

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

סדרת
חרדים
בישראל

שנתון החברה החרדית בישראל

2 0 2 1

לי כהנר | גלעד מלאך

שנתון החברה החרדית בישראל

2021

לי כהנר | גלעד מלאך

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

עריכת הטקסט: תמר שקד
עיצוב הסדרה: סטפני ורותי עיצוב
ביצוע גרפי: אירית נחום
הדפסה: גרפוס פרינט, ירושלים
רכזת המערכת: יעל בכר

אין כלשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשרר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מס"ת 978-965-519-382-4

© כל הזכויות שמורות למכון הישראלי לדמוקרטיה (ע"ר), תשפ"ב/2021
Copyright © 2021 by The Israel Democracy Institute (RA)

המכון הישראלי לדמוקרטיה

רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602

טל': 02-5300888

אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:

החנות המקוונת: www.idi.org.il/books

דוא"ל: orders@idi.org.il

טל': 02-5300800

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי א־מפלגתי, מחקרי ויישומי, הפועל בזירה הציבורית הישראלית בתחומי הממשל, הכלכלה והחברה. יעדיו הם חיזוק התשתית הערכית והמוסדית של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, שיפור התפקוד של מבני הממשל והמשק, גיבוש דרכים להתמודדות עם אתגרי הביטחון מתוך שמירה על הערכים הדמוקרטיים וטיפוח שותפות ומכנה משותף אזרחי בחברה הישראלית רבת הפנים.

לצורך מימוש יעדים אלו חוקרי המכון שוקדים על מחקרים המניחים תשתית רעיונית ומעשית לדמוקרטיה הישראלית. בעקבותיהם מגובשות המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של תרבות דמוקרטית נכונה לחברה הישראלית ולמגוון הזהויות שבה. המכון שם לו למטרה לקדם בישראל שיח ציבורי מבוסס ידע בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות ולשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולציבור הרחב.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

מחקר זה רואה אור הודות לתרומתן הנדיבה של קרן דיאן וגילפורד גלזר, קרן ראסל ברי וקרן רוזלינד וארתור גילברט.

This study was made possible by the generous support of The Diane and Guilford Glazer Foundation, The Russell Berrie Foundation and The Rosalinde and Arthur Gilbert Foundation.

תוכן העניינים

9	דברי הקדמה
11	פרק א: אוכלוסייה
11	א.1. גודל האוכלוסייה
12	א.2. גיל האוכלוסייה
13	א.3. פריין
15	א.4. תחזית אוכלוסייה
16	א.5. מצב משפחתי
17	א.6. התפרושת הגאוגרפית של המגזר החרדי
20	לוחות אוכלוסייה
20	לוח א/1: אומדני אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה וגיל, אומדן 2009, אומדן 2015 ותחזית 2021-2065
22	לוח א/2: שיעור פריין כולל אצל נשים יהודיות, לפי הגדרה עצמית על הרצף חרדי-חילוני, 1979-2019
23	לוח א/3: האוכלוסייה החרדית ביישובים עם מעל 1,500 תושבים חרדים, 2019
25	המקורות לפרק א – אוכלוסייה
26	פרק ב: חינוך
27	ב.1. תלמידים (לפי פיקוח)
28	ב.2. בחינות בגרות
31	ב.3. תלמידי ישיבות ואברכים
32	ב.4. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת השכלה הגבוהה
34	ב.5. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת השכלה הגבוהה: מסגרות לימוד וגיל – תמונת מצב ומגמות
35	ב.6. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת השכלה הגבוהה: תחומי לימוד ונשירה – תמונת מצב ומגמות
37	ב.7. סטודנטיות וסטודנטים חרדים בהכשרה טכנולוגית
39	לוחות חינוך
39	לוח ב/1: תלמידי החינוך היסודי והעל-יסודי, לפי מגדר, פיקוח ודרג חינוך, תש"ף (2019/20)

40 לוח ב/2: תלמידי ישיבות ואברכים, לפי מוסד, 2012-2020
לוח ב/3: סטודנטיות וסטודנטים לתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה,
40 לפי סוג מוסד וקבוצת אוכלוסייה, 2019/20-2009/10

43 המקורות לפרק ב – חינוך

44 פרק ג: רמת חיים

44 1. תחולת עוני
47 2. הכנסה חודשית והוצאה חודשית למשק בית חרדי
49 3. בעלות על דירה
50 4. מחזיקים ברישיון נהיגה
51 5. זמינות רכב

53 לוחות רמת חיים

53 לוח ג/1: תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים לאחר תשלומי העברה ומיסים,
לפי קבוצת אוכלוסייה, 2019-2003
לוח ג/2: הכנסה והוצאה חודשית לתצרוכת למשקי בית יהודיים, לפי קבוצת אוכלוסייה,
54 2018

56 המקורות לפרק ג – רמת חיים

57 פרק ד: תעסוקה

57 1. שיעורי תעסוקה
59 2. הכנסה חודשית
61 3. תעסוקה, לפי משלח יד

65 לוחות תעסוקה

65 לוח ד/1: תעסוקה בקרב בני 25-64, לפי קבוצת אוכלוסייה ומגדר, 1995-2020
לוח ד/2: הכנסה ממוצעת מעבודה שכירה, בני 25-64, סך הכול ישראל וחרדים,
66 בחלוקה למגדר, 2018-2000
לוח ד/3: מועסקים תושבי ישראל, לפי קבוצת אוכלוסייה, ענף כלכלי ומגדר,
68 2020

70 המקורות לפרק ד – תעסוקה

71 פרק ה: אורחות חיים

72 1. שירות צבאי ואזרחי
73 2. שימוש במחשב
74 3. שימוש באינטרנט
75 4. חופשה בארץ ובחול
77 5. התנדבות
77 6. תרומה כספית

78 ה.7. בחירות לכנסת

85 **לוחות אורחות חיים**

85 לוח ה/1: משתמשים באינטרנט מקרב בני 20+, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020-2008

86 לוח ה/2: יוצאים לחופשה בחו"ל ובישראל מקרב בני 20+, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020-2003

87 המקורות לפרק ה – אורחות חיים

88 **פרק ו: האינטרנט והעולם דיגיטלי**

88 1.1. שימוש במחשב ובאינטרנט

91 2.1. מיומנויות דיגיטליות

92 3.1. בטיחות ברשת

94 4.1. עמדות כלפי טכנולוגיה והשפעת הטכנולוגיה

96 **סיכום**

98 **צוות המחקר**

"שנתון החברה החרדית בישראל" מבקש להציג תמונת מצב כוללת של החברה החרדית בימים אלו ולתת מידע ורקע על המגזר החרדי, ששיעורו מאוכלוסיית המדינה בשנת 2021 הוא 13%. חמשת השנתונים הראשונים (שראו אור בשנים 2016-2020) יצרו מהפכה בחקר החברה החרדית בישראל. לראשונה כונסו יחדיו שלל נתונים על הדמוגרפיה החרדית, דפוסי הבחירות לכנסת של קבוצה זו, מערכת החינוך שלה, דפוסי התעסוקה, היקף העוני, רמת החיים ואורחות החיים שלה. הלוחות והתרשימים בשנתונים מציגים, בצד נתוני עבר, את הנתונים העדכניים ביותר – כדי שיהיה אפשר להבין את המצב הקיים ובה בעת ללמוד על מגמות השינוי לאורך זמן. כתוצאה מכך שנתון החברה החרדית הפך למקור מידע מרכזי עבור מעצבי מדיניות, חוקרים ואנשי תקשורת, אך גם עבור גורמים מתוך החברה החרדית.

השנתון השישי שלפניכם הוא אפוא כבר חלק ממסורת שבכוונתנו להמשיך בה בשנים הבאות. שנתון זה, כקודמיו, מציג עובדות ומפרש אותן ללא משוא פנים לתועלת המשתמשים בו. המעיין בו יכול לקבל תמונה מקיפה ועדכנית של החברה החרדית בישראל בשנת 2021, ובכלל זה המגמות והתהליכים המתרחשים בה. בכל אחד מששת פרקי השנתון התמקדנו בנושאים שנראו לנו החשובים ביותר לכלל העוסקים בחברה החרדית. כדי למקד את המבט מצד אחד וכדי לספק את התמונה המלאה בתחומים חשובים מצד שני, שיבצנו בכל פרק תרשימים גדושי מידע ונתונים וכן לוחות בסוף כל פרק. **באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה** מוצגים הלוחות המלאים של כל הנושאים המופיעים בשנתון, לוחות רבים נוספים לתועלת החוקרים בתחום וכן הסבר מתודולוגי והגדרות של כל הנושאים בשנתון.

שנתון זה רואה אור בסופן של שנתיים שבהן מגפת הקורונה הכתה בעולם, בישראל וכמובן גם במגזר החרדי. בתוך הפרקים נבחנו אפוא היבטים הקשורים בהשלכות של המגפה על היקף ההשכלה הגבוהה והתעסוקה במגזר ובהשפעות שלה על היקף ואופי השימוש באינטרנט.

כמו בכל שנתון גם השנה נוסף פרק חדש (פרק ו). בשנתון זה עוסק הפרק, המבוסס על הנושא המתחלף בסקר החברתי של הלמ"ס, באינטרנט ובעולם הדיגיטלי. הפרק מציג את ההשפעות של הטכנולוגיה על איכות החיים של האוכלוסייה החרדית, על מערכות היחסים האנושיות ועל המרקם הכלכלי-חברתי. בפרק נידונים הנושאים האלה: שימוש במחשב ובאינטרנט, מיומנויות דיגיטליות, בטיחות ברשת, עמדות כלפי טכנולוגיה והממשק בין העולם הממשי לעולם הדיגיטלי והווירטואלי.

השנתון הוא תוצר של התוכנית "חרדים בישראל" של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שעיקר עיסוקה הוא חקר המגמות בחברה החרדית ועיצוב מדיניות ציבורית של שילוב החרדים

בחברה הישראלית. אנו מקווים כי הצלחנו גם הפעם להעלות שאלות חדשות על החברה החרדית בישראל ואף לתת להן מענה מקיף.

ד"ר לי כהנר | ד"ר גלעד מלאך
עורכי השנתון

המכון הישראלי לדמוקרטיה
דצמבר 2021

פרק א אוכלוסייה

לאוכלוסייה החרדית קצב הגידול המהיר ביותר במדינות המפותחות, ומכאן שגם בישראל. הגורמים לקצב הגידול המיוחד הזה הם שיעורי פריון גבוהים ותנאי רפואה ומחיה מודרניים. גיל הנישואים הצעיר בחברה זו ומספר הילדים הגדול במשפחה תורמים גם הם לגידול המהיר – בקצב של כ-4% בשנה. אחת התוצאות היא שהאוכלוסייה החרדית הישראלית היא צעירה מאוד – מחצית מאנשיה הם בני פחות מ-16. ניתוח הדפוסים של התא המשפחתי החרדי בעשור האחרון מראה על התייצבות בשיעורי הפריון ברמה של כ-6.6 ילדים לאישה ועל עלייה קלה בגיל הבאת הילדים לעולם.

גידולה הדמוגרפי המהיר של האוכלוסייה החרדית משפיע גם על מעמדה – הכלכלי, החברתי והפוליטי – ולכן הוא מושך אליו תשומת לב ציבורית, תקשורתית ופוליטית. על פי ההערכות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), האוכלוסייה החרדית בישראל מונה בשנת 2021 כ-1,226,000 נפש, שהם 12.9% מכלל האוכלוסייה, והיא צפויה להגיע ל-16% מכלל האוכלוסייה בשנת 2030.

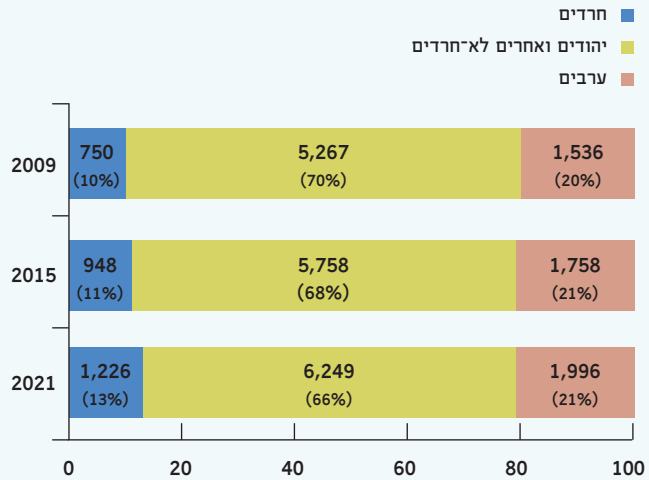
א.1. גודל האוכלוסייה

לפי אומדן הלמ"ס, בסוף שנת 2021 האוכלוסייה החרדית בישראל מונה כאמור כ-1,226,000 נפש (לעומת כ-750,000 ב-2009).

קצב הגידול הטבעי השנתי של האוכלוסייה החרדית מהיר – 4.2% לשנה מאז 2009, לעומת 1.9% של כלל האוכלוסייה ו-1.4% של האוכלוסייה היהודית הכללית. גידול מהיר זה נובע משילוב של שיעור פריון גבוה וגיל צעיר של נישואים ולידה, שניהם מאפיינים את האוכלוסייה החרדית. חלקה גדל מ-10% ב-2009 ל-12.9% ב-2021, למעלה משמינית מכלל האוכלוסייה בישראל. שיעור החרדים מכלל היהודים והאחרים עלה באותן שנים מ-12.5% ל-16.5%. אם מגמות הגידול הללו יימשכו, האוכלוסייה החרדית תכפיל את גודלה מדי 16 שנים. לשם השוואה – כלל האוכלוסייה הישראלית צפויה להכפיל את גודלה מדי 37 שנים, והאוכלוסייה היהודית הלא-חרדית – מדי 50 שנים. ואולם למרות התחזית יש סבירות גבוהה שהעתיד צופן האטה בקצב הגידול המהיר של האוכלוסייה החרדית בעקבות ירידה בשיעורי הפריון ועלייה בגיל הנישואים.

תרשים א/1

אוכלוסיית ישראל, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2009, 2015 ו-2021
(במספרים מוחלטים וב-%)

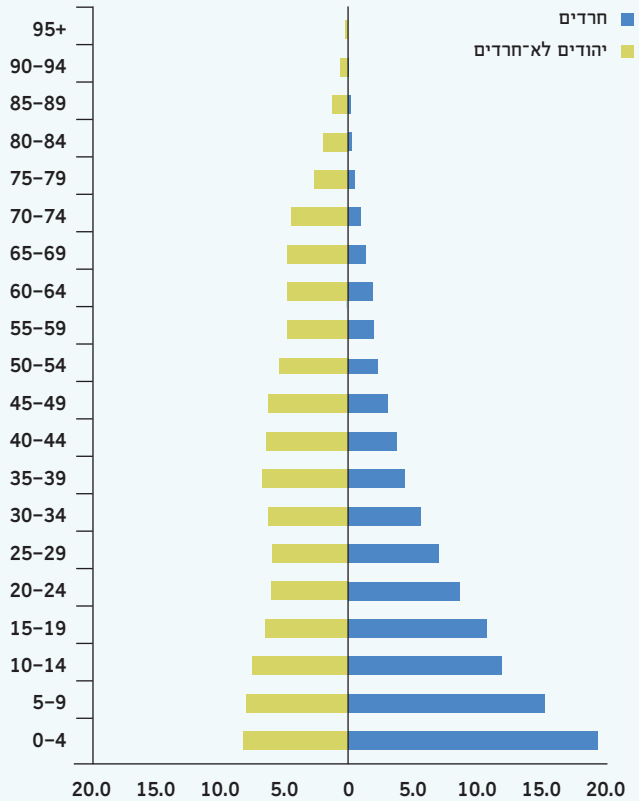

א.2. גיל האוכלוסייה

שיעור הצעירים בגילים 0-19 באוכלוסייה החרדית הוא 58%, לעומת 31% באוכלוסייה היהודית הכללית. משמע, האוכלוסייה החרדית צעירה בהרבה מן האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית. הגיל החציוני בה הוא 16, לעומת 35 באוכלוסייה היהודית הכללית. ביטוי למבנה הגילים הצעיר של האוכלוסייה החרדית בהשוואה לאוכלוסייה היהודית הכללית ניתן לראות בבירור גם בפירמידת הגילים.

תרשים א/2

מבנה הגילים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2021 (ב-%)

א.3. פריון

תמונת מצב

בשנים 2017-2019 היה שיעור הפריון הממוצע של נשים חרדיות 6.6 ילדים לאישה. השיעור הממוצע בעולם המערבי הוא פחות מ-2 ילדים בממוצע לאישה, והשיעור הממוצע של נשים יהודיות בישראל הוא 3.2 ילדים לאישה. כאשר בוחנים את שיעורי הפריון בחלוקה לפי הגדרה עצמית על הרצף החרדי-חילוני, מתברר שאצל הנשים היהודיות שיעור הפריון הוא 4.3 ילדים לאישה דתית; 3.0 ילדים לאישה מסורתית-דתית; 2.4 ילדים לאישה מסורתית-חילונית; ו-2.1 ילדים לאישה חילונית. בישראל יש אפוא קשר ישיר בין רמת הדתיות על פי הגדרה עצמית על הרצף החרדי-חילוני של האישה לבין מספר הילדים שהיא יולדת במהלך חייה.

מגמות¹

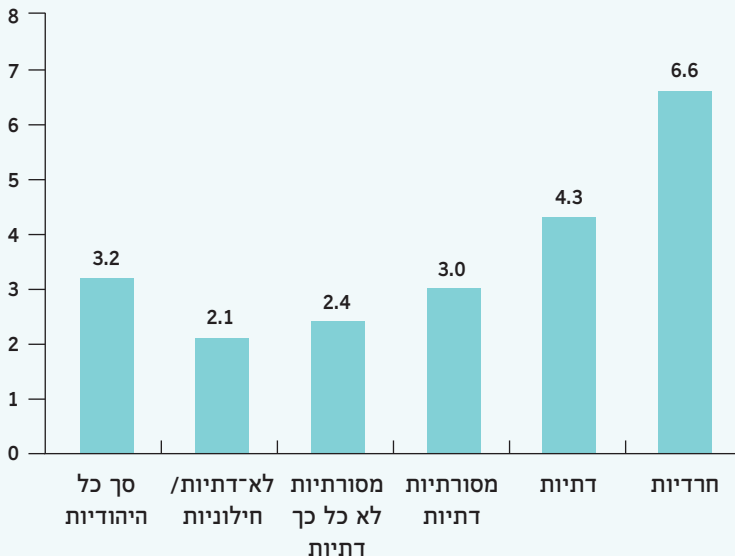
בתחילת שנות ה־80 של המאה ה־20 עמד שיעור הפרייון לאישה חרדית על 6 ילדים; מאמצע שנות ה־80 עד סוף שנות ה־90 הוא עמד על ממוצע של כ־7 ילדים לאישה; השיא היה 7.4 ילדים בממוצע בשנים 1998–2004. בשנת 2004 החלה ירידה בשיעור הפרייון של נשים חרדיות, והוא התייצב על ממוצע של 6.6 לאישה בשנים 2007–2019.

נעיר כי מאז השנים 2001–2003 נרשמת עלייה בשיעור הפרייון של נשים יהודיות לא־חרדיות בכל הקבוצות בפילוח לפי הגדרה עצמית על הרצף החרדי-חילוני: מ־1.8 ילדים בממוצע לאישה חילונית ל־2.1; מ־2.1 לאישה מסורתית-חילונית ל־2.4; מ־2.6 לאישה מסורתית-דתית ל־3.0; ומ־3.9 ילדים בממוצע לאישה דתית ל־4.3.

במרוצת השנים ניכרת אצל הנשים החרדיות בגילים 20–24 ירידה במספר הלידות, כנראה בגלל העלייה בגיל הנישואים. לפיכך בשנים 2003–2005 היה יחס הלידות בגילים אלו 333 ל־1,000, ואילו בשנים 2017–2019 הוא ירד ל־299 ל־1,000. כך, באותן שנים גם הייתה ירידה בשיעור הלידות ל־1,000 בגילים 25–29 – מ־392 ל־335. דחיית גיל ההולדה תביא למיתון בקצב הגידול של החברה החרדית.

תרשים א/3

שיעור הפרייון הכולל אצל נשים יהודיות, לפי הגדרה עצמית על הרצף החרדי-חילוני, 2017–2019 (ממוצע)

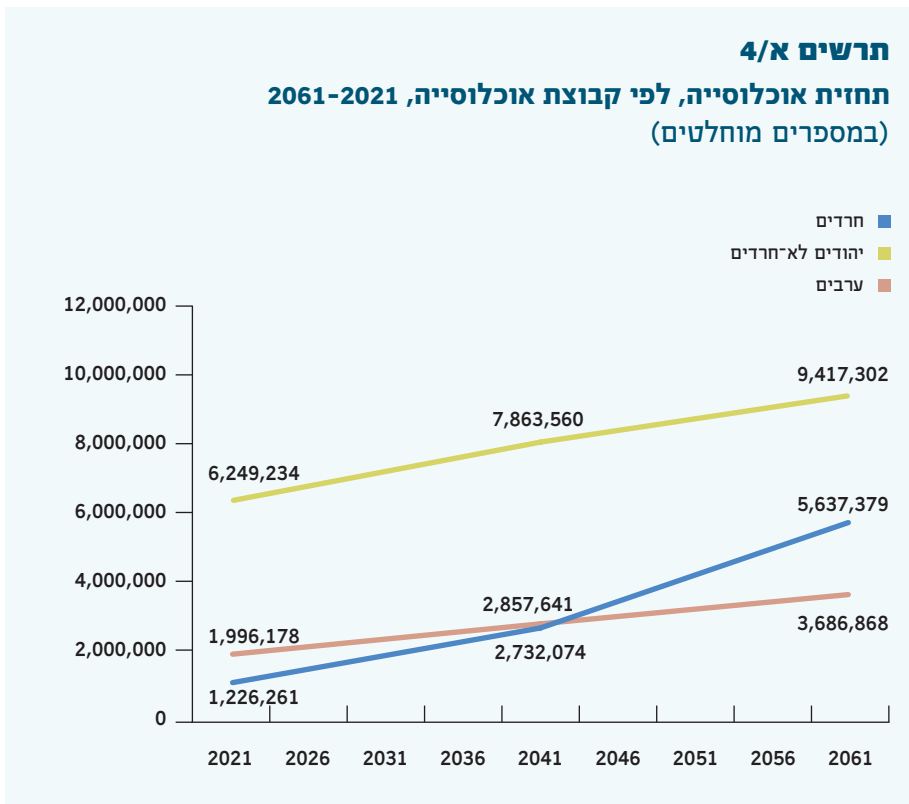
1 נתוני העבר בשנתון זה שונים במעט מנתונים שהבאנו בשנתונים קודמים בשל עדכון שנערך בנתוני הלמ"ס.

4. תחזית אוכלוסייה

בשנת 2021 שיעורה של האוכלוסייה החרדית בישראל הוא 12.9% מכלל האוכלוסייה. קצב הגידול המהיר שלה מסביר את הצפי לעלייה בחלקה היחסי בכלל האוכלוסייה בטווח הבינוני והארוך. על פי התחזיות העדכניות של הלמ"ס (מ־2017), האוכלוסייה בישראל, ובייחוד האוכלוסייה החרדית, צפויה לגדול בקצב מהיר מן התחזיות שניתנו בעבר.

על פי התחזיות לטווח הבינוני (עד 15 שנה), שיעורה של האוכלוסייה החרדית מכלל האוכלוסייה ב־2030 צפוי להיות כ־16%; באותה שנה יהיה מספר החרדים מתחת לגיל 20 כמיליון נפש, ושיעורם מכלל שכבת הגיל הזאת יהיה 25%. שיעור החרדים בגילאי העבודה העיקריים (25-64) יהיה 11%. הצפי הוא שבשנת 2033 תמנה האוכלוסייה החרדית כולה 2 מיליון נפש, מתוך 11.7 מיליון נפש הצפויים לחיות בישראל בשנה זו.

על פי התחזיות לטווח הארוך, שמהימנותן חלשה יחסית לתחזיות לטווח הקצר, ב־2043 צפויה האוכלוסייה החרדית לעבור את האוכלוסייה הערבית מבחינת מספר הנפשות. ב־2045 צפוי שיעור האוכלוסייה החרדית להיות כ־22% מכלל האוכלוסייה וכ־28% מהאוכלוסייה היהודית, וב־2065 הוא צפוי להיות כ־32% מכלל האוכלוסייה וכ־40% מן האוכלוסייה היהודית.

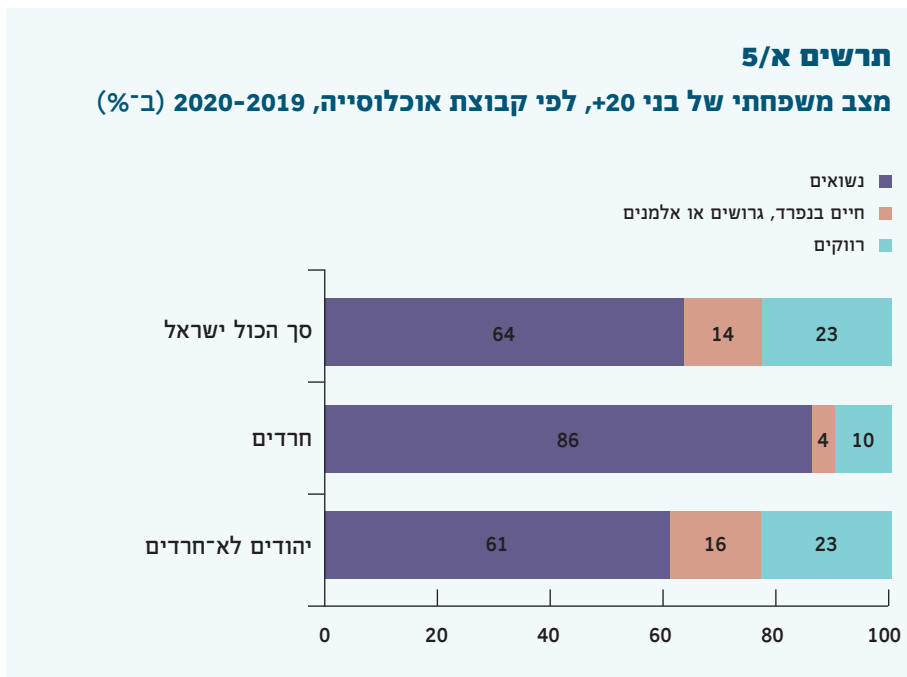
5.א. מצב משפחתי

תמונת מצב

בשנים 2019-2020 היו 86% מהגברים והנשים החרדים בגילים +20 נשואים, שיעור גבוה בהרבה משיעור הנשואים בחברה היהודית הלא-חרדית (61%). פערים אלו מוסברים בגיל הנישואים הצעיר בחברה החרדית, שבגללו שיעור הרווקים באוכלוסייה זו (10%) קטן משיעור הרווקים באוכלוסייה היהודית הכללית (23%). הפער קשור גם בשיעור הנמוך של גרושים ואלמנים באוכלוסייה החרדית (4%) לעומת עמיתיהם באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (16%).

מגמות

לאורך השנים ניכרת יציבות בשיעור הרווקים, הגרושים והאלמנים באוכלוסייה החרדית, ושיעורם עמד על 15% בשנת 2003 וגם בשנת 2020. באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית חלה עלייה קלה בשיעור זה: מ-37% ב-2003 ל-39% ב-2020.

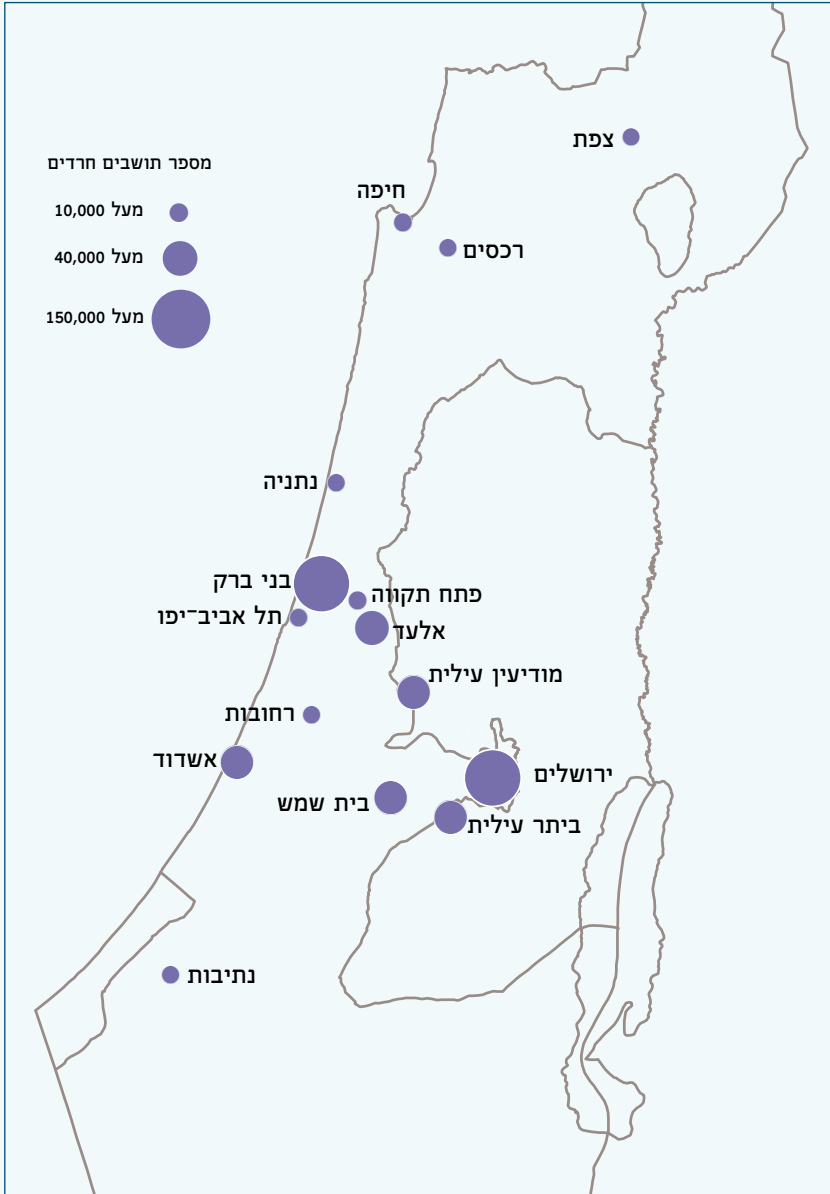
א.6. התפרושת הגאוגרפית של המגזר החרדי

שתי "ערי הבירה" של האוכלוסייה החרדית הן ירושלים ובני ברק. בערים אלו התגוררה עד שנות ה־90 של המאה ה־20 מרבית האוכלוסייה החרדית, וגם כיום (נתוני 2019) מתגוררים בהן 43.2% מאוכלוסייה זו. ירושלים ניצבת בראש עם 26.4% מן האוכלוסייה החרדית, ובני ברק שנייה לה עם 16.8%. עוד קבוצה של יישובים שאוכלוסייה חרדית גרה בהם היא ערי הפרוור החרדיות, ובהן מודיעין עילית, ביתר עילית ואלעד. ערים אלו הוקמו בשנות ה־90 של המאה ה־20, והן חרדיות ברובן המוחלט. ניתן להוסיף לקבוצה זו גם את בית שמש, שלצידה הוקמה רמת בית שמש ורוב מוחלט בקרב תושביה היום הם חרדים. בארבע הערים הללו גרים 23.6% מן האוכלוסייה החרדית (בית שמש – 7.8%, מודיעין עילית – 6.7%, ביתר עילית – 5.2% ואלעד – 3.9%). קבוצה שלישית של ריכוזי חרדים היא בערים גדולות, שבהן יש התיישבות חרדית ותיקה שהתחזקה לעיתים בשל גלי הגירה של צעירים חרדים. בערים אלו מתגוררת 12.6% מן האוכלוסייה החרדית (אשדוד – 5.1%, פתח תקווה – 2.1%, חיפה – 1.6%, רחובות – 1.5%, נתניה – 1.4% ותל אביב – 0.9%). בשלושה סוגי ריכוזים אלו, המורכבים מ־12 ערים, חיה 79.4% מן האוכלוסייה החרדית בישראל.

ניתן לחלק את היישובים שהחרדים בישראל גרים בהם ליישובים שהרוב המוחלט בהם חרדים, או שעשויים להגיע לרוב כזה בעתיד הקרוב; ליישובים שהחרדים הם מיעוט ניכר בהם; וליישובים ששיעור החרדים בהם נמוך משיעור החרדים באוכלוסייה היהודית (16%). 35.2% מן החרדים חיים ביישובים שמתגוררת בהם כמעט רק אוכלוסייה חרדית (80% מן האוכלוסייה ומעלה). ביישובים אלו נכללים בני ברק, מודיעין עילית, ביתר עילית, אלעד, רכסים, עמנואל, קרית יערים, תפרח, כפר חב"ד ובית חלקיה. 37.2% מן החרדים חיים ביישובים שגודלה של האוכלוסייה החרדית בהם הוא בין מחצית מן האוכלוסייה לרוב האוכלוסייה. ביישובים אלו נכללים ירושלים, בית שמש, צפת, גבעת זאב, כוכב יעקב ויבנאל. כללנו את ירושלים (וגבעת זאב) בקבוצה זו משום שהחרדים בה הם 53% מן האוכלוסייה היהודית. קרוב אפוא לשלושה רבעים מן החרדים (72.4%) גרים ביישובים שהם רוב האוכלוסייה בהם. 10.4% מן החרדים גרים ביישובים שהאוכלוסייה החרדית בהם היא בין 16% (שיעור החרדים באוכלוסייה היהודית) ל־50% מן האוכלוסייה. ערים בולטות בקבוצה זו הן: אשדוד, נתיבות, צפת, קרית גת, אופקים, טבריה וערד. הקבוצה האחרונה, ששיעורה עומד על 17.5% מן האוכלוסייה החרדית, גרה ביישובים שחלקה של האוכלוסייה החרדית בהם קטן מ־16%. ערים בולטות בקבוצה זו הן: פתח תקווה, נתניה, חיפה, תל אביב, רחובות, חולון, באר שבע ואשקלון. החלוקה בין הקבוצות מראה שכ־72% מן החרדים גרים ביישובים חרדיים או בעלי רוב חרדי וכ־28% חיים ביישובים מעורבים.

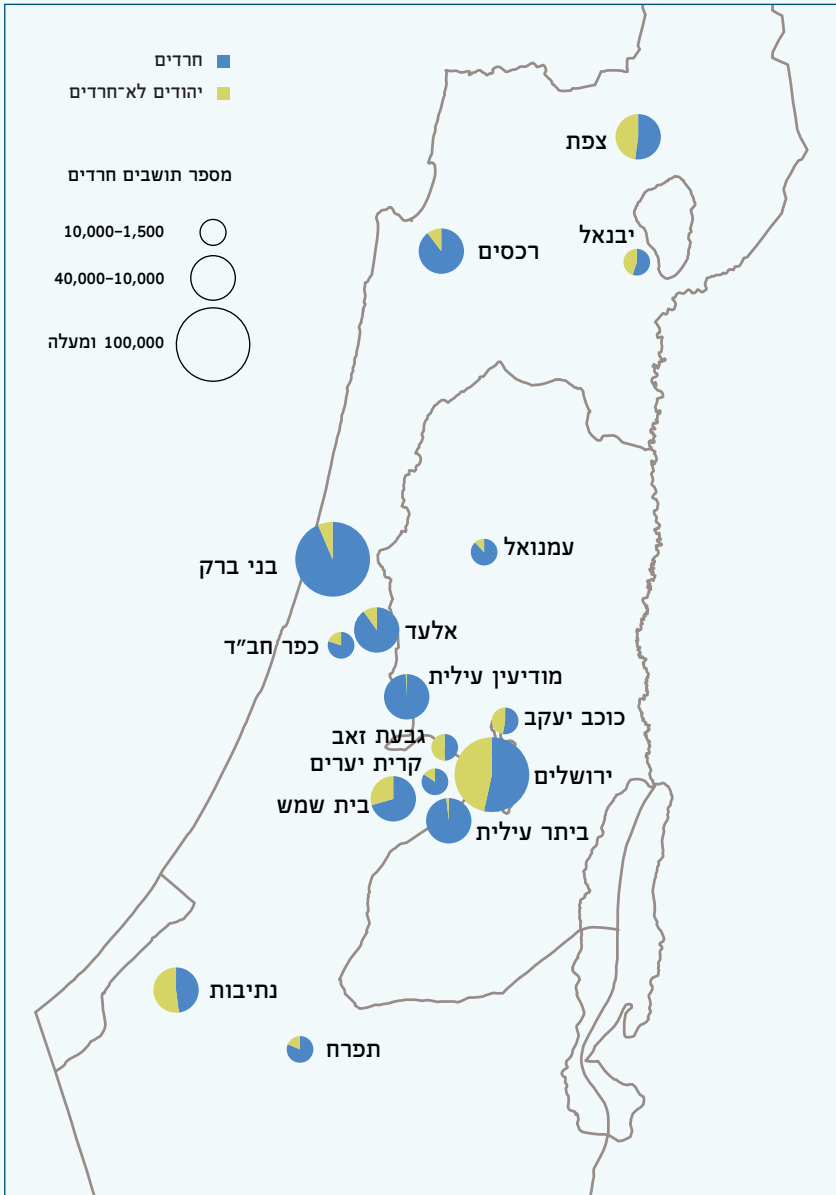
מפה א/1.1

ריכוזי האוכלוסייה החרדית בישראל

מפה א/2.1

יישובים שלמעלה מ-40% מתושביהם חרדים

לוחות אוכלוסייה

לוח א/1

אומדני אוכלוסייה, לפי קבוצת אוכלוסייה וגיל, אומדן 2009, אומדן 2015 ותחזית 2021-2065

שנים	גיל	סך הכול ישראל	%	מזה: יהודים ואחרים		
				סך הכול	%	חרדים
			%	יהודים לא-חרדים ואחרים	%	חרדים
2009	סך הכול	7,552,100	100	6,016,500	100	750,000
	19-0	2,704,800	35.8	1,965,300	32.7	441,600
	44-20	2,632,500	34.9	2,092,800	34.8	219,200
	64-45	1,473,300	19.5	1,276,500	21.2	73,400
	65+	741,500	9.8	681,900	11.3	15,800
2015	סך הכול	8,463,427	100	6,705,623	100	948,019
	19-0	3,054,109	36	2,263,821	34	548,500
	44-20	2,870,377	34	2,242,998	33	283,313
	64-45	1,599,998	19	1,337,409	20	89,612
	65+	938,942	11	861,395	13	26,593
2021	סך הכול	9,471,673	100	7,475,495	100	1,226,261
	19-0	3,445,483	36	2,619,567	35	705,726
	44-20	3,075,217	32	2,344,202	31	365,201
	64-45	1,789,722	19	1,456,582	19	113,027
	65+	1,161,252	12	1,055,144	14	42,307
2031	סך הכול	11,326,296	100	8,894,257	100	1,856,344
	19-0	4,098,463	36	3,172,291	36	1,066,538
	44-20	3,564,886	31	2,660,285	30	547,742
	64-45	2,151,085	19	1,739,448	20	165,689
	65+	1,511,861	13	1,322,232	15	76,375

<<

שנים	גיל	סך הכול ישראל	%	מזה: יהודים ואחרים			%	סך הכול	%	יהודים לא-חרדים ואחרים
				%	חרדים	%				
2041	סך הכול	13,453,276	100	10,595,635	100	2,732,074	100	7,863,560	100	
	19-0	4,801,998	36	3,789,556	36	1,536,594	56	2,252,962	29	
	44-20	4,293,649	32	3,269,287	31	820,015	30	2,449,272	31	
	64-45	2,414,846	18	1,893,242	18	257,373	9	1,635,869	21	
	65+	1,942,783	14	1,643,549	16	118,092	4	1,525,457	19	
2051	סך הכול	15,936,656	100	12,661,096	100	3,961,723	100	8,699,373	100	
	19-0	5,707,264	36	4,652,728	37	2,164,179	55	2,488,550	29	
	44-20	5,084,121	32	3,955,812	31	1,221,255	31	2,734,557	31	
	64-45	2,746,135	17	2,055,346	16	396,352	10	1,658,995	19	
	65+	2,399,136	15	1,997,209	16	179,937	5	1,817,271	21	
2061	סך הכול	18,741,549	100	15,054,681	100	5,637,379	100	9,417,302	100	
	19-0	6,708,510	36	5,600,302	37	3,001,800	53	2,598,502	28	
	44-20	5,906,059	32	4,667,068	31	1,778,660	32	2,888,408	31	
	64-45	3,281,991	18	2,496,839	17	575,196	10	1,921,643	20	
	65+	2,844,989	15	2,290,471	15	281,722	5	2,008,749	21	
2065	סך הכול	19,954,018	100	16,112,855	100	6,447,638	100	9,665,218	100	
	19-0	7,108,694	36	5,985,205	37	3,386,708	53	2,598,497	27	
	44-20	6,273,992	31	5,002,306	31	2,045,927	32	2,956,379	31	
	64-45	3,528,012	18	2,718,210	17	678,945	32	2,039,265	21	
	65+	3,043,320	15	2,407,135	15	336,058	5	2,071,077	21	

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח א/2

שיעור פריון כולל אצל נשים יהודיות, לפי הגדרה עצמית על הרצף חרדי-חילוני, 1979-2019

לא־דתיות/ חילונית	מסורתיות לא כל כך דתיות	מסורתיות דתיות	מידת דתיות		סך כול היהודיות	ממוצעים תלת־שנתיים
			דתיות	חרדיות		
2.2	2.5	3.3	3.8	6.0	2.8	1981-1979
2.3	2.5	3.2	3.6	6.2	2.9	1983-1981
2.2	2.6	3.2	3.8	6.5	2.9	1985-1983
2.1	2.6	3.2	4.2	6.8	3.0	1987-1985
2.0	2.5	3.1	3.9	7.1	2.9	1989-1987
1.8	2.5	3.0	3.9	7.0	2.8	1991-1989
1.8	2.3	2.8	3.8	7.1	2.6	1993-1991
1.8	2.3	2.8	3.9	7.0	2.7	1995-1993
1.9	2.2	2.8	3.7	6.7	2.6	1997-1995
1.9	2.2	2.6	3.7	7.0	2.7	1999-1997
1.9	2.2	2.6	3.8	7.3	2.7	2001-1999
1.8	2.1	2.6	3.9	7.3	2.7	2003-2001
1.9	2.1	2.5	4.2	7.4	2.8	2005-2003
2.0	2.2	2.5	4.2	6.9	2.8	2007-2005
2.1	2.3	2.5	4.2	6.6	2.9	2009-2007
2.1	2.4	2.8	4.2	6.6	3.0	2011-2009
2.1	2.5	2.9	4.3	6.6	3.1	2013-2011
2.2	2.6	2.9	4.2	6.6	3.2	2015-2013
2.2	2.6	3.0	4.4	6.5	3.3	2017-2015
2.1	2.4	3.0	4.3	6.6	3.2	2019-2017

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח א/3

האוכלוסייה החרדית ביישובים עם מעל 1,500 תושבים חרדים, *2019

שעור מכלל החרדים בישראל	שעור החרדים מהאוכלוסייה היהודית	שעור החרדים ביישוב	אוכלוסייה חרדית ביישוב	
26.4	53	32	297,335	ירושלים
16.8	93	93	189,312	בני ברק
7.8	71	70	87,730	בית שמש
6.7	99	99	75,746	מודיעין עילית
5.2	98	98	58,211	ביתר עילית
5.1	28	25	57,491	אשדוד
3.9	90	90	43,963	אלעד
2.1	10	9	23,141	פתח תקווה
1.6	8	6	17,898	חיפה
1.6	52	49	17,701	צפת
1.5	48	47	17,477	נתיבות
1.5	13	12	17,305	רחובות
1.4	8	7	15,465	נתניה
1.0	89	89	11,229	רכסים
0.9	2	2	10,434	תל אביב-יפו
0.8	17	16	9,381	קריית גת
0.8	50	49	9,112	גבעת זאב
0.8	31	29	8,847	אופקים
0.7	20	18	8,135	טבריה
0.7	37	30	8,101	ערד
0.6	3	3	6,429	באר שבע
0.5	3	3	5,969	חולון
0.5	80	80	5,275	כפר חב"ד
0.5	85	85	5,198	קריית יערים

<<

* לא כולל חרדים שנולדו לפני שנת 1935.

שיעור מכלל החרדים בישראל	שיעור החרדים מהאוכלוסייה היהודית	שיעור החרדים ביישוב	אוכלוסייה חרדית ביישוב	
0.4	4	3	4,840	אשקלון
0.4	54	54	4,642	כוכב יעקב
0.4	9	8	4,636	קרית אתא
0.4	20	19	4,621	קרית מלאכי
0.4	9	8	4,395	עפולה
0.4	2	2	4,279	ראשון לציון
0.4	4	3	3,981	בת ים
0.3	8	5	3,912	לוד
0.3	6	6	3,881	ראש העין
0.3	4	4	3,569	חדרה
0.3	15	14	3,554	מגדל העמק
0.3	88	88	3,431	עמנואל
0.3	2	2	3,213	רמת גן
0.2	10	10	2,304	זכרון יעקב
0.2	54	54	2,284	יבנאל
0.2	6	6	2,272	אור יהודה
0.2	4	3	2,138	רמלה
0.2	22	21	1,960	חצור הגלילית
0.2	5	4	1,940	כרמיאל
0.2	81	81	1,764	תפרח
0.2	7	4	1,752	נצרת עילית
0.2	2	2	1,699	רעננה
4.4	10	6	51,490	יישובים אחרים

המקורות לפרק א – אוכלוסייה

הפרק מבוסס על עיבודים של מחברי השנתון למקורות שלהלן.

כל העיבודים מופיעים במלואם בלוחות של שנתון החברה החרדית באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שם מוצגים גם נושאים שאינם מופיעים במסמך זה.

התת־פרק	המקור
א.1. גודל האוכלוסייה	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "תחזיות אוכלוסייה 2015–2065"
א.2. גיל האוכלוסייה	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "תחזיות אוכלוסייה 2015–2065"
א.3. פריון	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "פריון של נשים יהודיות ואחרות בישראל, לפי מידת דתיות, 1979–2019"
א.4. תחזית אוכלוסייה	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, "תחזיות אוכלוסייה 2015–2065"
א.5. מצב משפחתי	הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, הסקר החברתי, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שנים מתאימות
א.6. תפרושת אוכלוסייה	עיבוד המחברים לנתוני קבצים מינהליים, חדר מחקר, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

פרקב חינוך

לחינוך החרדי חלק נכבד במערכת החינוך העברית, ומכאן כמובן גם במערכת החינוך הישראלית בכלל. במרוצת השנים חל גידול מהיר במספר התלמידים בחינוך החרדי, בצד שינויים מערכתיים ומבניים, ובהם הקמת המחוז החרדי במשרד החינוך וייסוד זרם החינוך הממלכתי-חרדי. שיעור התלמידים החרדים במערכת החינוך העברית עמד בשנת הלימודים תשפ"א (2020/21) על 25%, ובמערכת החינוך הכללית על 19%. ואולם מאז שנת הלימודים תשע"ג (2012/13) נרשמה התמתנות בקצב הגידול של החינוך החרדי, והוא עומד על 3.7% בשנה, לעומת עלייה בקצב הגידול של החינוך הממלכתי העברי (לגוונים) – 2.3% בשנה.

במערכת החינוך וההשכלה העל-תיכונית לגברים חרדים ארבעה מסלולים: לימודים בישיבה, לימודים ב"כולל", לימודים אקדמיים והכשרה מקצועית. לנשים החרדיות האפשרויות הן לימודים בסמינר (בכלל זה הכשרה מקצועית) ולימודים אקדמיים.

מספר הגברים החרדים בישיבות וב"כוללים" ידע תנודתיות בשנים 2013-2020, בעיקר בעקבות שינויי חקיקה בכל הקשור למעמד בחורי הישיבות ושינויים קואליציוניים, שמביאים עימם בכל פעם מחדש שינויים בתמריצים ללימוד תורה. בשנים 2014-2020 חלה עלייה של 43% בשיעור בחורי הישיבות והאברכים הישראלים, ככל הנראה בעקבות הגידול בתמיכת המדינה בלומדים, שבד בבד גם הובילה לבלימת המגמה של כניסת גברים חרדים לשוק התעסוקה.

בשנים 2010-2020 שולש מספר החרדים, גברים ונשים, הלומדים לתואר אקדמי. קצב הגידול במספר הסטודנטים החרדים, שהואט בשנים 2016-2019, שב לעלות במהירות, בייחוד בשנת הלימודים החולפת – 2020/21 – שנת הקורונה. מספר הסטודנטים החרדים בשנה זו עמד על כ-14,700. המקצועות שהחרדים לומדים הם פרקטיים ברובם וכאלה שמאפשרים עבודה בתוך הקהילה החרדית (חינוך והוראה, מקצועות עזר רפואיים, מינהל עסקים, משפטים) או השתלבות במקצוע הנצרך בשוק העבודה. החרדים בוחרים ללמוד בעיקר במכללות, שתנאי הסף לקבלה בהן נמוכים יחסית. שיעור הנשירה של סטודנטים חרדים מלימודים אקדמיים ירד בשנים האחרונות, והוא דומה לשיעור הנשירה של סטודנטים יהודים לא-חרדים. מספר הסטודנטים החרדים הלומדים בהכשרה מקצועית טכנולוגית (במסגרת מה"ט) עמד בשנה זו על 4,900.

ב.1. תלמידים (לפי פיקוח)

תמונת מצב

בשנת הלימודים תשפ"א (2020/21) למדו בחינוך החרדי – היסודי והעל-יסודי – כ־362,000 תלמידים, שהם 25% מהתלמידים בחינוך העברי ו־19% מכלל התלמידים בישראל. רוב התלמידים בישראל לומדים בחינוך היסודי, אבל אצל החרדים הרוב הזה גדול יותר – 57% לעומת 53% בחינוך העברי הממלכתי והממלכתי-דתני. חלקו של החינוך החרדי בחינוך העברי גדול: בחינוך היסודי – 26%; בחטיבת הביניים – 23.5%; בחטיבה העליונה – 22% (נתוני תש"ף [2019/20]). הפער בין דרגי החינוך בתוך החינוך החרדי נובע בעיקר משיעורי הילודה הגבוהים באוכלוסייה החרדית, שהם הסיבה למספר הגדול יותר של ילדים בגילים הצעירים יותר, אבל גם ממעבר של תלמידים בחינוך החרדי בגיל חטיבת הביניים והחטיבה העליונה למערכות חינוך לא-חרדיות, בייחוד ביישובי הפריפריה.

המוסדות החרדיים בגיל היסודי נחלקים לכמה סוגים, על פי המעמד המשפטי והפיקוח המדינתי עליהם (רשמי, מוכר שאינו רשמי ו"פטור"). 3% בלבד לומדים בחינוך הרשמי (ממלכתי-חרדי), 74.5% לומדים במוכר שאינו רשמי, ו־22.5% במוסדות "פטור". הלימוד במוסדות ה"פטור" רווח במיוחד בקרב הבנים: 42%, לעומת 2% בלבד בקרב הבנות (נתוני תש"ף [2019/20]; כיתות א'-ו').

מגמות

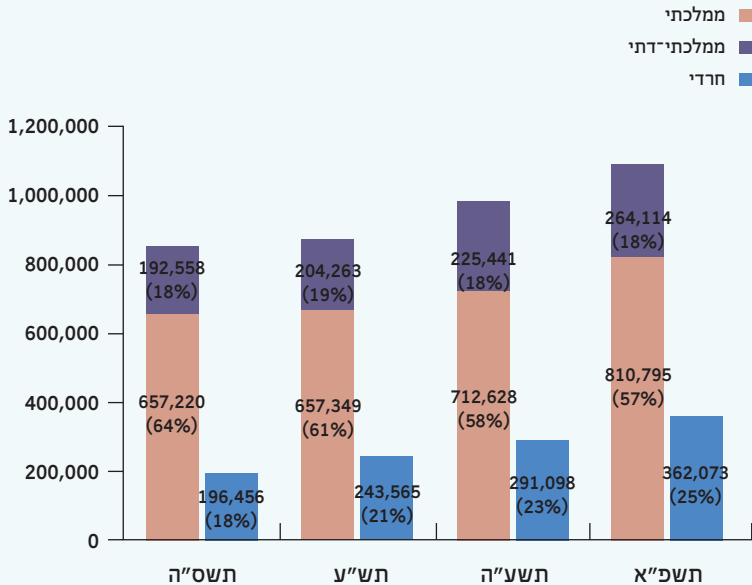
קצב הגידול של החינוך החרדי הואט בשנים 2013-2021 – שלא כמו החינוך העברי הממלכתי, שקצב הגידול שלו דווקא עלה באותן שנים. לפני 2013 היה גידול מהיר וקבוע בחינוך החרדי – 4.2% לשנה; מאז 2013 ירד קצב הגידול של חינוך זה ל־3.7% בשנה. החינוך העברי הממלכתי – כולל הממלכתי-דתני, שקצב הגידול השנתי שלו היה בשנים 2003-2013 0.5% בשנה – הואץ והגיע לגידול של 2.3% בשנים 2013-2021. הגידול בשיעור תלמידי החינוך החרדי מכלל התלמידים בחינוך העברי עמד בשנים 2008-2013 על 0.5% בשנה וירד בשנים 2013-2021 לקצב של 0.3% בשנה בלבד.

שתי סיבות אפשריות למגמה זו: האחת נגזרת מן הירידה בילודה במגזר החרדי, שהוזכרה בפרק הקודם, והשנייה נגזרת מן הירידה במידת האטרקטיביות של בתי הספר החרדיים לקהלי יעד שאינם חרדים במובהק.

משקלו של החינוך החרדי-ממלכתי לבנים הגיע לכ־4% מכלל החינוך החרדי לבנים. הוא נגס בחינוך החרדי המוכר שאינו רשמי, שבין שנת הלימודים תשע"ג (2012/13) לשנת הלימודים תשע"ט (2019/20) ירד משקלו מ־57% מהחינוך החרדי ל־54%. גם חינוך ה"פטור" ירד במקצת (מ־43% ל־42%).

תרשים ב/1

תלמידות ותלמידים בחינוך העברי לפי פיקוח: שנה"ל תשס"ה (2004/5), תש"ע (2009/10), תשע"ה (2014/15), תשפ"א (2020/21) (במספרים מוחלטים וב-%)

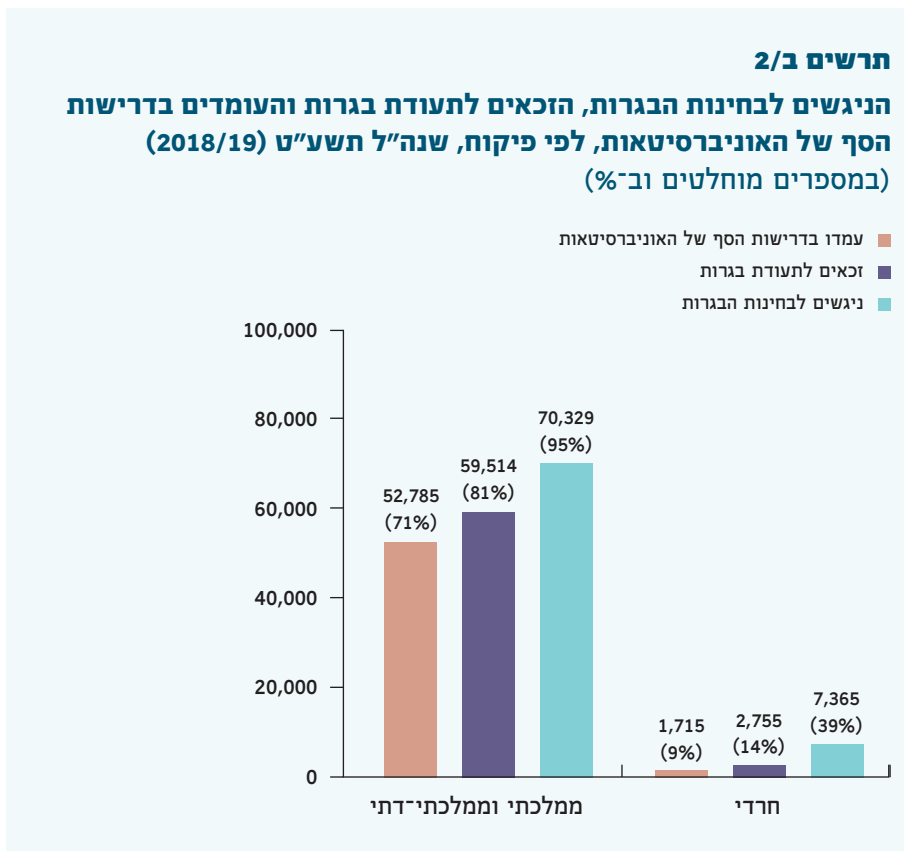
ב.2. בחינות בגרות

תמונת מצב

בשנת הלימודים תשע"ט (2018/19) נבחנו 39% מתלמידי כיתות י"ב במוסדות החינוך בפיקוח חרדי בבחינות בגרות. שיעור זה נמוך מאוד בהשוואה לשיעור הנבחנים בבחינות בגרות בבתי הספר הממלכתיים והממלכתיים-דתיים (95%). נעיר כי במוסדות החינוך בפיקוח חרדי רוב הבנות (58%) ניגשות לכל הפחות לחלק מבחינות הבגרות, לעומת 15% בלבד מהבנים.

בקרב תלמידי כיתות י"ב הזכאים לתעודת בגרות, הפערים בין החינוך בפיקוח חרדי (14%) לבין החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי (81%) גדולים מאוד. כאשר בוחנים את שיעור הזכאים לתעודת בגרות מתוך הנבחנים החרדים, מתברר כי רק 37% מהם זכאים לתעודת בגרות, ואילו בחינוך הכללי – הממלכתי והממלכתי-דתי – שיעור הזכאות הוא 85%. פער משמעותי מתגלה גם כאשר בודקים את שיעור הזכאים לתעודת בגרות שעומדים בתנאי הסף לקבלה

לאוניברסיטאות: 71% בחינוך העברי הכללי הלא־חרדי, לעומת 9% בלבד בחינוך בפיקוח חרדי. פער ברור בתחום זה קיים בין הבנים לבנות במוסדות החינוך החרדיים: שיעור הבנות החרדיות הזכאיות לתעודת בגרות (22%) גבוה בהרבה משיעור הבנים הזכאים לה (5%).

מגמות

במרוצת השנים חלה עלייה של ממש בשיעור התלמידים החרדים הנבחרים בבחינות בגרות כלשהן, גם אם אינם זכאים בסופו של דבר לתעודה – מ-24% בשנת הלימודים תשס"ט (2008/9) ל-37% בשנת הלימודים תשע"ט (2018/19). עלייה זו נזקפת בעיקר לזכות העלייה בשיעור הניגשות לבגרות בקרב הבנות החרדיות. בחינות הבגרות החלו לחדור בהיקף רחב לתיכונים של רשת "בית יעקב", וכיום רוב הבנות החרדיות עושות לפחות בחינת בגרות אחת (לא כולל מבחני סאלד, הנפוצים בבתי הספר החרדיים ומוכרים כנקודות שקולות לתעודת בגרות חלקית). בשנת הלימודים תשס"ט (2008/9) ניגשו לבחינות הבגרות 31% מהתלמידות החרדיות; שיעור זה עלה בחדות בתוך עשור – ל-58% בשנת הלימודים תשע"ט (2018/19). בקרב הבנים נרשמה יציבות בשיעור הניגשים לבחינות הבגרות: בשנת הלימודים תשס"ט

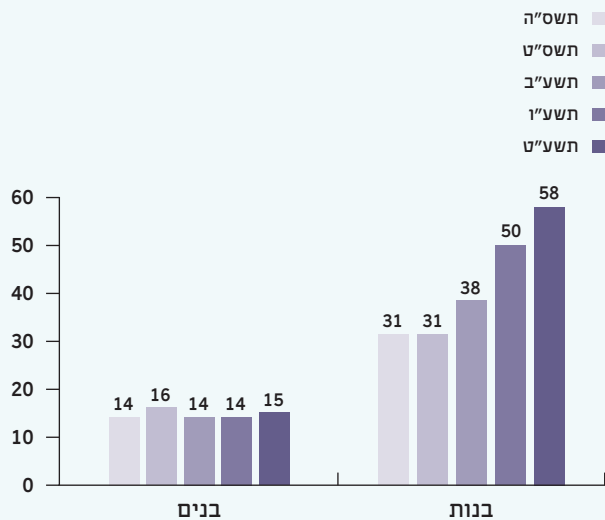
נבחנו 16% מהם בבחינות, ובשנת הלימודים תשע"ט (2018/19) עמד שיעורם על 15%.

הפערים בקרב הזכאים לתעודת בגרות בין החינוך החרדי ובין החינוך הממלכתי והממלכתי-דתי גדלו בעשור האחרון במספרים מוחלטים: בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי עלה שיעור הזכאים לתעודת בגרות מ-65% (שנת הלימודים תשס"ט, 2008/9) ל-81% (שנת הלימודים תשע"ט, 2018/19), ואילו שיעור הזכאים במגזר החרדי עלה מ-11% ל-14%. עם זאת, באחוזים קצב הגידול בחינוך החרדי ובחינוך העברי הלא-חרדי דומה (27% ו-25% בהתאמה). בין השנים תשע"ו (2015/6) לתשע"ט (2018/19) חלה עלייה בזכאות לבגרות בקרב בני חרדים מ-2% ל-5%, בעקבות פתיחתן של ישיבות תיכוניות חרדיות חדשות. בקרב בנות חרדיות חלה באותן שנים עלייה בזכאות לבגרות מ-20% ל-22%.

ניתן לראות גם גידול בשיעור החרדים בעלי תעודת בגרות העומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות, מ-6% בשנת הלימודים תשע"ו (2015/6) ל-9% בשנת הלימודים תשע"ט (2018/19).

תרשים ב/3

תלמידות ותלמידים חרדים הניגשים לבחינות הבגרות לפי מגדר, שנה"ל תשס"ה (2004/5), תשס"ט (2008/9), תשע"ב (2011/12), תשע"ו (2015/16), תשע"ט (2018/19) (ב-%)

תמונת מצב

בשנת 2020 היה מספר תלמידי הישיבות ואברכי ה"כולל" החרדים 146,150 (בכלל זה תלמידי חו"ל²). 69% מן הישראלים שבהם הם אברכים, ול-81% מן האברכים יש פטור משירות בצה"ל. משמע, המשך הלימודים ב"כולל" הוא לא רק חלופה לשירות הצבאי אלא גם תוצאה משולבת של מוטיבציות דתיות, תרבותיות וחברתיות.

תלמידי ישיבות הם חרדים לא נשואים, ובשל כך 86% מהם בני פחות מ-23; אברכים הם חרדים נשואים, שרובם הגדול מתמידים בלימודים ב"כולל" שנים רבות, ולכן רובם (53%) מעל לגיל 31. מספר האברכים במספרים מוחלטים מעל גיל זה עומד על למעלה מ-50,000.

מגמות

בשנים 1999-2012 גדל בהתמדה מספרם של בני הישיבות והאברכים, בקצב של 4% לשנה, הדומה לקצב הגידול של החברה החרדית באוכלוסיית המדינה. בשנים 2012-2020 הואט מעט קצב הגידול הן של בחורי הישיבות והן של אברכי ה"כולל" לקצב של 3.4% בשנה. נתוני ההאטה עולים בקנה אחד עם נתוני הגידול בשיעור החרדים העובדים. ואולם עיון בנתונים מעלה את הצורך לחלק את השנים האלה לשתי תקופות: האחת – 2013-2014; בשנים אלו ירד שיעורם של תלמידי הישיבות ואברכי ה"כולל" ב-15%. אפשר להסביר את הירידה בכך שבתקופה זו למעלה מ-20 אלף תלמידי ישיבות ואברכים קיבלו פטור מהשירות הצבאי. באותו פרק זמן גם צנחה תמיכת המדינה בתלמידי ישיבות ובאברכי "כולל" שלא שירתו בצה"ל בכ-50%. צניחה זו השפיעה גם על מספר התלמידים והאברכים הלא-ישראלים הרשומים במשרד החינוך (מספרם צנח גם הוא), כיוון שבוטלה כמעט לחלוטין תמיכת המדינה בהם.

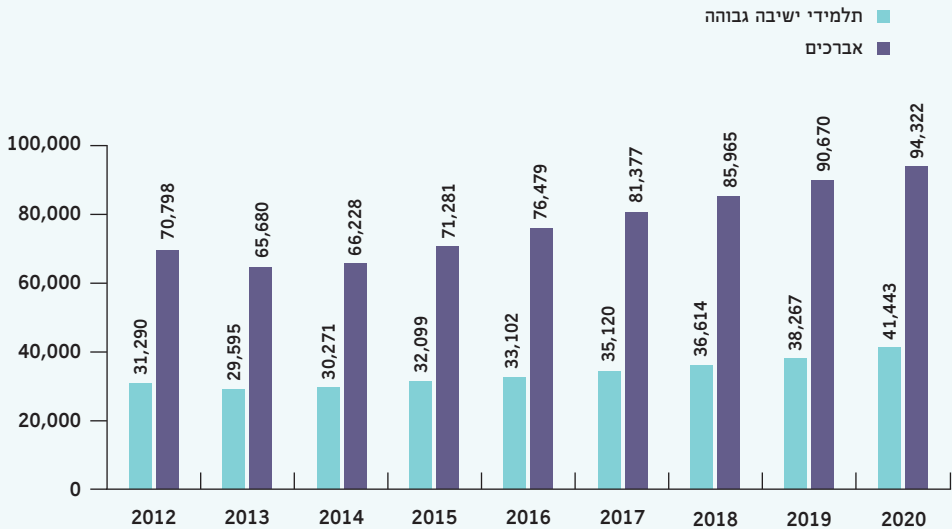
התקופה השנייה החלה בשנת 2015, שבה המפלגות החרדיות שבו לקואליציה והחזירו את הקצבאות לתלמידי הישיבות, לאברכים ולתלמידי חו"ל לאותו סכום שהיה נהוג קודם לקיצוץ של שנת 2013. בעקבות זאת עלה במהירות מספר האברכים ובחורי הישיבות. בשנת 2020 עמד שיעור בחורי הישיבות והאברכים הישראלים על 37% ו-46% (בהתאמה), יותר מבשנת 2014. בשנת 2020, "שנת קורונה", שבה הלימודים התקיימו בחלק מן הזמן במתכונת מיוחדת, הגידול במספר בחורי הישיבות היה גבוה במיוחד (8.3%). לעומת זאת, הגידול במספר האברכים הישראלים היה זהה לקצב הגידול של האוכלוסייה החרדית (כ-4%).

ניתן לראות אפוא שלמרות הגידול במספר הגברים החרדים הפונים להשכלה גבוהה ולתעסוקה קצב הגידול במספר האברכים החרדים נמוך רק במעט מקצב הגידול הטבעי של החברה החרדית.

2 תלמידי חו"ל הם בחורי ישיבות ואברכים בעלי דרכון זר הלומדים בישראל.

תרשים ב/4

תלמידי ישיבות ואברכים (לא כולל תלמידי חו"ל), 2012-2020 (במספרים מוחלטים)

4.ב. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת השכלה הגבוהה

תמונת מצב

בשנת הלימודים תשפ"א (2020/21) למדו במוסדות אקדמיים (בכלל זה באוניברסיטה הפתוחה) כ-14,700 סטודנטים חרדים – 4.5% מכלל הסטודנטים שלמדו בשנה זו בישראל. 67% מן הסטודנטים החרדים הן נשים. כ-12,100 מהסטודנטים החרדים (82%) למדו לתואר ראשון, וכ-2,600 למדו לתארים מתקדמים, רובם המכריע לתואר שני. שיעור הלומדים לתארים שני ושלישי מכלל הסטודנטים החרדים היה 18%, שיעור הנמוך מזה של כלל הסטודנטים בישראל (24%).

מגמות

שנים רבות היה מספר החרדים הלומדים לתארים אקדמיים נמוך ביותר. ואולם בעקבות השינויים בדרישות שוק העבודה והקמת מוסדות מותאמים לצורכי המגזר החרדי ניכרת עלייה חדה במספר הסטודנטים החרדים במוסדות להשכלה גבוהה.

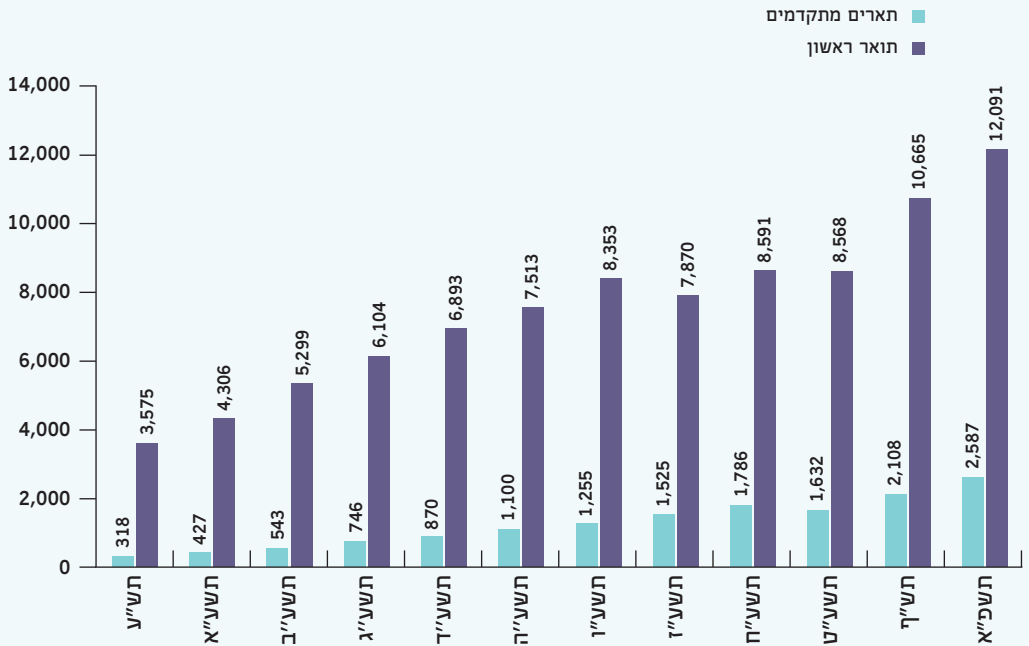
קצב הגידול של הסטודנטים החרדים הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה מהיר, ובשנים תש"ע-תשפ"א (2009/10-2020/21) הוא עלה ב-220%, לעומת גידול של 17.5% באותן שנים במספר הכללי של הסטודנטים. שיעור הסטודנטים החרדים מכלל הסטודנטים, שעמד בשנת הלימודים תש"ע (2009/10) על 2%, קפץ בשנת הלימודים תשפ"א (2020/21) ל-4.5%. בחישוב ממוצע שנתי, בעשור זה גדל מספר הסטודנטים החרדים ב-11%.

בשנת תשפ"א (2020/21) קפץ מספר הסטודנטים החרדים בקרוב ל-2,000 תלמידים, גידול של כ-14%. גידול זה מהיר יותר מסך הגידול שהתחולל במספר הסטודנטים החרדים בכל ארבע השנים שקדמו לשנה זו. הגידול בקרב הגברים החרדים (15%) היה גדול במעט מזה שבקרב הנשים החרדיות (13.5%). עלייה גדולה נרשמה בשנה זו גם בקרב כלל אוכלוסיית הסטודנטים בישראל (5.5%). יש לשער אפוא שחלק ניכר מן העלייה קשור במגפת הקורונה, שבעקבותיה סטודנטים רבים התחילו את לימודיהם האקדמיים. בשנים הקרובות ניתן יהיה לראות אם אכן מדובר בשינוי מגמה ובחזרה לגידול המהיר במספר הסטודנטים החרדים.

מספר הסטודנטים החרדים לתארים מתקדמים (שני ושלישי) עלה בעשור האחרון בקצב ממוצע שנתי מהיר מזה של כלל הסטודנטים החרדים (21% לעומת 10%). בשנת תשפ"א (2020/21) לבדה עלה מספר הסטודנטים החרדים לתארים מתקדמים מ-1,980 ל-2,440 (כ-23%). עם זאת, באותה שנה חלה עלייה גדולה יחסית גם במספר הסטודנטים החרדים לתואר ראשון (מ-10,670 תלמידים ל-12,100 תלמידים, כ-13.5%). הסטודנטים החרדים לתארים מתקדמים לומדים ברובם במוסדות האקדמיים הכלליים, שלא כמו חבריהם הסטודנטים החרדים לתואר ראשון, הלומדים ברובם המוחלט בקמפוסים נפרדים למגזר החרדי.

תרשים ב/5

סטודנטיות וסטודנטים חרדים במוסדות להשכלה גבוהה, לפי תואר,
שנה"ל תש"ע-תשפ"א (2020/21-2009/10)
(במספרים מוחלטים)

ב.5. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת ההשכלה הגבוהה: מסגרות לימוד וגיל – תמונת מצב ומגמות

רוב גדול מקרב הסטודנטים החרדים לתואר ראשון למדו בשנת הלימודים תש"ף (2019/20) במכללות אקדמיות (45%) ובמכללות לחינוך (24%) ומיעוטם בלבד באוניברסיטה הפתוחה (20%) ובשאר האוניברסיטאות (11%). הרכב זה שונה במידה רבה מזה של כלל הסטודנטים בישראל, שבו משקל הלומדים באוניברסיטאות (לא כולל האוניברסיטה הפתוחה) גבוה בהרבה (31%). מנגד, שיעור הלומדים במכללות לחינוך בכלל אוכלוסיית הסטודנטים נמוך בהרבה, והוא עומד על 11% בלבד. כשמדובר בלומדים במכללות האקדמיות (39%) ובאוניברסיטה הפתוחה (19%), הפערים קטנים יותר.

בשנות הלימוד תש"ע-תש"ף (2009/10-2019/20) ניכרה ירידה בשיעור החרדים הלומדים לתואר ראשון באוניברסיטאות (מ-15% ל-11%), גדולה יותר מזו שנרשמה בשיעור הסטודנטים

הלומדים באוניברסיטאות בקרב כלל הסטודנטים בישראל (מ-33% ל-31%). ירידה חלה גם בשיעור הסטודנטים החרדים במכללות האקדמיות (מ-50% ל-45%). לעומת זאת חלה עלייה בשיעור הסטודנטים החרדים במכללות האקדמיות לחינוך (מ-20% ל-24%), שניתן להסבירה בהתפתחות של אפיקי המעבר לתואר אקדמי בחינוך ובפתיחת תוכניות לגברים חרדים. עלייה חלה גם בשיעור הסטודנטים החרדים באוניברסיטה הפתוחה (מ-16% ל-20%), שהיא תוצאה של בניית מסלולים ייעודיים לנשים חרדיות במוסד זה.

גיל הסטודנטים החרדים הגברים לתואר ראשון גבוה בממוצע מגיל הסטודנטים הגברים היהודים הלא-חרדים. 42% מהם הם בני 30 ומעלה, לעומת 21% בלבד בקרב הסטודנטים הלא-חרדים. הסיבה העיקרית לפער זה היא גיל הפטור המאוחר משירות צבאי, שעומד על 24, לעומת גיל סיום השירות הצבאי של בנים – 21, נוסף על הנורמה ללימוד ארוך שנים בישיבה ובכולל. סיבה אחרת היא הצורך של הסטודנטים החרדים הגברים לעשות מכינה ממושכת כדי להתחיל את הלימודים האקדמיים שלהם.

בקרב הסטודנטיות החרדיות התופעה היא הפוכה: 42% מהסטודנטיות החרדיות לתואר ראשון הן מתחת לגיל 21, לעומת 12% בקרב סטודנטיות יהודיות לא-חרדיות. גם כאן הסיבה היא השירות הצבאי, שנשים חרדיות מקבלות פטור ממנו כבר בגיל 18. המספר הגבוה יחסית של סטודנטיות חרדיות בגילאי 18-21 (כ-3,000) מעיד על תופעה חדשה במגזר החרדי – הליכה לאקדמיה במקום ללימודים בסמינרים לבנות (נתוני תש"ף [2019/20]).

ב.6. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת ההשכלה הגבוהה: תחומי לימוד ונשירה – תמונת מצב ומגמות

התפלגות תחומי הלימוד לתואר ראשון של הסטודנטים והסטודנטיות החרדים שונה מאוד מזו של כלל אוכלוסיית הסטודנטים. סטודנטים חרדים לומדים בשיעורים גבוהים יותר חינוך והוראה (29.5% לעומת 14% בקרב כלל הסטודנטים), מקצועות עזר רפואיים (9% לעומת 5.5%) ומשפטים (7% לעומת 5%). נוכחות מוגבלת של סטודנטים חרדים ניכרת במדעי החברה (21% לעומת 25.5%), בלימודי הנדסה (7% לעומת 15.5%) ובמדעי הרוח (3% לעומת 9%). ממצא מעניין הוא השיעור הגבוה יחסית של חרדים הלומדים מדעי המחשב ומדעי הטבע (14%), כמעט כמו השיעור בכלל האוכלוסייה (16%). שיעור דומה נמצא בלימודי מינהל עסקים (כ-9%)

ניתן אפוא להסיק שסטודנטים חרדים מעדיפים ללמוד מקצועות פרקטיים ומקצועות שמאפשרים עבודה גם בתוך הקהילה החרדית (חינוך והוראה, מקצועות עזר רפואיים), וכן מקצועות שנחשבים קלים יחסית מבחינת דרישות הסף האקדמיות (מינהל עסקים ומשפטים). בתחומי הלימוד האקדמי שנועדו להעשיר את הידע, למשל מדעי הרוח והחברה, או בתחומי לימוד שמחייבים ידע מתמטי מתקדם (הנדסה), יש נוכחות חרדית בהיקפים קטנים יחסית. תופעה זו בולטת במיוחד בקרב סטודנטיות חרדיות. 33.5% מהן לומדות חינוך, לעומת 21% מן הסטודנטים החרדים הגברים; ו-12% מהן לומדות מקצועות עזר רפואיים, לעומת 2.5% בלבד מן הגברים. מנגד, רק 5% לומדות הנדסה ואדריכלות, לעומת 10.5% מן הגברים;

ובמדעי הרוח והחברה לומדות 20% מן הסטודנטיות החרדיות, לעומת 23% מן הגברים. הבדל בולט נוסף הוא בין השיעור הנמוך של סטודנטיות חרדיות למשפטים (4%) לבין השיעור הגבוה יחסית של סטודנטים חרדים (13%).

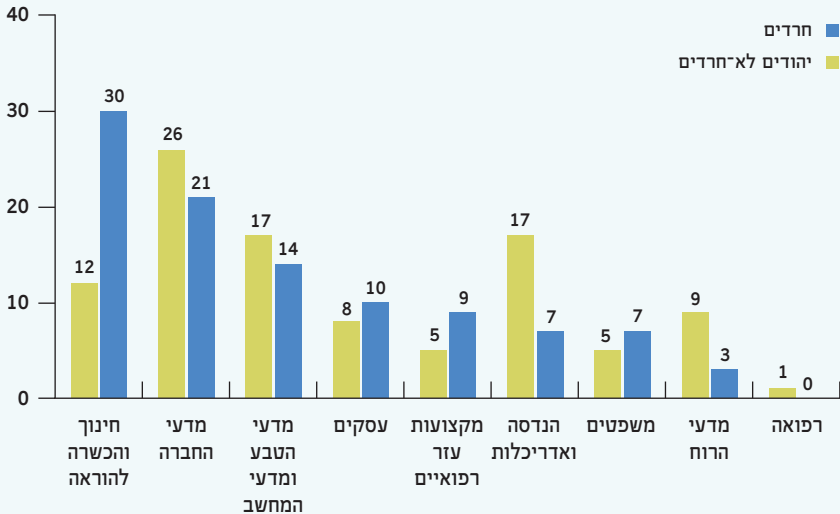
במרוצת השנים חלו שינויים בתחומי הלימוד שהסטודנטים החרדים לומדים. שיעור החרדים הלומדים משפטים, שבשנת הלימודים תשע"ו (2015/16) עמד על 12%, ירד בשנת הלימודים תש"ף (2019/20) ל-7%, מעט מעל כלל האוכלוסייה (5%). כך, גם שיעור הסטודנטים החרדים הלומדים מינהל עסקים ירד באותן שנים מ-14% ל-9%. ניתן להסביר זאת בירידה בתמיכת מל"גיות" בסטודנטים החרדים הלומדים מקצועות אלו, וגם בהפנמה של הקשחת הרגולציה (במשפטים) ושל הרוויה בשוק התעסוקה בתחומים אלו אצל הסטודנטים החרדים. לעומת זאת, באותן שנים חלה קפיצה בשיעור הסטודנטים החרדים הלומדים מדעי החברה (מ-8% ל-21%) ושל הלומדים מדעי המחשב (והטבע) (מ-9% ל-14%).

שיעור הסטודנטים החרדים שאינם ממשיכים לשנת לימודים שנייה גבוה מזה של הסטודנטים היהודים הלא-חרדים ועומד על 10% לעומת 7%. עם זאת, כאשר מפלחים את הנתונים, מגלים שהמוסדות העיקריים שסטודנטים חרדים אינם ממשיכים בהם את לימודיהם הם מכללות לחינוך (27% לעומת 11% בקרב סטודנטים יהודים לא-חרדים). במוסדות אלו מרבית המקרים שבהם הסטודנטים (לרוב סטודנטיות) אינם ממשיכים את הלימודים האקדמיים אינם מבטאים נשירה אלא השלמת מסלול לימודים קצר (מתעודת הוראה לתואר אקדמי) שנמשך שנה אחת בלבד.

ואכן, שיעור הסטודנטים החרדים הנושרים מן המכללות האקדמיות ומן האוניברסיטאות דומה לזה של הסטודנטים היהודים הלא-חרדים במוסדות אלו – 7.8% לעומת 7.7% ו-5.4% לעומת 5.1%, בהתאמה. נתונים אלו, המתייחסים לשנת הלימודים תש"ף (2019/20), משקפים ירידה בשיעור הנושרים החרדים בשנים האחרונות, שעמד בעבר על 8% באוניברסיטאות ו-11.5% במכללות האקדמיות.

תרשים ב/6

סטודנטיות וסטודנטים לתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה,
לפי תחום לימוד וקבוצת אוכלוסייה, שנה"ל תש"ף (2019/20) (ב-%)

ב.7. סטודנטיות וסטודנטים חרדים בהכשרה טכנולוגית

תמונת מצב

נוסף ללימודים אקדמיים מתקיים בישראל מערך נרחב של הכשרות מקצועיות שתחום מרכזי בו הוא הכשרות טכנולוגיות. הכשרות אלו הן בתחום האחריות של המכון הממשלתי להכשרה טכנולוגית (מה"ט). מספר החרדים שלמדו במסלולי הכשרה אלו עמד בשנת 2020 על כ-4,900 סטודנטים. כמעט מחצית מן הסטודנטים החרדים למדו הנדסת תוכנה (49%), ומקצועות פופולריים נוספים הם אדריכלות ועיצוב פנים (18%) והנדסה אזרחית (9%).

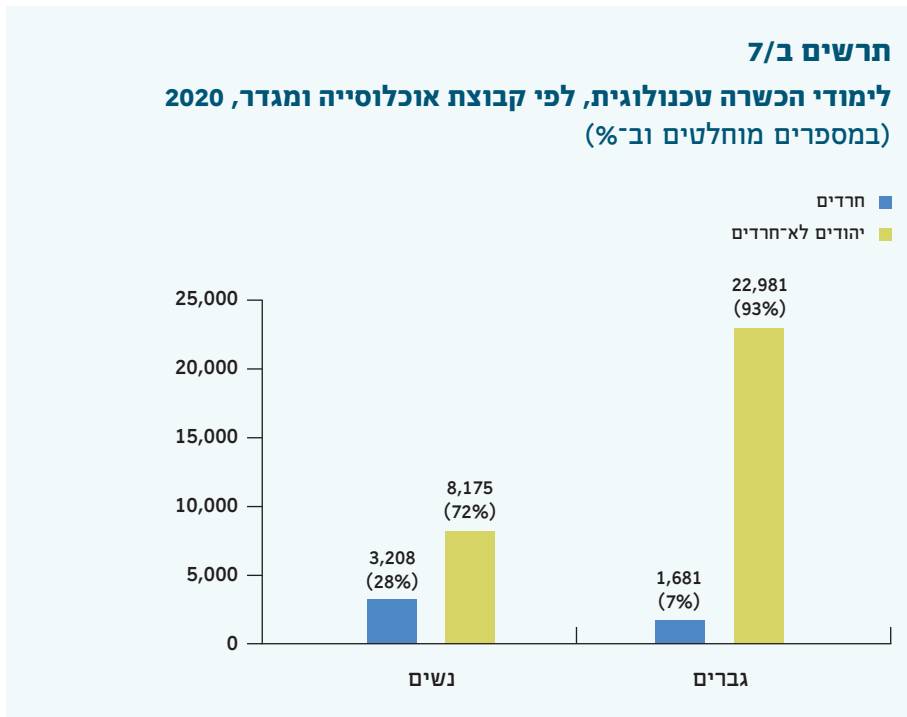
משקלם של החרדים בכלל הלומדים בתחומי ההכשרה הטכנולוגית עומד על 13.5%, שיעור נמוך מעט משיעורם של החרדים בני 18-24 (15%). בפילוח מגדרי ניתן לראות הבדל גדול בין גברים לנשים בכל הקשור ללימוד מקצועות אלו. רק 34% מן הסטודנטים החרדים להכשרה טכנולוגית הם גברים, שיעור דומה לשיעור הגברים החרדים בכלל הסטודנטים החרדים באקדמיה. הגברים החרדים לומדים בעיקר הנדסה אזרחית (36%) או הנדסת חשמל (22%). הנשים החרדיות לומדות כמעט כולן הנדסת תוכנה (62%) ואדריכלות ועיצוב פנים (21%). מעל שליש מן הגברים החרדים (36%) לומדים במסלולים כלליים של הכשרה טכנולוגית,

תופעה שכמעט אינה קיימת בקרב נשים חרדיות – רובן ככולן לומדות מקצועות אלו בסמינרים.

מרבית הסטודנטים בישראל העוברים הכשרה טכנולוגית הם גברים, ואולם הגברים החרדים הם כ-7% בלבד מן הסטודנטים הגברים הלומדים את מקצועות ההכשרה הטכנולוגית. הנשים החרדיות, לעומת זאת, הן 28% מכלל הסטודנטיות הלומדות מקצועות אלו בישראל.

מגמות

בשנים 2014-2020 חל גידול של 54% במספר הסטודנטים החרדים במקצועות ההכשרה הטכנולוגית, המבטאים גידול שנתי ממוצע מהיר של 7.5%. גידול זה התרחש בקרב הסטודנטים החרדים הגברים (60%) וגם בקרב הסטודנטיות החרדיות (51%). בשנת הלימודים האחרונה (2020) חלה קפיצה של 26.5% במספר הסטודנטים החרדים הגברים, ייתכן שבעקבות מגפת הקורונה.

לוחות חינוך

לוח ב/1

תלמידי החינוך היסודי והעל-יסודי, לפי מגדר, פיקוח ודרג חינוך,¹
תש"ף (2019/20)

ממלכתי וממלכתי-דתי				חרדי		סך הכול חינוך עברי	סך הכול ישראל	דרג חינוך
לפי סוג פיקוח		סך הכול	% חרדי מחינוך עברי	סך הכול				
ממלכתי- דתי	ממלכתי							
סך הכול²								
254,158	788,882	1,043,040	25	345,521	1,388,561	1,828,817	סך הכול	
144,972	409,499	554,471	26	197,128	751,599	979,474	יסודי	
57,634	193,456	251,090	24	77,267	328,357	436,871	חטיבת ביניים	
51,552	185,927	237,479	23	71,126	308,605	412,472	חטיבה עליונה	
בנים								
126,050	405,908	531,958	25	175,126	707,084	930,102	סך הכול	
72,599	210,407	283,006	26	100,437	383,443	500,245	יסודי	
28,665	100,213	128,878	23	38,368	167,246	222,975	חטיבת ביניים	
24,786	95,288	120,074	23	36,321	156,395	206,882	חטיבה עליונה	
בנות								
128,108	382,974	511,082	25	170,395	681,477	898,715	סך הכול	
72,373	199,092	271,465	26	96,691	368,156	479,229	יסודי	
28,969	93,243	122,212	24	38,899	161,111	213,896	חטיבת ביניים	
26,766	90,639	117,405	23	34,805	152,210	205,590	חטיבה עליונה	

1 דרג חינוך סטנדרטי (להגדרות ראו שנתון 2016).

2 כולל "לא ידוע".

3 בחטיבה העליונה - דתי - בפיקוח המינהל לחינוך דתי במשרד החינוך;
חרדי - בית הספר האחרון בפיקוח חרדי שהסטודנט למד בו.

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ב/2

תלמידי ישיבות ואברכים, לפי מוסד, 2020-2012

שיעור גידול 2020-2012	שנה					סוג מוסד
	2020	2018	2016	2014	2012	
30.4	146,157	131,521	120,239	96,060	112,103	סך הכול
32.4	41,443	35,970	33,102	30,271	31,290	תלמידי ישיבה גבוהה
2.7	5,696	6,451	5,454	1,053	5,545	תלמידי חוץ לארץ בישיבה גבוהה
33.2	94,322	84,565	77,081	64,581	70,798	אברכי כולל
מהם:						
60.9	76,201	67,005	59,604	47,176	47,358	אברכי כולל פטורי שירות
-22.7	18,121	17,560	17,477	17,405	23,440	אברכי כולל דחויי שירות
5.1	4,696	4,535	4,602	155	4,470	אברכי חוץ לארץ בכולל

מקור: משרד החינוך.

לוח ב/3

סטודנטיות וסטודנטים לתואר ראשון במוסדות להשכלה גבוהה, לפי סוג מוסד וקבוצת אוכלוסייה, 2019/20-2009/10

לא־חרדים	יהודים ואחרים		סך הכול ישראל	שנה קלנדרית	שנה עברית
	חרדים	סך הכול			
מוסדות להשכלה גבוהה					
197,013	4,300	201,313	227,902	2009/10	תש"ע
198,662	5,154	203,816	232,080	2010/11	תשע"א
199,680	6,305	205,985	235,570	2011/12	תשע"ב
200,548	7,386	207,934	239,426	2012/13	תשע"ג
199,535	8,321	207,856	241,829	2013/14	תשע"ד
191,712	9,901	201,613	240,146	2015/16	תשע"ו
186,240	9,565	195,805	236,075	2016/17	תשע"ז

«

שנה עברית	שנה קלנדרית	סך הכול ישראל	יהודים ואחרים		
			סך הכול	חרדים	לא-חרדים
תשע"ח	2017/18	237,965	195,667	10,243	185,424
תשע"ט	2018/19	239,338	195,208	10,849	184,359
תש"ף	2019/20	243,409	197,139	10,665	186,474

אוניברסיטאות¹

תש"ע	2009/10	75,271	65,199	642	64,557
תשע"א	2010/11	74,923	64,279	748	63,531
תשע"ב	2011/12	74,608	63,489	868	62,621
תשע"ג	2012/13	74,000	62,439	958	61,481
תשע"ד	2013/14	82,519	70,429	1,255	69,174
תשע"ה	2014/15	80,840	68,145	1,223	66,922
תשע"ו	2015/16	78,610	65,886	1,338	64,548
תשע"ז	2016/17	76,648	63,902	1,371	62,531
תשע"ח	2017/18	74,748	62,095	1,426	60,669
תשע"ט	2018/19	74,385	61,329	1,437	59,892
תש"ף	2019/20	76,278	62,447	1,155	61,292

מכללות אקדמיות¹

תש"ע	2009/10	83,371	77,682	2,126	75,556
תשע"א	2010/11	87,409	80,927	2,528	78,399
תשע"ב	2011/12	91,666	84,321	3,042	81,279
תשע"ג	2012/13	94,515	86,665	3,313	83,352
תשע"ד	2013/14	86,377	77,803	3,830	73,973
תשע"ה	2014/15	86,273	76,217	3,985	72,232
תשע"ו	2015/16	89,944	77,751	4,634	73,117
תשע"ז	2016/17	88,916	75,009	4,448	70,561
תשע"ח	2017/18	90,120	74,523	4,734	69,789
תש"ף	2019/20	94,742	75,499	4,840	70,659

1 משנת הלימודים תשע"ד אוניברסיטת אריאל נספרת כאוניברסיטה ולא כמכללה.

שנה עברית	שנה קלנדרית	סך הכול ישראל	יהודים ואחרים	
			סך הכול	חרדים

האוניברסיטה הפתוחה

תש"ע	2009/10	43,051	39,724	701	39,023
תשע"א	2010/11	42,840	38,958	788	38,170
תשע"ב	2011/12	41,441	37,718	907	36,811
תשע"ג	2012/13	42,760	37,838	1,089	36,749
תשע"ד	2013/14	44,011	38,183	1,232	36,951
תשע"ה	2014/15	43,611	36,965	1,334	35,631
תשע"ו	2015/16	42,726	36,092	1,339	34,753
תשע"ז	2016/17	41,267	34,702	1,387	33,315
תשע"ח	2017/18	44,602	37,427	1,652	35,775
תשע"ט	2018/19	45,073	37,960	1,821	36,139
תש"ף	2019/20	45,863	39,091	2,071	37,020

מכללות אקדמיות לחינוך

תש"ע	2009/10	26,209	18,708	831	17,877
תשע"א	2010/11	26,908	19,652	1,090	18,562
תשע"ב	2011/12	27,855	20,457	1,488	18,969
תשע"ג	2012/13	28,151	20,992	2,026	18,966
תשע"ד	2013/14	28,922	21,441	2,004	19,437
תשע"ה	2014/15	28,801	21,755	2,556	19,199
תשע"ו	2015/16	28,866	21,884	2,590	19,294
תשע"ז	2016/17	29,244	22,192	2,359	19,833
תשע"ח	2017/18	28,495	21,622	2,431	19,191
תשע"ט	2018/19	27,836	21,102	2,682	18,420
תש"ף	2019/20	26,526	20,102	2,599	17,503

מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המקורות לפרק ב – חינוך

הפרק מבוסס על עיבודים של מחברי השנתון למקורות שלהלן.

כל העיבודים מופיעים במלואם בלוחות של שנתון החברה החרדית באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שם מוצגים גם נושאים שאינם מופיעים במסמך זה.

התת-פרק	המקור
1. תלמידים (לפי פיקוח)	• עיבודי המחברים לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, גף חינוך, השכלה וכוחות הוראה • "חינוך במבט רחב", משרד החינוך
2. בחינות בגרות	עיבודי המחברים לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, גף חינוך, השכלה וכוחות הוראה
3. תלמידי ישיבות ואברכים	האגף למוסדות תורניים במשרד החינוך
4. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת ההשכלה הגבוהה	"יוצאי מוסדות החינוך החרדי העל-יסודי בהשכלה הגבוהה בישראל", אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
5. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת ההשכלה הגבוהה: מסגרות לימוד וגיל	"יוצאי מוסדות החינוך החרדי העל-יסודי בהשכלה הגבוהה בישראל", אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
6. סטודנטיות וסטודנטים חרדים במערכת ההשכלה הגבוהה: תחומי לימוד ונשירה	עיבודי המחברים לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אגף השכלה גבוהה
7. סטודנטיות וסטודנטים חרדים בהכשרה טכנולוגית	עיבודי המחברים לנתוני המכון הממשלתי להכשרה אקדמית

פרק ג

רמת חיים

היקפי העוני והשפעתם על רמת החיים באוכלוסייה החרדית גדולים בהרבה מהיקפם והשפעתם בשאר האוכלוסייה היהודית הלא־חרדית. אומנם מאז 2015 ניכרת ירידה בשיעורי העוני באוכלוסייה החרדית, אבל שיעורים אלו אצל המשפחות החרדיות עדיין גבוהים מאוד (42% לעומת 22% בכלל האוכלוסייה בישראל).

רמת החיים קשורה קשר הדוק לרמת ההכנסות וההוצאות של משק הבית. נציין שעד סוף שנת 2021 טרם התקבלו נתונים רשמיים מהלשכה המרכזית לסטטיסטיקה על השנתיים האחרונות ועל השפעת מגפת הקורונה בכל הקשור להכנסות ולהוצאות של הציבור החרדי. על מנת לשקף את תמונת המצב האחרונה ביותר שבידנו בחרנו להציג את נתוני 2018. בשנה זו הייתה ההכנסה החודשית ברוטו למשק בית חרדי 14,745 ש"ח, נמוכה בהרבה מההכנסה ברוטו למשק בית יהודי לא־חרדי (23,235 ש"ח). הגורמים להכנסה נמוכה שכזאת הם תא משפחתי שפעמים רבות מבוסס על מפרנס יחיד, היקף משרה קטן, משלח יד שרמת ההכנסה בו נמוכה ושימוש מופחת בהון ובקרנות פנסיה.

כאשר בודקים את ההוצאה החודשית של משקי הבית מתברר כי משק בית חרדי הוציא ב־2018 14,651 ש"ח בחודש, 16% פחות ממשק בית יהודי לא־חרדי, אף שמספר הנפשות הממוצע במשק בית חרדי עומד על קרוב לפי שניים. פערי ההוצאה יכולים להיות מוסברים במאפייני תרבות הצריכה החרדית, הדוגלת בחיסכון, וכן במרחבי צריכה קהילתיים ייעודיים לאוכלוסייה החרדית, המאפשרים לקנות מוצרים בזול ולפעמים אפילו לקבלם חינם אין כסף.

ניתוח דפוסי ההתנהגות הקשורים ברמת החיים של הציבור החרדי מלמד שהפערים בין שתי האוכלוסיות – החרדית והיהודית הלא־חרדית – עודם גדולים, הגם שהצטמצמו בשנים האחרונות. כך גם באשר לרמת ההכנסה, שיעורי העוני, הצריכה והמינוע. התחום היחיד שמצאנו בו דמיון מלא בין שתי האוכלוסיות הוא הבעלות על דירה.

ג.1. תחולת עוני

תמונת מצב

לפי נתוני המוסד לביטוח לאומי, אומדן לשנת 2019, ההכנסה של 22% מהמשפחות בישראל נמוכה מקו העוני לאחר הוספת תשלומי העברה ומיסים (35% לפני הוספת התשלומים). באוכלוסייה החרדית שיעור זה גבוה בהרבה – 44% (55% לפני הוספת התשלומים). את הפער העצום בשיעורי תחולת העוני בין חרדים לכלל האוכלוסייה אפשר להסביר במבנה

משק הבית החרדי, המאופיין במשפחות גדולות, בשיעור נמוך של גברים עובדים ובשכר נמוך יחסית אצל מי שכן עובדים. בשתי האוכלוסיות – החרדית וכלל האוכלוסייה – תשלומי ההעברה משפיעים השפעה ניכרת על שיעור העוני, אבל ההשפעה הגדולה יותר היא על כלל האוכלוסייה, שאצלה פוחת חלקה היחסי של האוכלוסייה מתחת לקו העוני ב-38% (אצל החרדים ב-20%).

תמונת המצב של תחולת העוני לאחר תשלומי ההעברה והמיסים בחלוקה לנפשות, משפחות וילדים לשנת 2019 מלמדת כי שיעור הנפשות באוכלוסייה החרדית שחיות מתחת לקו העוני לאחר תשלומי העברה ומיסים (51%) גבוה בהרבה משיעורן בכלל האוכלוסייה (22%).

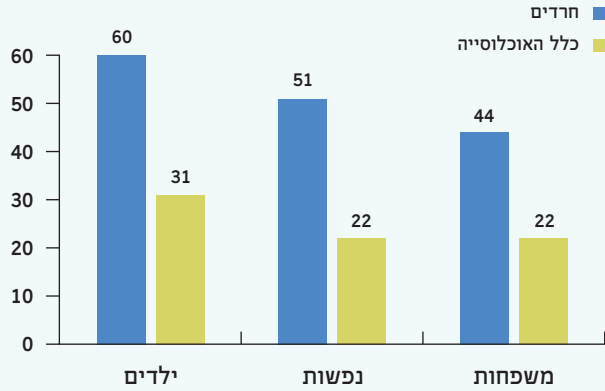
הפערים בין הקבוצות גדולים יותר כאשר מחשבים את תחולת העוני בקרב ילדים. שיעור הילדים החרדים מתחת לקו העוני לאחר תשלומי ההעברה (60%) גבוה מאוד יחסית לשיעורם בכלל האוכלוסייה (31%). הסיבה לכך היא מספר הילדים הגבוה במשפחה חרדית ממוצעת בשילוב עם שיעורי תעסוקה ושכר נמוכים מן הממוצע של הוריהם.

מגמות

בשנים 2003-2005 חלה עלייה חדה בתחולת העוני בקרב משפחות חרדיות – מ-45% ל-58% – בגלל העלייה ביוקר המחיה והקיצוץ בקצבאות הילדים ובתשלומי ההעברה שבוצע על פי תוכנית החירום הכלכלית של שנת 2003. ב-2006 חלה ירידה קלה בתחולת העוני – ל-52%. שיעור זה נותר יציב יחסית קרוב לעשור. משנת 2015 ניכרת ירידה משמעותית ורצופה בשיעורי העוני במגזר, והם הגיעו עד ל-44% בשנת 2019. ירידה זו יכולה להיות מוסברת בגידול במשפחות החרדיות שלפחות אחד מבני הזוג בהן עובד, בגידול ברמת ההכנסות בקרב עובדים ובגידול בתמיכת המדינה באברכים ובקצבאות הילדים. בשנים האחרונות חלה אפוא ירידה בשיעור תחולת העוני באוכלוסייה החרדית, והיא עומדת כיום על רמתה הנמוכה ביותר ב-15 השנים האחרונות.

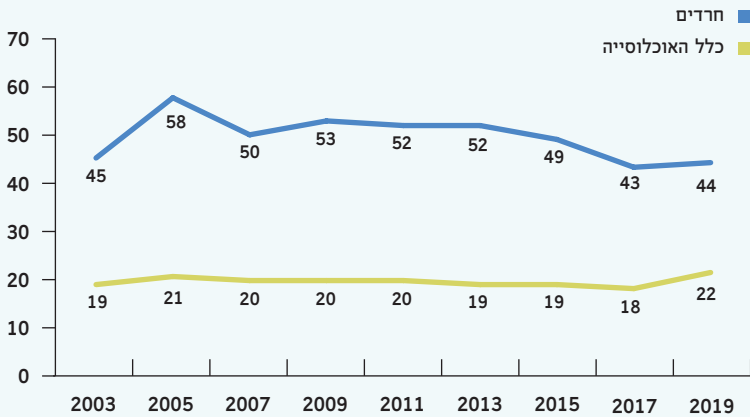
תרשים ג/1

תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים לאחר תשלומי העברה ומיסים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2019 (ב-%)

תרשים ג/2

תחולת העוני של משפחות, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2019-2003 (ב-%)

ג.2. הכנסה חודשית והוצאה חודשית למשק בית חרדי

תמונת מצב

הנתונים המתבססים על סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס לשנת 2018 (טרום תקופת הקורונה) מראים שההכנסה החודשית ברוטו למשק בית חרדי היא 14,745 ש"ח, נמוכה ב-58% מההכנסה ברוטו למשק בית יהודי לא-חרדי (23,235 ש"ח).

מקובל לחשב את ההכנסה לנפש על פי סולם הנותן משקל פוחת והולך לכל נפש בשל העלות השולית שלה למשק הבית. לפי חישוב זה, ההכנסה נטו לנפש תקנית במשפחה חרדית היא 3,917 ש"ח, והיא נמוכה ב-92% מההכנסה לנפש תקנית במשפחה יהודית לא-חרדית (7,531 ש"ח). הפער הגדול מוסבר במספר הנפשות הגבוה במשק הבית החרדי (5.2), לעומת משק הבית היהודי הלא-חרדי (2.9); במספר המפרנסים הממוצע (1.3 במשק בית חרדי, לעומת 1.5 במשק בית יהודי לא-חרדי); ובהכנסה נמוכה מעבודה (9,767 ש"ח במשק בית חרדי, לעומת 18,191 ש"ח במשק בית יהודי לא-חרדי). אפשר שבמציאות הפערים בהכנסות קטנים יותר הודות להכנסות מעבודה שאינה מדווחת באוכלוסייה החרדית.

ההכנסה ברוטו במשק בית חרדי מתחלקת ל-66% מעבודה (לעומת 78% במשק בית יהודי לא-חרדי) ול-24% מקצבאות ותמיכות (לעומת 9% במשק בית יהודי לא-חרדי). יש הבדל גדול אפוא בשימוש בקצבאות ובתמיכות בין האוכלוסייה החרדית לאוכלוסייה היהודית הלא-חרדית.

ההוצאה של משקי בית חרדיים על תשלומי חובה – מס הכנסה, ביטוח לאומי וביטוח בריאות – עומדת במוצק על כשליש בלבד (34%) מההוצאה של משקי הבית הלא-חרדיים (1,524 ש"ח לעומת 4,461 ש"ח).

ההוצאה החודשית של משק בית חרדי לתצרוכת, שהיא סך כל התשלומים שמשק בית משלם על קניית מוצרים או שירותים, נמוכה ב-16% מזו של משק בית יהודי לא-חרדי (14,651 ש"ח לעומת 16,936 ש"ח), אך שמספר הנפשות הממוצע במשק בית חרדי גדול יותר. ההסבר לכך טמון כפי הנראה בהכנסה הנמוכה של משק הבית החרדי, בתרבות הצריכה החרדית שמטיפה לצניעות ולחיסכון, וכן במרחב הצריכה הקהילתי שמאפשר לקנות חלק ממוצרי הצריכה במחיר זול במיוחד.

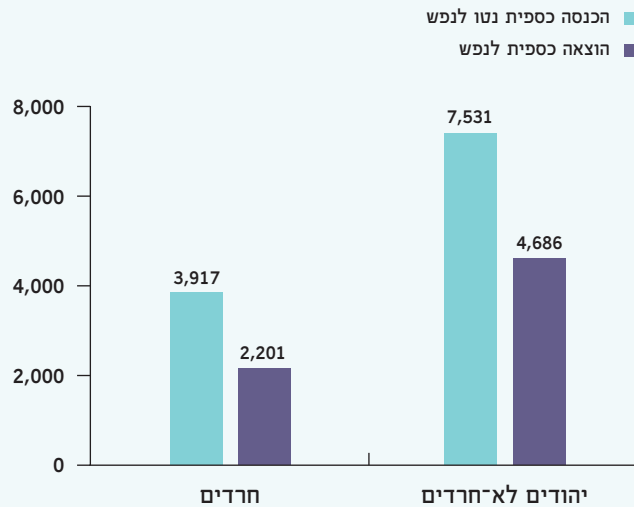
למרות ההבדלים בגודל משק הבית ובהכנסות בין משק הבית החרדי למשק הבית היהודי הלא-חרדי אין ביניהם הבדלים ניכרים בחלוקת ההוצאות לתחומים השונים, למשל מזון, דיוור, בריאות או חינוך. פער של ממש נמצא, עם זאת, בכל הקשור לתחבורה ולתקשורת (11% מההוצאות במשקי הבית החרדיים, לעומת 21% במשקי הבית היהודיים הלא-חרדיים). הגורמים להבדלים: בתחום התחבורה חרדים מסתמכים על תחבורה ציבורית ונחשבים צרכנים חסכנים ויעילים, ובתחום התקשורת הציבור החרדי משתמש פחות באינטרנט, בטלוויזיה ובמכשירי סלולר חכמים.

מגמות

בין 2015 ל-2018 גדלו גם ההכנסות וגם ההוצאות של משקי הבית החרדיים. בשנים אלו נרשמה עלייה של 17% בהכנסה החודשית ברוטו למשק בית חרדי (מ-12,616 ש"ח ל-14,745 ש"ח), לעומת עלייה קטנה יותר אצל האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (12% בהכנסות ברוטו – מ-20,807 ש"ח ל-23,235 ש"ח). בהיקף ההוצאה החודשית לתצרוכת של משק בית חרדי נרשם גידול מתון יותר (6% – מ-13,676 ש"ח ל-14,651 ש"ח). עלייה משמעותית יותר נרשמה בהוצאה של משקי בית חרדיים על תשלומי חובה – מס הכנסה, ביטוח לאומי וביטוח בריאות – (מ-1,261 ש"ח ל-1,524 ש"ח). בשאר האוכלוסייה היהודית עמד שיעור הגידול בתשלומי החובה בשנים אלו על 16% (מ-3,853 ש"ח ל-4,461 ש"ח). ייתכן שגידול זה באוכלוסייה החרדית נובע מהעלייה בשכר באותן שנים בקרב הגברים החרדים ועוד יותר בקרב הנשים החרדיות (ראו בהמשך בפרק התעסוקה).

תרשים ג/3

הכנסה והוצאה חודשית לנפש (תקנית), לפי קבוצת אוכלוסייה, 2018 (בש"ח)

תמונת מצב

בשנים 2019-2020 החזיקו 74% מבני 20+ היהודים בישראל דירה בבעלותם. שיעור כמעט זהה של בעלות על דירה נמצא באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (74%) ובאוכלוסייה החרדית (75%).

בממוצע, בשנים 2019-2020 החזיקו 14% מכלל האוכלוסייה יותר מדירה אחת בבעלותם ו-18% מהאוכלוסייה היהודית הלא-חרדית. שיעור נמוך יותר נרשם באוכלוסייה החרדית – 8% הצהירו שבבעלותם יותר מדירה אחת.

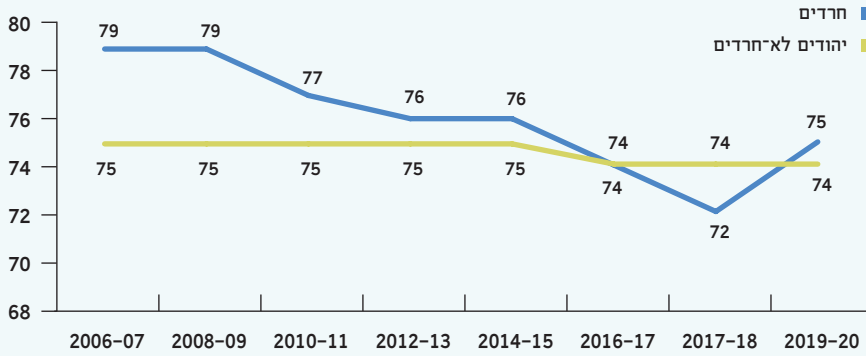
מגמות

בשנים 2006-2020 נרשמה באוכלוסייה החרדית ירידה בשיעור בעלי הדירות – מ-79% ל-75%. באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית, לעומת זאת, לא חל שינוי של ממש בתחום זה באותן שנים. שתי סיבות אפשריות למגמת הירידה במגזר החרדי: האחת קשורה לעלייה ביוקר הדיור, שמקשה על רכישת דירה, והשנייה נובעת מנסיגה מסוימת במנגנון החברתי שאפיין את חברת הלומדים החרדית – רכישת דירות על ידי הורים לזוגות צעירים עם חתונתם. היום מקובל יותר ויותר בקהילות החרדיות לשכור דירה ולא דווקא לקנות. השינוי במנגנון החברתי של רכישת הדירות הוא תוצר של יוקר הדיור וחוסר יכולת כלכלית של התא המשפחתי החרדי לקנות דירה לכל ילד.

בשנים 2003-2020 נרשם גידול בשיעור הבעלים של יותר מדירה אחת, בשני המגזרים: באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית עלה שיעורם מ-9% ל-18%, ובאוכלוסייה החרדית מ-3% ל-8%.

תרשים 4/ג

בעלי דירה מקרב בני +20, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2006-2020 (ב-%)

4.ג. מחזיקים ברישיון נהיגה

תמונת מצב

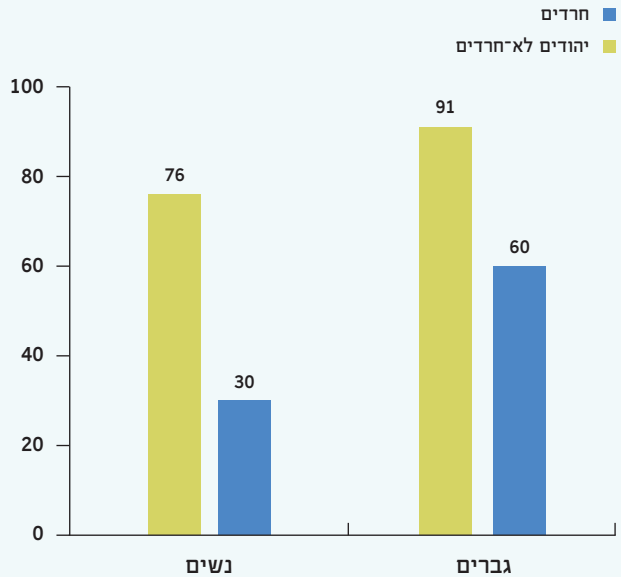
בשנים 2019-2020 החזיקו 45% מהחרדים בגילאי +20 ברישיון נהיגה. שיעור זה נמוך בהרבה משיעור בעלי רישיונות הנהיגה באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (84%). בפילוח לפי מגדר אפשר לראות שהפערים בין החרדים ליהודים הלא-חרדים היו גבוהים יותר בקרב הנשים: 30% מהנשים החרדיות החזיקו ברישיון נהיגה, לעומת 76% מהנשים היהודיות הלא-חרדיות. אצל הגברים הפער היה קטן יותר אך עדיין משמעותי ביותר – 60% לעומת 91%. את הפער בין הגברים החרדים לנשים החרדיות אפשר להסביר בכך שנהיגת נשים עדיין אינה מקובלת בחלק מהקהילות החרדיות.

מגמות

לאורך השנים אפשר לראות עלייה זוחלת בשיעור החרדים בעלי רישיון נהיגה: בשנים 2005-2006 – 40%; ובשנים 2019-2020 – 45%. עיקר השינוי מתרחש אצל הנשים החרדיות: 21% בשנים 2007-2008; ו-30% בשנים 2019-2020. הסיבות האפשריות למגמה זו בקרב הנשים הן השתלבותן של יותר חרדיות במערכת ההשכלה הגבוהה והצטרפותן לתעסוקה איכותית, וכן השיח המודרני שנכנס באופן מובהק לכמה מהקהילות החרדיות. עם זאת, אפשר לראות שנתון זה נשאר יציב כבר שנים אחדות.

תרשים 5/ג

בעלי רישיון נהיגה בקרב בני 20+, לפי קבוצת אוכלוסייה ומגדר, 2019-2020 (ב-%)

ג.5. זמינות רכב

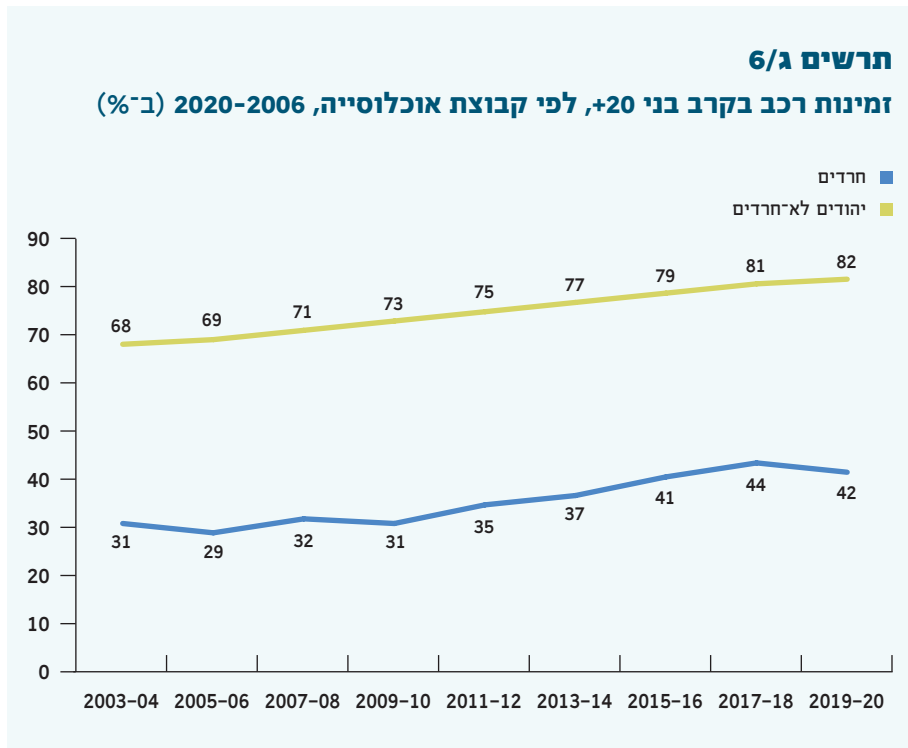
תמונת מצב

בשנים 2019-2020 החזיקו ברשותם רכב 42% מבני 20+ באוכלוסייה החרדית, שיעור נמוך בהרבה מהשיעור באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית של מי שהצהירו שברשותם רכב (82%). אפשר לתלות את הפער ביוקר הקנייה וההחזקה של מכוניות בישראל, בצורך בחברה החרדית בהחזקת מכונית יקרה יותר (המותאמת למשפחות מרובות ילדים) ובתפיסת השימוש בתחבורה הציבורית באוכלוסייה החרדית כחלק יום-יומי ובלתי נפרד מאורח החיים.

מגמות

בשנים 2003-2020 נרשמה עלייה מרשימה בשיעור החרדים בני 20+ שהצהירו כי ברשותם משק הבית שהם חיים בו יש רכב זמין (מ־31% ל־42%). גם בקרב היהודים הלא-חרדים נרשמה באותן שנים עלייה (מ־68% ל־82%), אך בשיעור נמוך יותר (21% לעומת 35% בקרב חרדים). הגידול החד במספר החרדים שמחזיקים ברשותם רכב פרטי משקף שינוי

ברמת החיים של משפחות חרדיות, גידול בשיעורי החרדים העובדים ואימוץ אורחות חיים המקובלים בחברה הכללית.

לוחות רמת חיים

לוח ג/1

תחולת העוני של משפחות, נפשות וילדים לאחר תשלומי העברה ומיסים,
לפי קבוצת אוכלוסייה, 2003-2019 (ב־%)

מדדים	שנה	סך הכול ישראל	סך הכול יהודים	חרדים
תחולת עוני משפחות	2003	19	15	45
	2005	21	16	58
	2007	20	15	50
	2009	20	15	53
	2011	20	14	52
	2013	19	14	52
	2015	19	14	49
	2017	18	13	43
	2019	22	19	44
	תחולת עוני נפשות	2003	22	16
2005		25	17	63
2007		24	16	56
2009		25	17	59
2011		25	16	58
2013		22	14	58
2015		22	14	54
2017		21	14	49
2019		22	18	51
תחולת עוני ילדים		2003	31	21
	2005	35	24	69
	2007	34	24	65
	2009	36	25	66
	2011	36	24	65
	2013	31	20	67

<<

מדדים	שנה	סך הכול ישראל	סך הכול יהודים	חרדים
יחס פער ההכנסות (משפחות)	2015	30	20	62
	2017	30	20	55
	2019	31	25	60
	2003	31	29	35
	2005	33	31	37
	2007	34	32	37
	2009	36	33	39
	2011	35	32	38
	2013	33	30	35
	2015	36	33	38
	2017	35	31	34
	2019	31	32	29

מקור: המוסד לביטוח לאומי.

לוח ג/2

הכנסה והוצאה חודשית לתצרוכת למשקי בית יהודיים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2018

לא-חרדים	מזה: יהודים		סך הכול ישראל	
	חרדים	סך הכול		
6,548	750	7,298	8,792	משקי בית במדגם
1952.0	174.6	2126.6	2608.9	משקי בית באוכלוסייה (אלפים)
2.9	5.2	3.1	3.3	ממוצע נפשות במשק בית
2.5	3.7	2.6	2.7	ממוצע נפשות סטנדרטיות במשק בית
1.5	1.3	1.5	1.5	ממוצע מפרנסים במשק בית
49.4	41.3	48.7	47.7	ממוצע גיל ראש משק בית כלכלי
14.1	17.3	14.4	13.9	ממוצע שנות לימוד של ראש משק בית כלכלי
18,773	13,221	18,317	17,276	הכנסה כספית נטו למשק בית
6,478	2,541	5,933	5,266	הכנסה כספית נטו לנפש
13,581	11,450	13,406	13,324	הוצאה כספית למשק בית

לא־חרדים	מזה: יהודים		סך הכול ישראל	
	חרדים	סך הכול		
4,686	2,201	4,342	4,062	הוצאה כספית לנפש
18,273	12,211	17,545	16,343	חציון הכנסה כספית ברוטו למשק בית
23,235	14,745	22,537	21,063	הכנסה כספית ברוטו
4461	1524	4220	3,787	תשלומי חובה

הכנסה כספית ברוטו

בשקלים חדשים

23,235	14,745	22,537	21,063	הכנסה כספית ברוטו סך הכול
18,191	9,767	17,499	16,485	מעבודה
1,100	760	1,072	922	מהון
1,787	641	1,693	1,450	מפנסיות וקופות גמל
2,157	3,577	2,273	2,206	מקצבאות ומתמיכות

באחוזים

100	100	100	100	הכנסה כספית ברוטו סך הכול
78	66	78	78	מעבודה
5	5	5	4	מהון
8	4	8	7	מפנסיות וקופות גמל
9	24	10	10	מקצבאות ומתמיכות

הוצאה לתצרוכת

בשקלים חדשים

16,936	14,651	16,748	16,475	הוצאה לתצרוכת סך הכול
2,156	1,888	2,134	2,282	מזון (ללא ירקות ופירות)
522	512	521	556	ירקות ופירות
4,404	4,173	4,385	4,089	דיור
1,577	1,380	1,561	1,498	תחזוקת הדירה ומשק הבית
602	593	601	606	ריהוט וציוד לבית
454	579	464	492	הלבשה והנעלה
1,050	803	1,030	984	בריאות
1,890	2,291	1,923	1,798	חינוך, תרבות ובידור
3,511	1,646	3,358	3,356	תחבורה ותקשורת
770	786	772	815	מוצרים ושירותים אחרים

מזה: יהודים			סך הכול ישראל	
לא-חרדים	חרדים	סך הכול		
באחוזים				
100	100	100	100	הוצאה לתצרוכת סך הכול
13	13	13	14	מזון (ללא ירקות ופירות)
3	3	3	3	ירקות ופירות
26	28	26	25	דיור
9	9	9	9	תחזוקת הדירה ומשק הבית
4	4	4	4	ריהוט וציוד לבית
3	4	3	3	הלבשה והנעלה
6	5	6	6	בריאות
11	16	11	11	חינוך, תרבות ובידור
21	11	20	20	תחבורה ותקשורת
5	5	5	5	מוצרים ושירותים אחרים

המקורות לפרק ג – רמת חיים

הפרק מבוסס על עיבודים של מחברי השנתון למקורות שלהלן.

כל העיבודים מופיעים במלואם בלוחות של שנתון החברה החרדית באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שם מוצגים גם נושאים שאינם מופיעים במסמך זה.

התת-פרק

המקור

1. תחולת עוני	• עיבודי המחברים לנתוני המוסד לביטוח לאומי ולנתוני מינהל המחקר והתכנון
2. הכנסה חודשית והוצאה חודשית למשק בית חרדי	• סקר הוצאות משק הבית, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
3. בעלות על דירה	• עיבודי המחברים לנתוני המוסד לביטוח לאומי ולנתוני מינהל המחקר והתכנון
4. מחזיקים ברישיון נהיגה	• סקר הוצאות משק הבית, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
5. זמינות רכב	• הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
	• הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
	• הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

פרק ד

תעסוקה

אחד ממוקדי הדיון הציבורי על מקומה של הקהילה החרדית בחברה הישראלית הוא התעסוקה. הפער הגדול ביותר בעניין זה בין חרדים לשאר האוכלוסייה היהודית בישראל היה ב־2002, אז כשליש בלבד מן הגברים החרדים היו מועסקים ורק מעט מעל מחצית מהנשים. בשנים 2003–2015 חל מפנה בשיעורי התעסוקה באוכלוסייה החרדית, אצל גברים ונשים כאחד, הקשור בשילוב של צורכי הקהילה עם מדיניות ציבורית שתמכה במגוון דרכים בכניסת חרדים לשוק העבודה. התוצאה של שינוי זה היא שכיום למעלה ממחצית מן הגברים החרדים ומעל שלושה רבעים מן הנשים החרדיות עובדים. עם זאת, בשנים האחרונות (2015–2020) העלייה בשיעורי התעסוקה בקרב גברים חרדים נעצרה.

תיאור מצבה של האוכלוסייה החרדית בעולם העבודה אינו מתמצה בשיעורי תעסוקה. רכיב מרכזי נוסף הוא רמת ההכנסה. גובה ההכנסה הממוצעת של עובדים חרדים הוא 59% מגובה ההכנסה הממוצעת של עובדים יהודים לא־חרדים. הסיבות לפער זה הן היקף תעסוקה קטן יותר אצל החרדים ורמת הכנסה נמוכה יותר, שהיא גם תוצאה של התמקדות בענפים כלכליים שרמת ההכנסה בהם נמוכה יותר.

השנתון מלמד על התקרבות של תחומי התעסוקה של נשים חרדיות לתחומי התעסוקה של יהודיות לא־חרדיות, המתבטאת בירידה בשיעור החרדיות העובדות בתחום החינוך ועלייה בשיעור העוסקות בהיי־טק. התחזקותה של מגמה זו עשויה לתת את פירותיה בטווח הארוך יותר גם בהכנסה לנפש, וכנגזרת ממנה – ברמת החיים של משק הבית החרדי. עם זאת, בקרב הגברים החרדים אנו לא מזהים מגמה דומה.

ד.1. שיעורי תעסוקה

תמונת מצב

שיעור המועסקים באוכלוסייה החרדית בגילאי העבודה העיקריים (25–64) בשנת 2020 עמד על 65% – נמוך משיעור המועסקים באוכלוסייה היהודית הלא־חרדית (84.5%) ומשיעור התעסוקה בכלל האוכלוסייה (77%). מספר הגברים החרדים העובדים בגילאים אלו עמד על כ־86,900, ואילו מספר הנשים החרדיות העובדות עמד על כ־125,400³.

3 משנת 2014 אנו מודדים חרדים בהתאם להגדרה עצמית בסקרי כוח אדם.

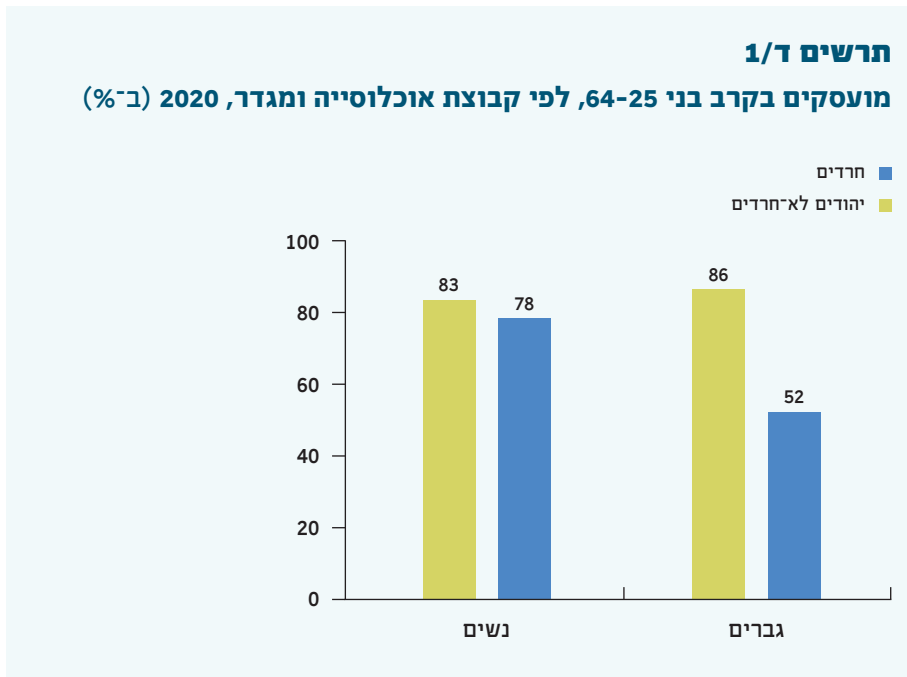
שיעור התעסוקה של גברים חרדים (52.5%) בשנת 2020 היה נמוך במידה רבה מזה של גברים יהודים לא־חרדים (86.5%). הפערים בין נשים חרדיות עובדות לנשים יהודיות לא־חרדיות עובדות בשנה זו קטנים בהרבה (78% לעומת 82.5%).

מגמות

שיעור המועסקים הנמוך ביותר בקרב חרדים (42%) נרשם כאמור ב־2002 – 35% אצל הגברים ו־50% אצל הנשים. מאז חלה עלייה רצופה בקרב שני המינים: בשנת 2020 הגיע שיעור המועסקים אצל הגברים ל־52.5% ואצל הנשים ל־78%. שנת 2015 התייחדה בכך שלאשונה מאז 1995 היה שיעור הגברים החרדים העובדים לפרנסתם מעל 50%.

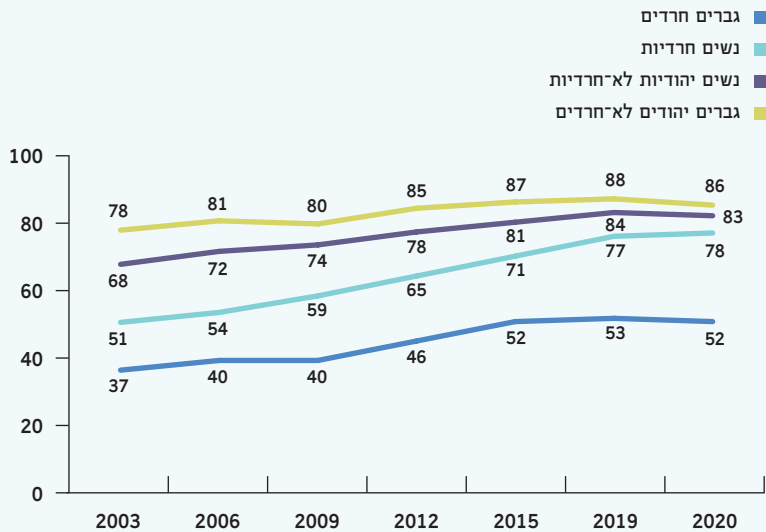
ואולם לאחר עלייה מרשימה במשך כעשור המצב בחמש השנים החולפות – 2016–2020 – הוא דריכה בַּמקום בשיעורי התעסוקה של הגברים החרדים. תופעה זו עשויה להיות מוסברת ביישום ההסכמים הקואליציוניים של הממשלות מאז שנת 2015, שבה המפלגות החרדיות שבו להיות חלק מהקואליציה. על פי הסכמים אלו, הופחתו התמריצים לכניסה לעבודה והוגדלה התמיכה בבחורי ישיבות ובאברכים.

לעומת זאת, שיעורי התעסוקה בקרב נשים חרדיות הוסיפו לעלות גם בשנים אלו. כך, אם בשנת 2015 עמד שיעור המועסקות החרדיות על 71%, בשנת 2020 הוא כבר הגיע ל־78%. הפער בהיקפי התעסוקה בין נשים חרדיות לנשים יהודיות לא־חרדיות הגיע ל־5% בלבד.

תרשים ד/2

מועסקים בקרב בני 25-64, לפי קבוצת אוכלוסייה ומגדר, 2003-2020 (ב-%)

הערה: משנת 2014 שיטת החישוב היא לפי הגדרה עצמית.

ד.2. הכנסה חודשית

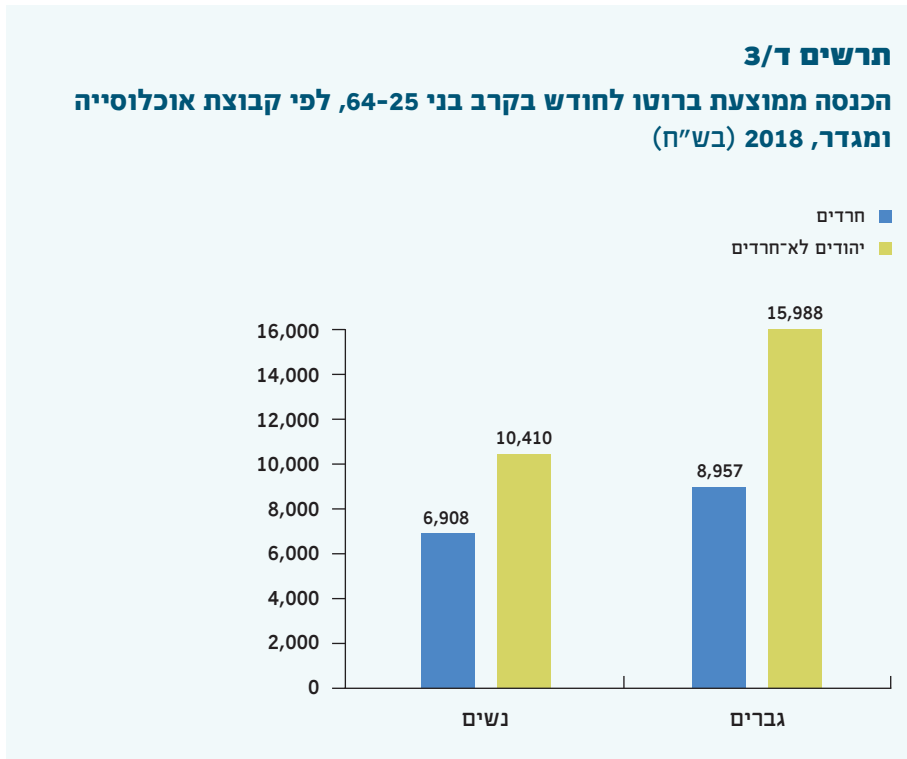
תמונת מצב

בשנת 2018 הייתה ההכנסה החודשית הממוצעת לנפש מעבודה (שכירים) באוכלוסייה החרדית 7,794 ש"ח – 59% מההכנסה הממוצעת בקרב יהודים לא-חרדים (13,131 ש"ח). הפער מוסבר בהיקף הנמוך יחסית של שעות העבודה במגזר החרדי (79% מהיקף שעות העבודה בקרב יהודים לא-חרדים) ובשכר שעתי ממוצע נמוך יותר (75% מהשכר של עובדים יהודים לא-חרדים).

רמת השכר של גברים חרדים שכירים נמוכה מאוד לעומת רמת השכר של גברים יהודים לא-חרדים שכירים. הפערים ביניהם גדולים אפילו מהפערים שבין נשים חרדיות שכירות לנשים יהודיות לא-חרדיות שכירות. ההכנסה הממוצעת החודשית של גברים חרדים בשנת 2018 הייתה 8,957 ש"ח ועמדה על 56% בלבד מההכנסה הממוצעת החודשית בקרב גברים יהודים לא-חרדים (15,988 ש"ח); הנשים החרדיות השתכרו באותה שנה 6,908 ש"ח בחודש במומוצע, 66% מההכנסה הממוצעת החודשית בקרב נשים יהודיות לא-חרדיות (10,410 ש"ח).

אצל הגברים החרדים השכר הנמוך נובע בעיקר משכר שעתי נמוך (67% מהשכר השעתי של גברים יהודים לא־חרדים), אך גם ממספר שעות עבודה נמוך (84% ממספר שעות העבודה של גברים יהודים לא־חרדים). בשנת 2018, גברים חרדים השתכרו במוצע 55 ש"ח לשעה, לעומת 81 ש"ח בקרב גברים יהודים לא־חרדים. אשר לשעות עבודה – גברים חרדים עבדו 38 שעות בשבוע, לעומת 45.5 שעות בקרב גברים יהודים לא־חרדים.

אצל הנשים החרדיות השכר הנמוך נובע בעיקר מעבודה במשרות חלקיות (77% משעות העבודה של יהודיות לא־חרדיות). בשנת 2018 אישה חרדית עבדה 29.1 שעות בשבוע במוצע, לעומת 37.7 שעות שבועיות בקרב יהודיות לא־חרדיות. לעומת הגברים החרדים, השכר השעתי של נשים חרדיות קרוב יותר לשכר השעתי של יהודיות לא־חרדיות (85%); בשנת 2018, נשים חרדיות השתכרו במוצע 55 ש"ח לשעה, לעומת 64 ש"ח לשעה בקרב יהודיות לא־חרדיות.

מגמות

ב־2003 הייתה ההכנסה של העובדים השכירים החרדים 76% מההכנסה של העובדים היהודים הלא־חרדים השכירים במשק, והיא ירדה עד ל־72% בשנת 2010. לאחר שנים אחדות של יציבות חלה שוב ירידה, ורמת ההכנסה של העובדים החרדים שנרשמה בשנת 2018 הייתה 59% מרמת ההכנסה של האוכלוסייה היהודית הלא־חרדית.

הירידה בהכנסה של העובדים החרדים יחסית להכנסה של האוכלוסייה היהודית הלא־חרדית ניכרת הן אצל הגברים והן אצל הנשים. בשנים 2003–2018 חלה אצל הגברים ירידה מ־71% ל־56%. גם בקרב הנשים חלה ירידה במרוצת השנים מ־80% בשנת 2003 ל־66% בשנת 2018. הירידות הן כנראה תוצאה של עלייה במספר המועסקים החרדים למרות רמת ההכשרה הנמוכה שלהם. יחד הן מניבות לעובדים החדשים רמות הכנסה נמוכות.

ד.3. תעסוקה, לפי משלח יד

תמונת מצב

בשנת 2020 היו הבדלים גדולים בענפי התעסוקה ובשיעור המועסקים בהם בין עובדים חרדים לעובדים יהודים לא־חרדים. שיעור הגברים החרדים שהועסקו בחינוך (29%) היה גבוה משיעור הגברים שהועסקו בתחום זה באוכלוסייה היהודית הלא־חרדית (5%). תחום נוסף שבו הגברים החרדים נוכחים יותר משאר העובדים הגברים היהודים הוא שירותי בריאות, רווחה וסעד: 7% מן העובדים החרדים עובדים בשירותים אלו, לעומת 4% משאר העובדים היהודים.

הענפים הבולטים אצל הגברים היהודים הלא־חרדים באותה שנה היו מינהל ציבורי וביטחון (13%) ושירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים (7%). שיעור המועסקים החרדים בכל אחד מן הענפים האלה היה 4% בלבד.

פילוח מיוחד שערכנו של ענף ההיי־טק בשנת 2020 העלה שרק 3% מן הגברים החרדים עסקו בתחום זה, לעומת 14% מן הגברים היהודים הלא־חרדים.

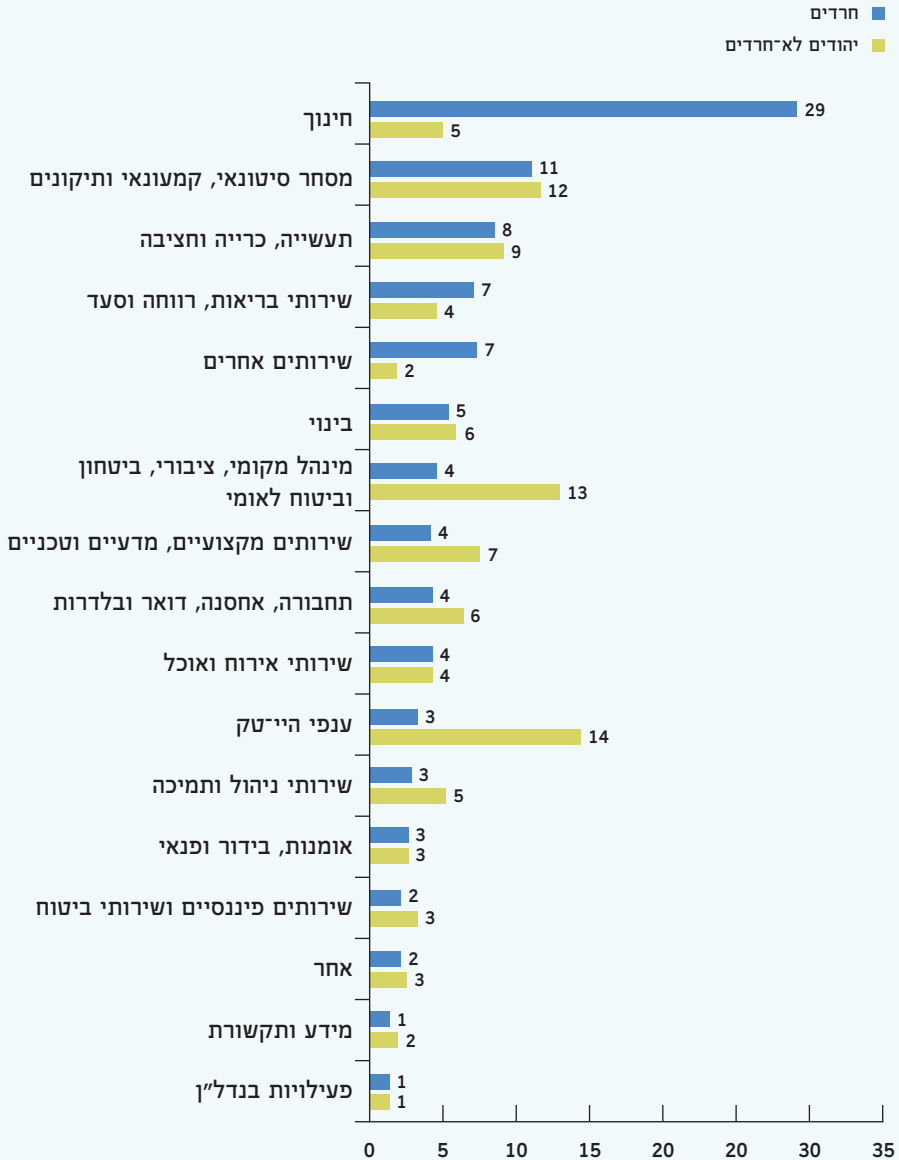
בקרב הנשים הפערים דומים: שיעור הנשים החרדיות שהועסקו ב־2020 בחינוך (39%) היה גבוה בהרבה משיעור המועסקות בתחום זה באוכלוסייה היהודית הלא־חרדית (17%). הסיבה לכך היא בראש ובראשונה מספר הילדים הגדול באוכלוסייה החרדית, שמצריך מספר גדול יותר של עובדים במערכת החינוך. נוסף על כך, נשים חרדיות רבות מעדיפות את מקצוע החינוך בשל שעות העבודה הנוחות והאפשרות לעבוד בתוך הקהילה. גם בתחום שירותי הבריאות, הרווחה והסעד שיעור הנשים החרדיות גבוה יותר מאשר בקרב היהודיות הלא־חרדיות (23% ו־19%, בהתאמה).

שיעור הנשים החרדיות שהועסקו באותה שנה (2020) בתחום המינהל הציבורי והביטחון עמד על 3% בלבד, לעומת 10% מקרב שאר העובדות היהודיות. תחום נוסף שבו ניכר משקלן הנמוך יחסית של עובדות חרדיות הוא התעשייה (2% לעומת 4% מקרב שאר העובדות היהודיות). בתחום המסחר היה שיעור הנשים החרדיות 5%, לעומת 10% מקרב העובדות היהודיות הלא־חרדיות.

הפילוח המיוחד של ענף ההיי־טק בשנת 2020 העלה ש־5% מן הנשים החרדיות עסקו בתחום זה, לעומת 7% מן הנשים היהודיות הלא־חרדיות.

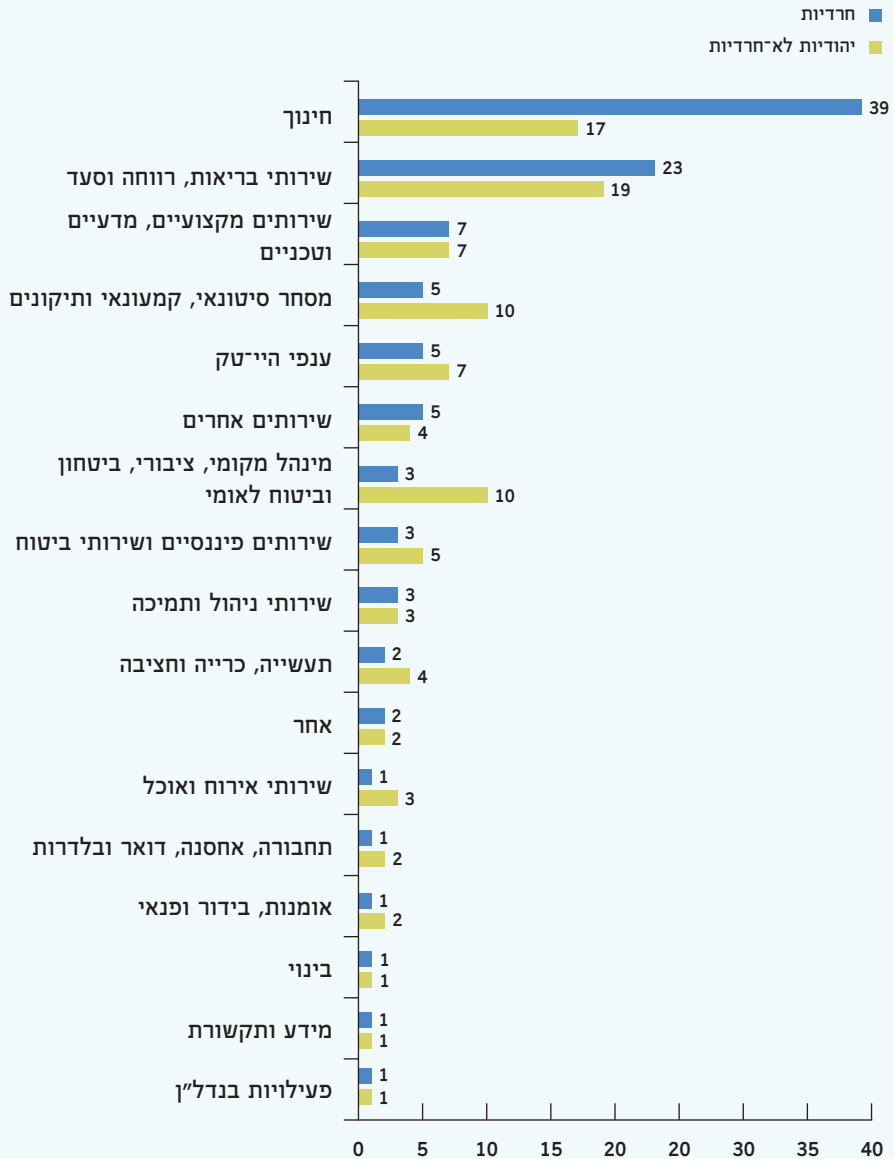
תרשים 4/ד

מועסקים גברים, לפי ענף כלכלי וקבוצת אוכלוסייה, 2020 (ב-%)

תרשים 5/ד

מועסקות נשים, לפי ענף כלכלי וקבוצת אוכלוסייה, 2020 (ב-%)

מגמות

בטווח של 6 שנים (2014-2020) לא ניכרת מגמה של התקרבות בין ענפי הכלכלה שגברים חרדים מועסקים בהם לבין ענפי הכלכלה שגברים יהודים לא־חרדים מועסקים בהם. לעומת זאת ניכרת התקרבות כזאת בקרב נשים חרדיות.

בשנת 2014, למשל, עסקו בחינוך 28% מהגברים החרדים העובדים, ובשנת 2020 – 29%; בכלל האוכלוסייה היהודית שיעור הגברים שעסקו בחינוך ב־2020 נותר נמוך לאין ערוך – כ־5%. בתחום המינהל הציבורי הפער בין חרדים ליהודים לא־חרדים אף התרחב בשל העובדה ששיעור החרדים ירד מ־6% ל־4.5%, בעוד שיעור היהודים הלא־חרדים נותר יציב (13%). גם שיעור הגברים החרדים שעוסקים בהיי־טק נותר יציב ונמוך (3%), בעוד שיעור הגברים היהודים הלא־חרדים עלה מ־12% ל־14%.

לעומת זאת, אצל הנשים החרדיות ניכרת מגמת התקרבות לנשים היהודיות הלא־חרדיות – 44% מהן עסקו בשנת 2014 בחינוך, לעומת 39% בשנת 2020. שיעור העובדות היהודיות הלא־חרדיות בחינוך נותר יציב (18% ב־2014 ו־17% ב־2020). בשנים 2014-2020 חלה גם עלייה בשיעור הנשים החרדיות העוסקות בהיי־טק, מ־3% ל־5%. גם בקרב נשים יהודיות לא־חרדיות חלה עלייה בענף זה, אך בשיעור קטן יותר (מ־6% ל־7%).

לוחות תעסוקה

לוח ד/1

תעסוקה בקרב בני 25-64, לפי קבוצת אוכלוסייה ומגדר, 1995-2020 (ב-%)

שנים	סך הכול			גברים			נשים		
	סך הכול ישראל	חרדים ¹	יהודים לא-חרדים	סך הכול ישראל	חרדים ¹	יהודים לא-חרדים	סך הכול ישראל	חרדים ¹	יהודים לא-חרדים
1995	68	48	73	81	48	83	56	48	64
1997	67	45	72	78	43	81	57	49	64
1999	67	44	73	76	40	79	58	48	66
2001	67	43	73	75	39	79	59	47	67
2003	67	43	73	74	37	78	60	51	68
2005	68	46	75	75	40	79	62	53	70
2007	71	47	78	78	39	82	64	56	73
2009	71	49	77	76	40	80	65	59	74
2011	73	53	79	79	45	82	67	62	76
2013	75	56	82	81	45	85	70	69	78
2015	77	61	84	82	52	87	72	71	81
2017	78	62	85	83	52	88	73	73	82
2019	78	65	86	83	53	88	74	77	84
2020	77	65	84	80	52	86	74	78	83

1 עד שנת 2013 הגדרת חרדי היא לפי מוסד לימודים אחרון ו/או מגורים באחד מיישובי הגרעין החרדיים: רכסים, כפר חב"ד, ביתר עילית, כוכב יעקב, מודיעין עילית, קרית יערים, עמנואל, מיצד (אספר), מתתיהו, אלומה. משנת 2014 החישוב הוא על פי הגדרה עצמית.

מקור: עיבודי המועצה הלאומית לכלכלה לנתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד/2

הכנסה ממוצעת מעבודה שכירה, בני 25-64, סך הכול ישראל וחרדים,
בחלוקה למגדר, 2000-2018 (בש"ח)

שנים	סך הכול		סך הכול ישראל		שנים
	גברים	גברים	גברים	גברים	
יהודים	יהודים	יהודים	יהודים	יהודים	יהודים
לא-יהודים	לא-יהודים	לא-יהודים	לא-יהודים	לא-יהודים	לא-יהודים
נשים	נשים	נשים	נשים	נשים	נשים
לא-נשים	לא-נשים	לא-נשים	לא-נשים	לא-נשים	לא-נשים
הכנסה ממוצעת ברוטו לחודש					
2000	7,249	4,899	9,404	5,634	3,837
2001	7,586	5,299	9,898	6,318	4,352
2002	7,659	6,055	10,038	7,061	5,143
2003	7,428	5,632	9,709	6,900	4,658
2004	7,545	5,921	9,883	7,534	4,631
2005	7,634	5,121	10,140	6,260	4,319
2006	7,817	5,499	10,394	6,706	4,516
2007	8,286	5,644	11,003	6,855	4,786
2008	8,577	5,952	11,466	7,551	4,930
2009	8,569	5,751	11,267	6,935	4,923
2010	8,729	6,269	11,540	7,588	5,263
2011	8,907	6,295	11,799	7,557	5,368
2012	9,857	6,824	13,092	9,455	5,284
2013	10,122	8,172	13,417	10,310	5,838
2014	10,641	6,601	14,146	7,577	5,886
2015	10,912	6,802	14,614	8,031	5,793
2016	11,068	7,443	15,033	8,334	6,706
2017	11,459	7,920	15,327	8,467	7,527
2018	11,987	7,794	15,988	8,957	6,908

<<

שנים	סך הכול		גברים יהודים לא־חרדים	גברים חרדים ¹	יהודיות לא־חרדיות	נשים חרדיות ¹
	סך הכול ישראל	חרדים ¹				
הכנסה ממוצעת ברוטו לשעה						
2000	41	32	46	32	37	32
2001	43	36	49	38	38	35
2002	44	41	50	41	39	41
2003	43	42	49	42	39	41
2004	43	41	49	42	40	40
2005	44	38	51	38	40	38
2006	45	40	52	42	42	38
2007	47	40	55	40	44	40
2008	49	43	57	44	45	42
2009	50	41	58	42	47	39
2010	50	46	59	47	47	44
2011	51	44	60	45	48	43
2012	55	47	66	54	53	42
2013	57	54	67	58	54	47
2014	60	47	71	47	56	48
2015	62	50	74	50	59	49
2016	63	53	76	53	58	58
2017	65	57	78	53	59	61
2018	68	55	81	55	64	55

1 הגדרת חרדים לפי סוג מוסד לימודים אחרון ו/או מגורים באחד היישובים החרדיים: בני ברק, קריית ספר, אלעד. מקור: עיבודי המועצה הלאומית לכלכלה לסקר הכנסות, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ד/3

מועסקים תושבי ישראל, לפי קבוצת אוכלוסייה, ענף כלכלי ומגדר, 2020 (ב-%)

לא־חרדים	חרדים	סך הכול ישראל	
סך הכול			
6.6	4.2	6.8	תעשייה, כרייה וחציבה
3.6	2.5	5.3	בינוי
10.7	7.5	11.2	מסחר סטונאי, קמעונאי ותיקונים
4.2	2.1	4.6	תחבורה, אחסנה, דואר ובלדרות
3.8	2.2	3.9	שירותי אירוח ואוכל
1.7	0.8	1.5	מידע ותקשורת
4.0	2.5	3.5	שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח
1.2	0.9	1.0	פעילויות בנדל"ן
7.4	5.8	6.8	שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים
4.2	3.0	4.2	שירותי ניהול ותמיכה
11.6	3.5	9.9	מינהל מקומי, ציבורי, ביטחון וביטוח לאומי
10.9	34.8	12.9	חינוך
11.6	16.8	12.0	שירותי בריאות, רווחה וסעד
2.5	1.7	2.2	אומנות, בידור ופנאי
2.7	5.7	2.8	שירותים אחרים
10.6	4.3	8.8	ענפי היי־טק
2.6	1.7	2.6	אחר
גברים			
9.0	8.4	9.5	תעשייה, כרייה וחציבה
5.8	5.3	9.0	בינוי
11.5	10.9	12.5	מסחר סטונאי, קמעונאי ותיקונים
6.3	4.2	7.0	תחבורה, אחסנה, דואר ובלדרות
4.3	4.2	4.6	שירותי אירוח ואוכל
1.9	1.3	1.6	מידע ותקשורת
3.2	2.1	2.7	שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח

לא־חרדים	חרדים	סך הכול ישראל	
1.5	1.3	1.2	פעילויות בנדל"ן
7.4	4.1	6.6	שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים
5.1	2.8	4.9	שירותי ניהול ותמיכה
12.8	4.5	10.8	מינהל מקומי, ציבורי, ביטחון וביטוח לאומי
4.9	28.8	6.0	חינוך
4.5	7.0	4.9	שירותי בריאות, רווחה וסעד
2.8	2.6	2.4	אומנות, בידור ופנאי
1.8	7.2	2.0	שירותים אחרים
14.2	3.2	11.3	ענפי היי־טק
2.5	2.1	3.1	אחר

נשים

4.0	1.6	3.8	תעשייה, כרייה וחציבה
1.2	0.7	1.2	בינוי
9.8	5.3	9.9	מסחר סיטונאי, קמעונאי ותיקונים
2.1	0.8	1.9	תחבורה, אחסנה, דואר ובלדרות
3.4	0.9	3.2	שירותי אירוח ואוכל
1.5	0.5	1.3	מידע ותקשורת
4.9	2.7	4.4	שירותים פיננסיים ושירותי ביטוח
0.8	0.8	0.7	פעילויות בנדל"ן
7.5	7.0	7.0	שירותים מקצועיים, מדעיים וטכניים
3.2	3.1	3.5	שירותי ניהול ותמיכה
10.4	2.9	8.9	מינהל מקומי, ציבורי, ביטחון וביטוח לאומי
17.3	38.6	20.5	חינוך
19.0	23.0	19.7	שירותי בריאות, רווחה וסעד
2.2	1.1	2.0	אומנות, בידור ופנאי
3.6	4.6	3.7	שירותים אחרים
6.9	5.1	6.1	ענפי היי־טק
2.0	1.5	2.2	אחר

מקור: סקר כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המקורות לפרק ד – תעסוקה

הפרק מבוסס על עיבודים של מחברי השנתון למקורות שלהלן.

כל העיבודים מופיעים במלואם בלוחות של שנתון החברה החרדית באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שם מוצגים גם נושאים שאינם מופיעים במסמך זה.

התת־פרק	המקור
ד.1. שיעורי תעסוקה	סקר כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ד.2. הכנסה חודשית	עיבודי המועצה הלאומית לכלכלה לסקר הכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ד.3. תעסוקה, לפי משלח יד	סקר כוח אדם, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

פרק ה אורחות חיים

אורחות החיים בחברה החרדית נמצאים בשינוי מתמיד, ואפשר ללמוד מהם על מערכת היחסים בין החרדים לחברה הישראלית בכללותה. אומנם יש פערים גדולים בין האוכלוסייה החרדית לזו הלא־חרדית בהשתתפות בשירות הצבאי והלאומי, אך בשיעור המשתמשים במחשב ובאינטרנט ובדפוס היציאה לחופשה הפערים מצטמצמים. אלו מצטרפים לעלייה ברמת המינוע ובמספר בעלי רישיונות הנהיגה בחברה החרדית. בשל העלייה בשיעור ההשתתפות של החרדים בכל אחד מתחומי החיים האלה ניתן לקבוע כי מגמת ההשתלבות הכלכלית־חברתית של החברה החרדית בחברה הכללית מתחזקת. אחד הגורמים המחזקים מגמה זו הוא ההצטרפות ההולכת וגוברת של חרדים – נשים וגברים – ללימודים במערכת ההשכלה הגבוהה ולשוק התעסוקה. אלו מאפשרים הכנסה פנויה, מודעות מתפתחת בהדרגה לתרבות הצריכה והפנאי וצמיחת שיח מודרני בקרב קבוצות מעמד הביניים הגדלות והמתעצבות בחברה החרדית. אל מול אלו מעניין להוסיף ולעקוב אחר מאפייני הקהילתיים־חברתיים של האוכלוסייה החרדית בכל מה שקשור לפעילות התנדבותית ולהרמת תרומה כספית גדולה לקהילה, שנפוצות הרבה יותר בחברה זו בהשוואה לחברה היהודית הלא־חרדית.

בפרק מוצגים גם דפוסי ההצבעה לרשימות יהדות התורה וש"ס בבחירות לכנסת, שיש בהם משום אינדיקציה לכוחן הפוליטי של המפלגות החרדיות, לתפוצת הגאוגרפית של חרדים בישראל ולחלוקה הפנים־קהילתית בריכוזים החרדיים. שיעור המצביעים ליהדות התורה וש"ס מתוך כלל המצביעים לכל המפלגות עלה בשנים 1992–2020 מ־8.2% ל־12.8%. נוסף על כך, יש שינוי בתפוצת של המצביעים לרשימות אלו, המתבטא בעלייה במשקל ערי הפרוור החרדיות וירידה במשקלן של ירושלים ובני ברק.

האם המאפיינים הקהילתיים והמרחביים של החברה החרדית הישראלית ישתנו בעקבות התהליכים הכלכליים והחברתיים המשנים את פניה, או ישתמרו לצידם? ימים יגידו. נציין שמגפת הקורונה שפרצה בישראל במרץ 2020 הדגישה את היתרון שבקהילתיות המאפיינת את הקהילה החרדית, אך גם את הצורך במחשב אישי ובחיבור לרשת במרבית משקי הבית החרדיים. אלו הפכו ממותרות או מטאבו חברתי לצורך קיומי להמשך שגרת החיים הן בהקשרים של תעסוקה והן בהקשרים של חינוך, קיום קשרי משפחה ולימוד תורה. פרק ו של השנתון עוסק בפירוט בנושא זה.

תמונת מצב

בשנת הגיוס 2019 הצטרפו לשירות הצבאי והאזרחי כ־1,772 גברים חרדים, שהם כ־17% מהבנים בוגרי מערכת החינוך החרדית. 1,222 מהם התגייסו לצה"ל ו־550 התנדבו לשירות האזרחי; בשנת הגיוס 2020 הצטרפו לשירות האזרחי 495 מתנדבים חרדים בלבד.

נראה אפוא שמקרב הגברים החרדים המתגייסים הרוב פונה לשירות צבאי ולא לשירות אזרחי. הסבר אפשרי לכך הוא האפשרויות שהשירות הצבאי מציע להכנה לשוק העבודה, כיוון שבמקרים מסוימים הוא מלווה בלימודי מקצוע. סיבה נוספת היא שהשירות הצבאי נתפס בעיני הצעירים החרדים כתרומה משמעותית יותר לחברה מהשירות האזרחי.

הפונים לשירות האזרחי מעוניינים בדרך כלל לשלבו עם לימוד תורה. אם הם מצטרפים לשירות לאחר נישואיהם, הם רואים בו תחליף ליציאה מלאה לעבודה. נוסף על כך, האינטרס של המדינה הוא לתעדף את השירות הצבאי, ולכן חרדים יכולים לפנות לשירות האזרחי רק מגיל 21.

מגמות

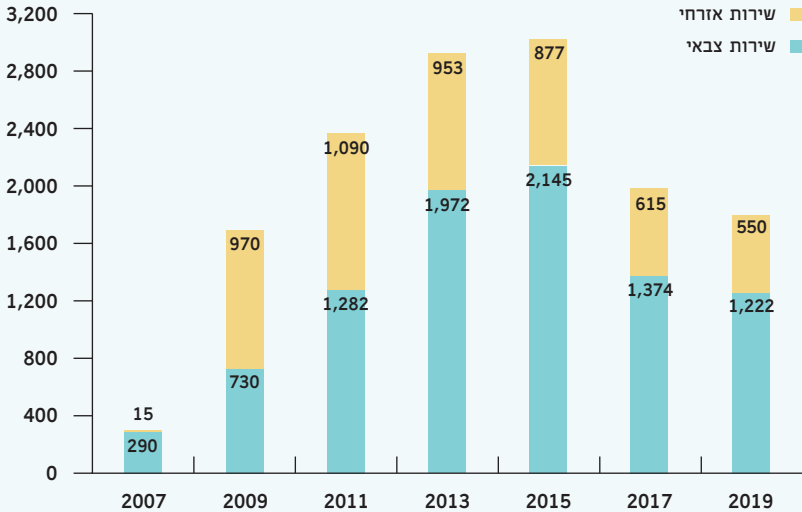
בשנים 2007–2010 ניכר גידול מהיר במספר החרדים הפונים לשירות צבאי ואזרחי. ממצב של מאות ספורות של מתגייסים בשנה הגיע מספר הפונים החרדים לכל אחת מן המסגרות, השירות הצבאי והאזרחי, ל־1,000 בשנה. מספר החרדים המתגייסים לשירות צבאי הוסיף לעלות עד שנת 2014, אז הוא הגיע לכ־2,000 בשנה, אך מאז מספר זה יציב ולא חלה בו עלייה. בשנת הגיוס 2019 אף חלה ירידה דרמטית במספר המתגייסים החרדים, ומספרם היה הנמוך ביותר בעשור האחרון. הכרסום במספר החרדים מתנדבי השירות האזרחי הוא רצוף והחל כבר בשנת 2011, ובשנת הגיוס 2020 הוא הצטמצם עד לכדי פחות מ־500 מתנדבים בשנה. הירידה בשתי מסגרות הגיוס הביאה לכך שלמרות הגידול הטבעי במחזורי הגיוס, מספר הפונים החרדים לשירות עמד בשנת הגיוס 2019 על 53% בלבד מבשנת הגיוס 2015.

העצירה בגידול במספר המתגייסים החרדים לצה"ל עשויה לנבוע מן המתח שנוצר בין המגזר החרדי לצבא בעקבות התיקון לחוק שירות ביטחון משנת 2014, שנתפס כאיים מבחינת החברה החרדית. עם זאת, מספר המתגייסים חזר וירד גם לאחר העברת התיקון לחוק שיזמו המפלגות החרדיות. סיבה נוספת לירידה במספר המתגייסים החרדים עשויה להיות היעדר יעדי גיוס עבור צה"ל, דבר שמחליש את המוטיבציה של גוף זה להתמקד בגיוס חרדים (עד לשנת 2016 היו יעדים מסוג זה).

הירידה במספר החרדים הפונים לשירות האזרחי בעשור האחרון עשויה לנבוע מהורדת גיל הפטור מגיל 28 לגיל 24 וכן מהארכת משך השירות האזרחי משנה לשנה וחצי (2014). סיבות אלו ואחרות הפכו שירות זה לאטרקטיבי פחות לגברים חרדים.

תרשים 1/ה

חרדים שהחלו להתנדב לשירות האזרחי ולשירות הצבאי, 2019-2007 (במספרים מוחלטים)

ה. שימוש במחשב

תמונת מצב

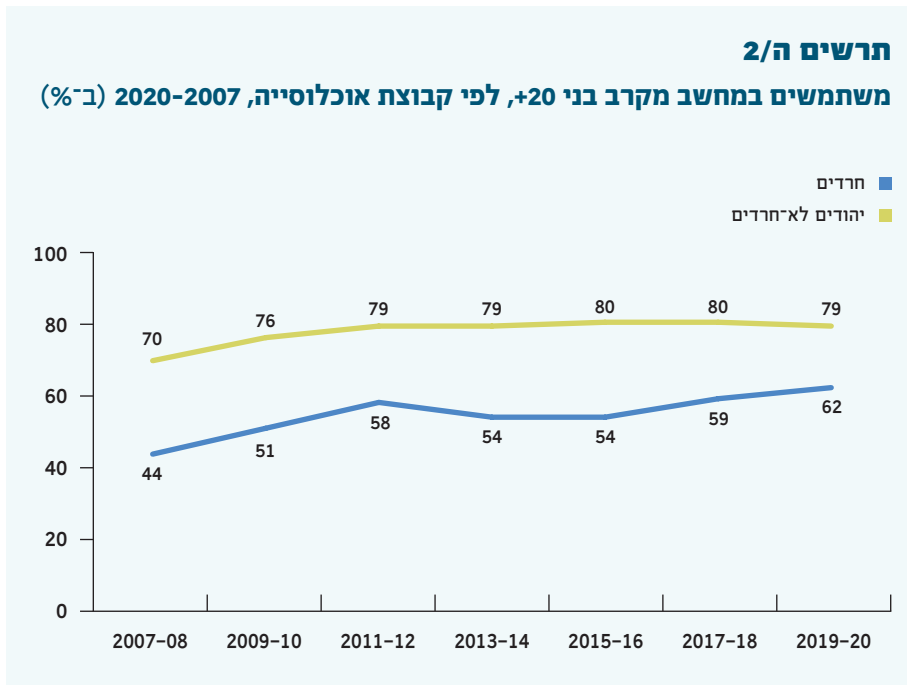
בשנים 2019-2020 השתמשו 62% מהחרדים בני 20+ במחשב, לעומת 79% מקרב היהודים הלא-חרדים. פילוח לפי מגדר מלמד על שיעור שימוש גבוה קצת יותר בקרב הנשים החרדיות (64%) לעומת הגברים החרדים (60%).

מגמות

בשנים 2007-2020 גדל השימוש במחשב באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית מ-70% ל-79%. בציבור החרדי נרשמה עלייה דרמטית יותר מ-44% ל-62%.

הסיבה לעלייה בשימוש במחשב בחברה החרדית היא חדירה כללית של טכנולוגיה לעולם החרדי, גם מפאת צורכי פרנסה וגם בגלל חשיפה הולכת וגוברת לתרבות הצריכה והפנאי. מגמות אלו מתחזקות גם בהשפעת הגידול במספר המועסקים והסטודנטים החרדים. הקורונה שפרצה בישראל במרץ 2020 הדגישה את הצורך במחשב אישי בכל בית גם בקרב

המשפחות החרדיות. מחשב הפך ממותרות או טאבו לצורך קיומי להמשך שגרת החיים הן בהקשרים של תעסוקה והן בהקשרים של חינוך, קיום קשרי משפחה ולימוד תורה.

ה.3. שימוש באינטרנט

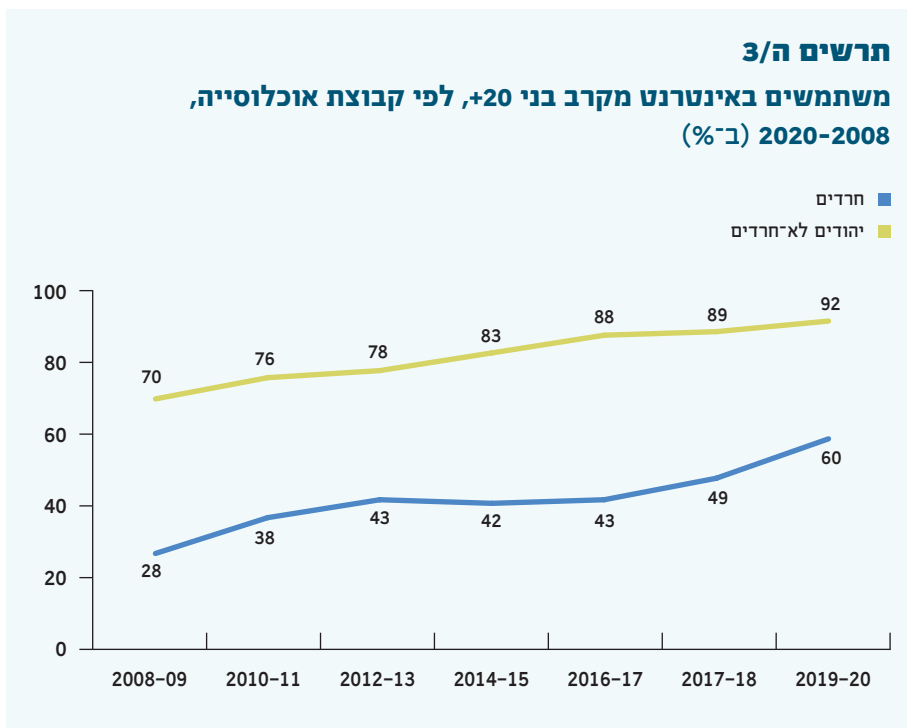
תמונת מצב

בשנים 2019-2020 רוב משמעותי מן האוכלוסייה החרדית הבוגרת דיווח לראשונה על שימוש באינטרנט (60%) – שיעור הגברים המשתמשים עמד על 57%, לעומת 63% בקרב הנשים. שיעור המשתמשים בקרב היהודים הלא-חרדים עמד על 92%. במרץ 2020, עם פרוץ מגפת הקורונה בישראל, עלה במהירות שיעור המשתמשים באינטרנט בחברה החרדית, וכאשר בוחנים את שנה זו לבדה, שיעור החרדים המשתמשים בה באינטרנט עמד על 64%. פרק ו של השנתון עוסק בהרחבה בשימושי המחשב והאינטרנט במגזר.

מגמות

בעשור האחרון חלה מהפכה של ממש בשימוש האוכלוסייה החרדית באינטרנט. שיעור המשתמשים ברשת הכפיל את עצמו – מ-28% בשנים 2008-2009 ל-60% בשנים 2019-2020. גם באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית גדל שיעור המשתמשים באינטרנט, אך בקצב מתון בהרבה מ-70% ל-92% באותן השנים.

היקף השימוש באינטרנט נגזר מהחדירה רחבת היקף והממדים של הטכנולוגיה לעולם החרדי וכן מהפלטפורמות הרבות שאפשר להיכנס דרכן לאינטרנט, למשל טלפונים סלולריים חכמים. יש לשער שגם הגידול במספר המועסקים ובמספר הסטודנטים החרדים משפיע על החשיפה של אוכלוסייה זו לאינטרנט ועל השימוש ברשת. לכל אלו יש להוסיף את השינויים במאפייני תרבות הפנאי והצריכה החרדית, כלומר שימוש הולך וגדל באינטרנט גם כפלטפורמה לרכישת מוצרים וגם כפלטפורמה חברתית (פייסבוק, וואטסאפ, טוויטר).

ה.4. חופשה בארץ ובחו"ל

תמונת מצב

בשנים 2019-2020 נפשו בארץ 53% מהחרדים בני +20, שיעור דומה לשיעור הנופשים בישראל מקרב האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (56%). 15% בלבד מהחרדים בני +20 יצאו לחופשה בחו"ל בשנים האלה, הרבה פחות משיעור הנופשים בחו"ל מקרב האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (46%). חופשה בחו"ל מחייבת תקציב גדול מחופשה בישראל, ההתארגנות בכל מה שקשור למזון מורכבת הרבה יותר, ונדרשת גם תודעה והשקפת עולם פתוחות יותר, שהן במידה מסוימת אנטיתזה לאורח החיים השמרני המתחייב מהשתייכות לחברה החרדית. כפי

הנראה, אלו הסיבות להבדלים בהרגלי החופשה בין החרדים ליהודים הלא־חרדים. למאפיינים אלו יש להוסיף את ההשפעה של מגפת הקורונה בשנת 2020 על דפוסי הנסיעה הן של קהל הנופשים החרדי והן של קהל הנופשים הלא־חרדי – הסגרים הממושכים וסגירת השמיים בתקופה זו.

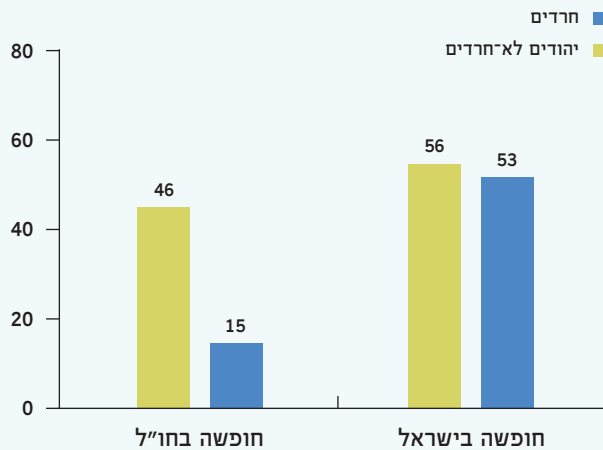
מגמות

בשנים 2003–2020 חלה עלייה בשיעור החרדים היוצאים לחופשות: בארץ – מ־46% ב־2003 ל־53% ב־2020; ובחו"ל – מ־12% ב־2003–2004 ל־15% ב־2019–2020. העלייה בשיעור החרדים הנופשים בישראל משקפת את הפיכת הבילוי מסוג זה לנורמה רווחת בקרב חרדים, ובהיקף דומה ליהודים לא־חרדים.

אף שבסך הכול חרדים מעטים יחסית יוצאים לחופשה בחו"ל, בכל זאת ניכרה אצלם מגמת עלייה בבחירה בנופש מסוג זה. עלייה זו הוסברה במידה מסוימת בגורמים המשפיעים גם על כלל האוכלוסייה, למשל רפורמת "השמיים הפתוחים", ההצטרפות לשוק התעסוקה, המאפשרת עלייה בהכנסה הפנויה, והמודעות ההולכת ומתפתחת לתרבות הפנאי והנופש גם באוכלוסייה החרדית ובקבוצות מעמד הביניים המתפתחות בתוכה. עם זאת, בזמן מגפת הקורונה השמים נסגרו, עלויות הנסיעה עלו, נסיעות משפחתיות לחו"ל (ואף בישראל) נעשו מורכבות מאוד מבחינה בריאותית ולוגיסטית, וחרדים, כמו אוכלוסיות אחרות, נמנעו מטיסה לחו"ל.

תרשים 4/ה

נופשים בישראל ובחו"ל, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020–2019 (ב־%)

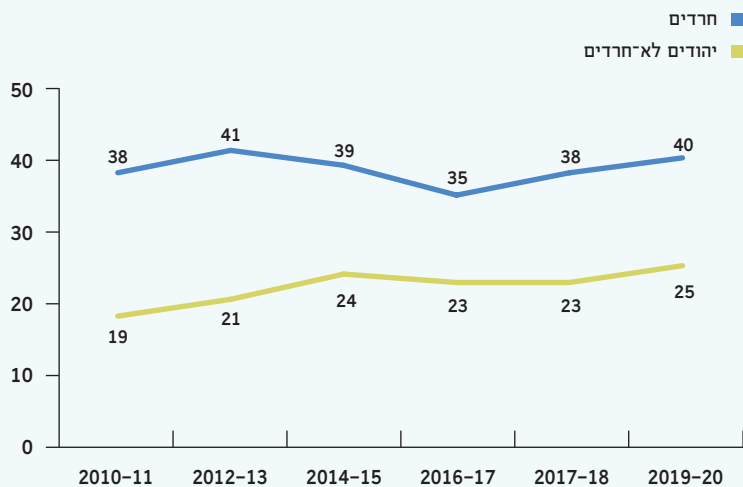
ה.5. התנדבות

תמונת מצב ומגמות

בשנים 2019-2020 עסקו 40% מהחרדים בפעילות התנדבותית, שיעור גדול משיעור המתנדבים היהודים הלא-חרדים (25%). בשנים 2010-2020 נשאר שיעור החרדים שעסקו בפעילות התנדבותית דומה ועמד על 40%. באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית, לעומת זאת, גדל בשנים אלו שיעור המתנדבים – מ-19% ל-25%, אך עדיין הוא רחוק משיעורו באוכלוסייה החרדית. ההתנדבות נתפסת לאורך השנים כחלק מרכזי וחשוב באורח החיים של הקהילה החרדית, ואצל רבים מהם היא נעשית בתדירות גבוהה וכחלק בלתי נפרד מחיי היום-יום.

תרשים ה/5

מתנדבים מקרב בני +20, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2010-2020 (ב-%)

ה.6. תרומה כספית

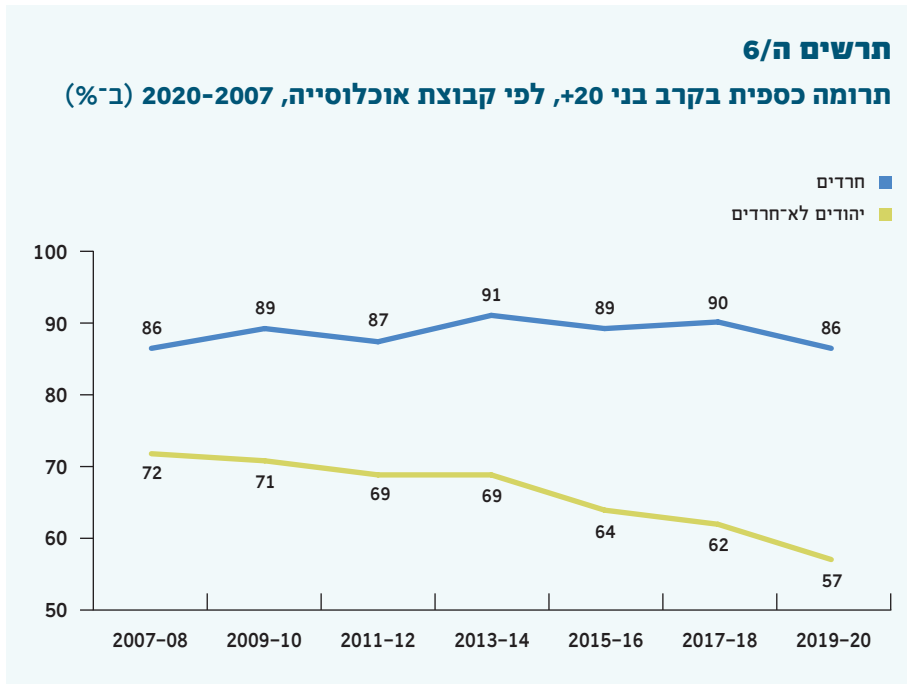
תמונת מצב

בשנים 2019-2020 תרמו 86% מהחרדים בני +20 תרומה כספית כלשהי, שיעור גבוה בהרבה משיעור היהודים הלא-חרדים שתרמו תרומה כזאת (57%). בשנים אלו הצהירו 59% מהחרדים שהם תרמו מעל 1,000 ש"ח, לעומת 21% בלבד מהאוכלוסייה היהודית הלא-חרדית שהצהירו על תרומה בסדר גודל כזה.

מגמות

שיעור החרדים שהצהירו כי תרמו תרומה כספית נותר יציב לאורך השנים (86% בשנים 2007-2008 ושיעור זה בשנים 2019-2020), לעומת ירידה בשיעור המצהירים על תרומה כספית באוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (72% בשנים 2007-2008 ו-57% בשנים 2019-2020). עלייה ניכרת נרשמה בשיעור החרדים שהצהירו על תרומה כספית גדולה (46% בשנים 2007-2008 ו-59% בשנים 2019-2020), בדומה לעלייה בשיעור התורמים תרומה כזאת מקרב האוכלוסייה היהודית הלא-חרדית (10% בשנים 2007-2008 ו-21% בשנים 2019-2020). בשתי האוכלוסיות חל אפוא גידול בתרומה הכספית הגדולה, אך הפער ביניהן נותר גדול.

הממצאים מלמדים שהחברה החרדית מתאפיינת בתרבות המקדשת את התרומה כחלק בלתי נפרד מאורח החיים, בתדירויות תכופות ובסכומים גבוהים.

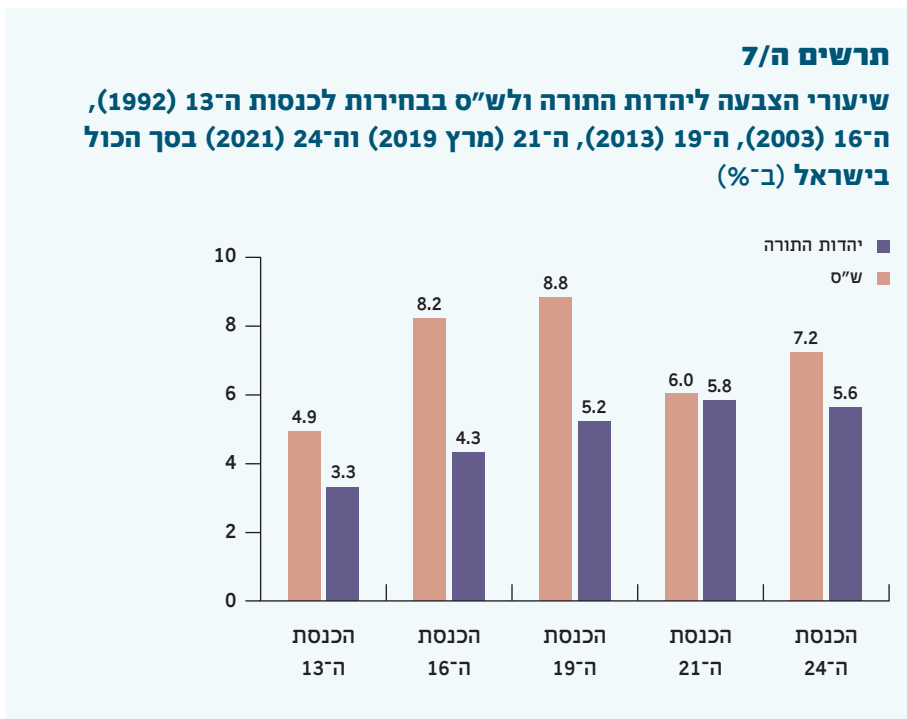
7. בחירות לכנסת

תמונת מצב

בבחירות לכנסת ה-24 (2021) היה שיעור ההצבעה לרשימת יהדות התורה 5.6% (248,391 קולות) מכלל הקולות הכשרים, ולרשימת ש"ס – 7.2% (316,008 קולות). סך הקולות לשתי המפלגות יחד עמד על 12.8% (564,399 קולות).

המצביעים החרדים נחלקים לשתי מפלגות: ש"ס, שזכתה ב־9 מנדטים, ויהדות התורה, שזכתה ב־7 מנדטים בבחירות לכנסת ה־24. החלוקה לשתי מפלגות גם מייצגת שוני במוצא ובאורח החיים. מפלגת יהדות התורה היא מפלגה שכמעט כל מצביעיה הם חרדים, ואילו ש"ס פונה גם לקהל מסורתי ודתי לא־חרדי. אולם במרוצת השנים נהפכה גם ש"ס למפלגה שמדגישה יותר את האופי החרדי ופחות את ההיבטים המזרחיים־פריפריאליים שלה. שינוי זה ניכר במיוחד לאחר פטירתו של הרב עובדיה יוסף, דמות רבנית שידעה לפנות גם לציבור מסורתי. וכך, אם בשנים 1999-1994 עמד שיעור החרדים מתוך מצביעי ש"ס על שליש בלבד, בשנת 2021 כמעט שני שלישים (64%) ממצביעיה הם חרדים. התוצאה הישירה של מגמה זו היא הצטמקותה של המפלגה מ־11 ל־12 מנדטים ל־9.

גם ברמת השסע העדתי הפנימי המפלגות החרדיות מייצגות את שלוש הקבוצות העיקריות במגזר החרדי: יהדות התורה מייצגת את שתי הקבוצות האשכנזיות: החסידית (סיעת אגודת ישראל) והליטאית (סיעת דגל התורה) וש"ס את הקבוצה המזרחית או הספרדית.

תפרושת המצביעים ליהדות התורה ולש"ס

שתי ערים שכמעט שליש מן המצביעים למפלגות החרדיות מתרכזים בהן הן ירושלים ובני ברק. בבחירות לכנסת ה-24 היו 17% מסך המצביעים לרשימות יהדות התורה וש"ס מירושלים ו-13% מבני ברק. ערי הפרוור החרדיות (מודיעין עילית, ביתר עילית, אלעד ובית שמש) משקפות התפתחות משמעותית במרחב החרדי במדינה. וכך, בבחירות לכנסת ה-24 עמד שיעור ההצבעה לרשימות יהדות התורה וש"ס בארבע ערי הפרוור החרדיות על 14% מכלל הקולות לרשימות אלו.

מקור נוסף לחרדים שהצביעו לרשימות יהדות התורה וש"ס בבחירות לכנסת ה-24 היו ערים גדולות שמתגורר בהן מיעוט חרדי המונה מעל 5,000 מצביעים (אשדוד, פתח תקווה, רחובות, חיפה, נתניה, תל אביב, אשקלון, באר שבע, בת ים, חולון, תל אביב, וראשון לציון), ומהן הגיעו לשתי רשימות אלו 21% מכלל הקולות. שש ערי פריפריה (רכסים, צפת, ערד, קרית גת, אופקים ונתיבות) היו מקור ל-6% נוספים מכלל הקולות ליהדות התורה וש"ס בבחירות אלו.

בסך הכול היישובים שהזכרו הם המקור לכ-70% מכלל המצביעים החרדים לרשימות יהדות התורה וש"ס, והם גם ריכוזי האוכלוסייה החרדית העיקריים.

שיעור המצביעים ליהדות התורה ולש"ס בערים נבחרות מתוך כלל הבוחרים באותה עיר

שיעורי ההצבעה למפלגות החרדיות מלמדים על גודלו של הריכוז החרדי ועל החלוקה האתנית הפנים-חרדית בתוכם.

בבחירות לכנסת ה-24 היה שיעור ההצבעה למפלגות יהדות התורה וש"ס בבני ברק 88% מכלל הבוחרים בעיר (73,098 קולות בחלוקה הזאת: 61% ליהדות התורה ו-27% לש"ס), ובירושלים – 39% (97,736 קולות בחלוקה הזאת: 24% ליהדות התורה ו-16% לש"ס).

שיעור המצביעים ליהדות התורה ולש"ס משתנה בכל אחת מערי הפרוור החרדיות בשל המשקל היחסי השונה של חרדים אשכנזים וחרדים מזרחים ביישוב. במודיעין עילית שיעור ההצבעה ליהדות התורה היה 79% (19,309 קולות) מכלל הבוחרים בעיר, לעומת 18% (4,280 קולות) שהצביעו לש"ס; בביתר עילית – 60% (12,752 קולות) ליהדות התורה, לעומת 27% (5,752 קולות) לש"ס; באלעד – 35% (6,264 קולות) ליהדות התורה, לעומת 48% (8,506 קולות) לש"ס; ובבית שמש – 36% (15,242 קולות) ליהדות התורה, לעומת 18% (7,745 קולות) שהצביעו לש"ס.

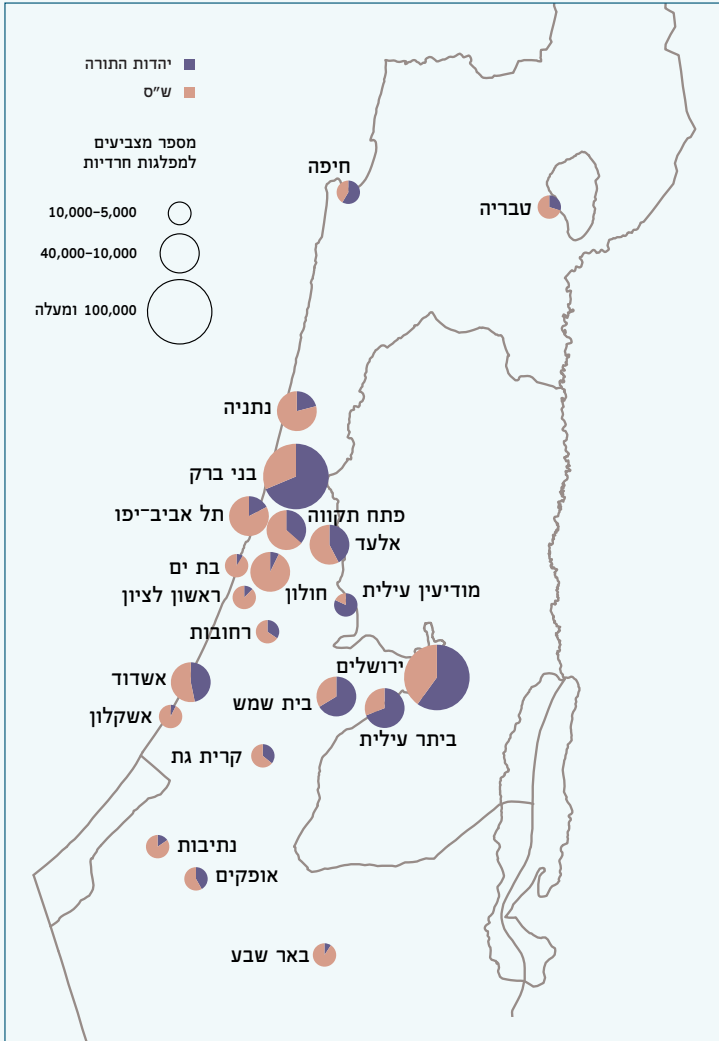
מבט על הערים הגדולות שיש בהן מיעוט חרדי ניכר מראה שבדרך כלל רוב המצביעים הם לש"ס או שהחלוקה בין שתי הרשימות דומה. בערים אלו חלק ממצביעי ש"ס אינם חרדים: באשדוד היה שיעור ההצבעה ליהדות התורה ולש"ס 27% (28,541 קולות), בחלוקה דומה בין המפלגות: 12% ליהדות התורה ו-15% לש"ס; בפתח תקווה – 12% (14,766 קולות), ושיעור ההצבעה לש"ס גבוה יותר (7%) משיעור ההצבעה ליהדות התורה (4%); בתל אביב – 5.2% (11,528 קולות) הצביעו ליהדות התורה ולש"ס בחלוקה הזאת: 1% ליהדות התורה ו-4%

לש"ס; בחיפה – 6% (8,627 קולות) הצביעו לשתי המפלגות, עם יתרון קל ליהדות התורה (3.5%), לעומת ש"ס (2.5%); בנתניה – 14% (14,146 קולות) הצביעו למפלגות החרדיות, עם רוב מוחלט לש"ס (11%), לעומת 3% שהצביעו למפלגת יהדות התורה.

הריכוזים החרדיים בפריפריה מורכבים מאוכלוסייה מסורתית, מאוכלוסייה חרדית מזרחית ומאוכלוסייה חרדית אשכנזית שהולכת וגדלה בעשור האחרון. נתוני הבחירות מראים שבריכוזים החרדיים בערי פריפריה נבחרות הרוב מצביעים בדרך כלל לש"ס. בנתיבות היה שיעור ההצבעה ליהדות התורה ולש"ס 47% (8,190 קולות) עם רוב גדול למצביעי ש"ס (40%), לעומת יהדות התורה (7%); באופקים – 39% (5,409 קולות) עם רוב למצביעי ש"ס (23%), לעומת יהדות התורה (16%); ברכסים – 88% (4,722 קולות) בחלוקה דומה בין מצביעי ש"ס (45%) למצביעי יהדות התורה (43%); בקרית גת – 21% (5,516 קולות) עם רוב למצביעי ש"ס (13%), לעומת יהדות התורה (7%); ובצפת – 32% (4,265 קולות) בחלוקה דומה בין ש"ס (18%) ליהדות התורה (15%). בערד התמונה הפוכה, ו־28% הצביעו בה לשתי המפלגות עם רוב גדול ליהדות התורה (26%), לעומת ש"ס (2%).

מפה ה/1

ריכוזי המצביעים למפלגות החרדיות (יהדות התורה וש"ס) בבחירות לכנסת ה-24 (2021)

מגמות

בשנים 1992-2021 שיעור המצביעים לרשימות יהדות התורה וש"ס מתוך כלל המצביעים בבחירות גדל פי 1.5 – מ-8.2% ל-12.8%. באותן השנים שיעור המצביעים ליהדות התורה עלה מ-3.3% ל-5.6%; ושיעור המצביעים לש"ס עלה מ-4.9% ל-7.2%. בשנים אלו התרחש גם שינוי בתפוצת המצביעים לרשימה זו – עלייה במשקלן של ערי הפרוור החרדיות וריכוזי הפריפריה וירידה במשקלן של ירושלים ובני ברק.

תפוצת המצביעים ליהדות התורה ולש"ס

בבחירות לכנסת ה-24 שיעור המצביעים מירושלים ומבני ברק לרשימות יהדות התורה וש"ס היה 30% מכלל המצביעים לשתי הרשימות (17% בירושלים ו-13% בבני ברק). זוהי ירידה לעומת נתוני הבחירות לכנסת ה-13 (1992), שאז שיעור המצביעים לרשימות מערים אלו היה 34% מכלל המצביעים להן (19% בירושלים ו-15% בבני ברק). השינוי מוסבר בעיקר בהגירה החוצה מערים אלו לריכוזים חרדיים אחרים.

בבחירות לכנסת ה-24 שיעור ההצבעה לרשימות יהדות התורה וש"ס בערי הפרוור החרדיות (מודיעין עילית, ביתר עילית, אלעד ובית שמש) היה 14% מכלל הקולות לרשימה, לעומת 7% בבחירות לכנסת ה-16 (2003). העלייה נובעת בעיקר מהגידול המהיר במספר החרדים בעיר בית שמש, שהפכה להיות העיר שמספר המצביעים בה למפלגות החרדיות הוא הגבוה ביותר לאחר ירושלים ובני ברק.

בערים מרכזיות שבהן מתגוררים למעלה מ-5,000 מצביעים למפלגות החרדיות (אשדוד, פתח תקווה, רחובות, חיפה, נתניה, תל אביב, אשקלון, באר שבע, בת ים, חולון וראשון לציון) ירד שיעור המצביעים לרשימות יהדות התורה וש"ס מכלל מצביעי הרשימות. בשנת 2021 ניתנו בהן 21% מכלל הקולות ליהדות התורה וש"ס, לעומת 31% בבחירות לכנסת ה-13 (1992). בכל הערים הללו (למעט תל אביב) חלה בשנים אלו עלייה ניכרת בשיעור המצביעים החרדים מכלל המצביעים. אולם הקמתן של ערי הפרוור החרדיות הביאה לידידה בנתח של ערים אלו מכלל המצביעים החרדים.

בבחירות לכנסת ה-24 נשמר שיעור המצביעים ליהדות התורה ולש"ס בערי פריפריה נבחרות (רכסים, צפת, ערד, קרית גת, אופקים ונתיבות) מכלל הקולות לרשימה (6%), בדומה לשיעור בבחירות לכנסת ה-13.

שיעור המצביעים ליהדות התורה ולש"ס בערים נבחרות מתוך כלל הבוחרים באותה עיר

בשנים 1992-2021 חלו תהליכי התחדדות בשתי הערים שמתגוררים בהן מרבית החרדים (ירושלים ובני ברק). שיעור המצביעים ליהדות התורה וש"ס בירושלים, שב-1992 היה 22% מכלל המצביעים בעיר, כמעט הכפיל את עצמו ב-2021 – ל-39% מכלל המצביעים. בבני ברק עלה שיעור המצביעים מ-56% (ב-1992) ל-88% (ב-2021).

שיעור המצביעים ליהדות התורה וש"ס בערי הפרוור החרדיות כמעט שלא השתנה בין הבחירות ב־2003 לבחירות ב־2021. כך, באלעד נשאר השיעור זהה – 83%; במודיעין עילית הוא עלה באותן שנים מ־96% ל־97%; ובביתר עילית חלה עלייה גדולה יותר גדולה – מ־76% ב־2003 ל־87% ב־2021. יוצאת דופן בתוך ערים אלו היא בית שמש, ששיעור המצביעים בה ליהדות התורה וש"ס זינק באותן שנים מ־15% ל־54% מכלל המצביעים. הסיבה לכך היא ההתחרדות שעברה העיר בעקבות ההתרחבות והפיתוח של רמת בית שמש החרדית.

בדיקה של שיעור המצביעים ליהדות התורה וש"ס בשנים 1992-2021 בערי מרכז שחי בהן מיעוט חרדי גדול מעלה שברובן הייתה עלייה: בפתח תקווה – מ־7% ל־11%; ברחובות – מ־6% ל־10%; בחיפה – מ־3% ל־6%; ובנתניה – מ־8% ל־13%. באשדוד, שעוברת תהליכי התחרדות, שיעור המצביעים ליהדות התורה וש"ס באותן השנים כמעט הכפיל את עצמו – מ־15% ל־27%; ואילו בתל אביב ה"חילונית" הוא ירד במעט מ־6% ל־5%.

גם בערי הפריפריה הנבחרות עלה בשנים אלו שיעור המצביעים החרדים ליהדות התורה וש"ס: ברכסים – מ־51% ל־88%; באופקים – מ־25% ל־39%; ובצפת – מ־17% ל־32%. ואולם העיר שחוותה את ההתחרדות הניכרת ביותר היא ערד, שבה קפץ שיעור המצביעים ליהדות התורה מ־8% בשנת 1992 ל־28% בשנת 2021. שינויים אלו משקפים מגמה של גידול טבעי ויותר מזה – הגירה של זוגות צעירים חרדים לפריפריה.

לוחות אורחות חיים

לוח ה'1

משתמשים באינטרנט מקרב בני 20+, לפי קבוצת אוכלוסייה,
2008-2020 (ב-%)

לא־חרדים	חרדים	יהודים	סך הכול ישראל (כולל לא ידוע)	שנים (ממוצע דו־שנתי)
		סך הכול (לא כולל לא ידוע)		
סך הכול				
70	28	66	61	2009-2008
76	38	73	68	2011-2010
78	43	75	71	2013-2012
83	42	80	76	2015-2014
88	43	82	81	2017-2016
89	49	85	83	2018-2017
92	60	89	88	2020-2019

מקור: הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

לוח ה/2

יוצאים לחופשה בחו"ל ובישראל מקרב בני 20+, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2003-2020 (ב-%)

שנים (ממוצע דו-שנתי)	סך הכול ישראל (כולל לא ידוע)	יהודים		לא-חרדים
		סך הכול (לא כולל לא ידוע)	חרדים	
חופשה בארץ				
2004-2003	50	54	46	55
2006-2005	50	56	47	57
2008-2007	50	56	45	56
2010-2009	52	57	47	58
2012-2011	52	57	49	58
2014-2013	53	58	46	59
2016-2015	54	60	49	61
2018-2017	54	59	54	60
2020-2019	49	56	53	56
חופשה בחו"ל				
2004-2003	29	30	12	32
2006-2005	30	32	14	33
2008-2007	31	32	12	34
2010-2009	31	33	12	35
2012-2011	34	36	12	39
2014-2013	35	37	12	40
2016-2015	41	44	16	47
2018-2017	46	49	17	52
2020-2019	41	44	15	46

מקור: הסקר החברתי, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המקורות לפרק ה – אורחות חיים

הפרק מבוסס על עיבודים של מחברי השנתון למקורות שלהלן.

העיבודים מופיעים במלואם בלוחות של שנתון החברה החרדית באתר האינטרנט של המכון הישראלי לדמוקרטיה, שם מוצגים גם נושאים שאינם מופיעים במסמך זה.

התת־פרק	המקור
ה.1. שירות צבאי ואזרחי	• רשות השירות הלאומי האזרחי • הסקר החברתי, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ה.2. שימוש במחשב	הסקר החברתי, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ה.3. שימוש באינטרנט	הסקר החברתי, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ה.4. חופשה בארץ ובחו"ל	הסקר החברתי, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ה.5. התנדבות	הסקר החברתי, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ה.6. תרומה כספית	הסקר החברתי, אתר הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה
ה.7. בחירות לכנסת	ועדת הבחירות המרכזית לכנסת

פרק 1

האינטרנט והעולם הדיגיטלי

הנושא המתחלף בסקר החברתי של הלמ"ס לשנת 2020 היה האינטרנט והעולם הדיגיטלי. הסקר בדק כיצד משפיעה הטכנולוגיה על איכות החיים של האוכלוסייה בישראל, על מערכות היחסים האנושיות ועל המרקם הכלכלי-חברתי. בבסיס הסקר עמדה בחינה של הממשק בין העולם הממשי לעולם הדיגיטלי והווירטואלי.⁴ במסגרת השנתון נתמקד בבחינת הדמיון והשוני בין החברה החרדית לחברה היהודית הלא-חרדית.

1.1. שימוש במחשב ובאינטרנט

61% מהחרדים מדווחים כי יש להם מחשב בבית, לעומת 88% בקרב יהודים לא-חרדים. הפער בין חרדים ליהודים לא-חרדים מתקיים גם בכל הקשור לשימושי המחשב למיניהם. רק 31% מן החרדים שיש להם מחשב משתמשים בו לצורך התקנת תוכנות, לעומת 52% בקרב יהודים לא-חרדים. 39% בלבד מן החרדים בעלי המחשב משתמשים בו לגיבוי ושמירה של קבצים, לעומת 64% מן היהודים הלא-חרדים. פער קטן יותר נרשם בעניין השימוש בנוסחאות בגיליונות אלקטרוניים (52% בקרב החרדים, לעומת 64% בקרב היהודים הלא-חרדים), ודמיון כמעט מלא נרשם בעניין העתקת קבצים (70% ו-71%, בהתאמה).

היחס לאינטרנט בחברה החרדית נע על הרצף שבין קבלה מסויגת לבין התנגדות מוחלטת. הקבלה המסויגת נובעת מהיתרונות שברשת האינטרנט, בעיקר בשימוש לצורכי עבודה, קניות וקבלת שירותים וכן כאמצעי לשמירה על הקשר בין חברי הקהילה לבין עצמם וגם לצרכים דתיים. ההתנגדות המוחלטת נובעת מהאפשרות של חשיפה לתכנים ועולמות תוכן לא ראויים שעלולים לאיים על ערכי החברה החרדית.⁵

החשיפה של חרדים לאינטרנט גבוהה לעומת נתוני העבר (64% בשנת 2020, לעומת 28% בשנת 2008), אולם נמוכה בהשוואה ליהודים לא-חרדים (93%). הבדל ניכר נוסף בין חרדים ללא-חרדים נוגע לדרך החיבור לאינטרנט. חרדים נוטים להתחבר לאינטרנט באמצעות מחשב ביתי (42%) יותר מאשר באמצעות הטלפון הנייד (30%). בקרב יהודים לא-חרדים כמעט אין הבדל בשיעורי החיבור לאינטרנט באמצעות המחשב והטלפון, ושניהם גבוהים מאוד (92% ו-91% בהתאמה).

4 "העידן הדיגיטלי – 2020", אתר הסקר החברתי.

5 רבקה נריה בן-שחר ואזי לבאיאן, "מגדר, דת ומדיה חדשים: עמדות כלפי שימוש באינטרנט בקרב נשים חרדיות העובדות בחממות טכנולוגיות", מגמות מ"ט (2), (2013): 272-306.

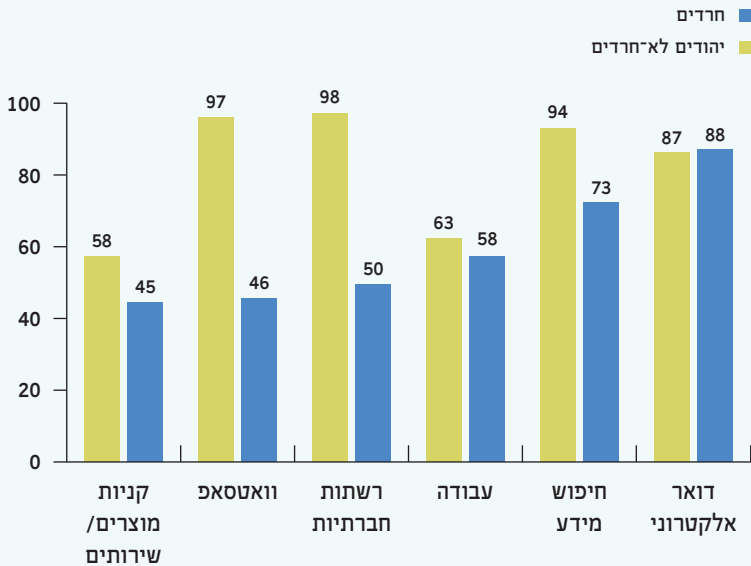
המחשב משמש לא רק האמצעי הרווח יותר לשימוש באינטרנט עבור חרדים אלא שהוא גם הכלי העיקרי לחיבור לאינטרנט (גם למי שיש להם גישה כפולה לרשת דרך המחשב והטלפון הנייד). 62% מן החרדים שמתחברים לאינטרנט בוחרים לעשות זאת בעיקר דרך המחשב, לעומת 36% בלבד שמתחברים בעיקר דרך הטלפון הנייד. בקרב היהודים הלא-חרדים תמונת המצב היא הפוכה: למרות שמעל 90% מהם מחוברים לאינטרנט גם דרך המחשב וגם דרך הטלפון הנייד, השימוש העיקרי הוא בעיקר דרך הטלפון הנייד (72%), ורק אצל 26% האמצעי העיקרי לשימוש באינטרנט הוא המחשב.

דפוסי השימוש של חרדים באינטרנט נוטים להיות פונקציונליים יותר מאשר חברתיים. שיעורי השימוש הגבוהים ביותר בקרב חרדים הם בדואר אלקטרוני (88%), חיפוש מידע (73%), בנקאות דיגיטלית (62%), עבודה (58%) וקבלת שירותים ממשרדי ממשלה (56%). בתחומים אלו גם אין פערים גדולים בינם לבין יהודים לא-חרדים. עם זאת ישנם כמה שימושי אינטרנט פרקטיים שהחדירה שלהם למגזר החרדי נמוכה יותר מאשר אצל היהודים הלא-חרדים: חיפוש מידע (73% בקרב חרדים, לעומת 94% בקרב יהודים לא-חרדים) ותשלום חשבונות/קניית מוצרים ושירותים (36% לעומת 53%, בהתאמה).

השימוש באינטרנט לצרכים חברתיים רווח גם הוא פחות בקרב משתמשים חרדים: רק 50% נמצאים ברשתות החברתיות (לעומת 98% בקרב יהודים לא-חרדים), רק 46% משתמשים בוואטסאפ (לעומת 97%), ורק 10% משתמשים באינטרנט לצורך משחק (לעומת 36%). ואולם אין להתעלם מן העובדה ש-50% מן החרדים הגולשים נמצאים ברשתות החברתיות.

תרשים ו/1

סוגי השימוש העיקריים באינטרנט, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020
(בקרב גולשים בלבד; ב-%)

הדרך המועדפת על כלל הנסקרים החרדים (כולל אלו שאינם גולשים) לנהל תקשורת עם משרדי ממשלה היא באמצעות הטלפון (43%), ורק 25% מהם מעדיפים לנהל את התקשורת דרך האינטרנט. לעומת זאת, בקרב יהודים לא-חרדים רק 21% יעדיפו לנהל את התקשורת בטלפון, ואילו 38% מעדיפים את התקשורת באינטרנט.

ואכן, מתוך החרדים שלא עושים שימוש באתרים ממשלתיים ברשת, 46% מעידים כי הסיבה העיקרית היא שהם אינם מעוניינים בכך, ורק 28% לא עושים שימוש כי הם אינם זקוקים לכך. לעומת זאת, בקרב הלא-חרדים המגמה הפוכה: 24% לא עושים שימוש כי הם אינם מעוניינים, ו-46% לא עושים שימוש כי הם אינם זקוקים לכך.

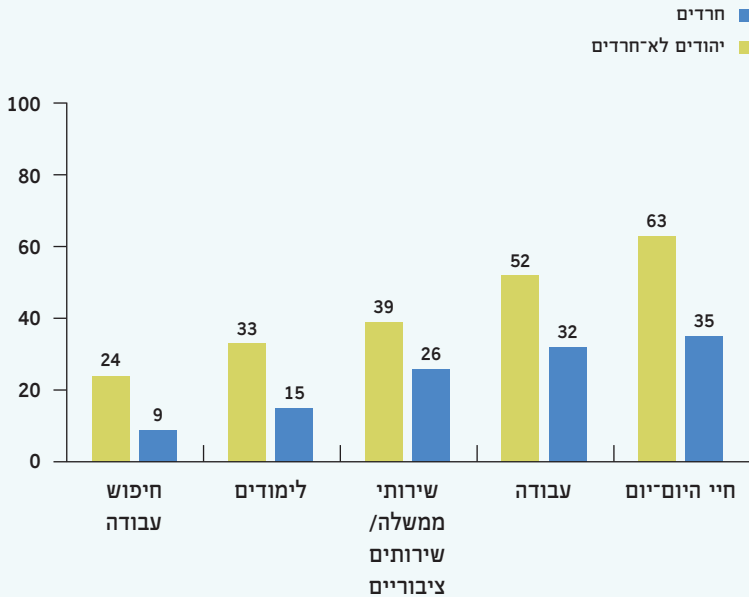
2.1. מיומנויות דיגיטליות

בעידן המידע אוריינות דיגיטלית נחשבת למיומנות חיונית, משום שהיא פותחת דלת לעולם הידע המתחדש באופן בלתי פוסק. יותר ממחצית (60%) מן החרדים חושבים שמיומנויות דיגיטליות הן מיומנויות בסיסיות (70% מקרב הגולשים באינטרנט), שיעור נמוך בהרבה מאשר לא־חרדים (92%). ייתכן שהפערים נובעים, בין השאר, מכך שחרדים מדווחים פחות שמיומנויות דיגיטליות נדרשות להם בחיי היום־יום. כך, רק 37% מן החרדים מדווחים שהם זקוקים למיומנויות דיגיטליות לצורך עבודה, לעומת 57% בקרב הלא־חרדים. עם זאת, שיעור לא מבוטל מן הנשאלים החרדים השיבו שמקום העבודה מאפשר עבודה מהרשת (32%), ומדובר בפער לא גדול מן המשיבים הלא־חרדים (44%).

בכל התחומים שנבדקו במסגרת הסקר החברתי דיווחו המשיבים מן החברה החרדית על מיומנויות נמוכות יותר בשימוש בטכנולוגיות דיגיטליות. מדובר במיומנויות משמעותיות ובעלות השפעה על השתלבות בשוק החופשי. כך לדוגמה, רק 10% מן החרדים מעידים כי הם במידה רבה בעלי מיומנות בשימוש בטכנולוגיות דיגיטליות חדשות ברשת האינטרנט בתחום הלימודים, לעומת 31% בקרב לא־חרדים. גם בכל הנוגע לחיפוש עבודה באמצעות האינטרנט רק 6% מן החרדים הם בעלי מיומנות רבה, לעומת 22% בקרב לא־חרדים. עם זאת, מעניין להיווכח כי שיעור המשיבים שהעידו שקשה להם לרכוש מיומנויות דיגיטליות חדשות נמוך יחסית (28%), נתון הזהה בשתי האוכלוסיות. זאת ועוד, רק 23% מן החרדים חושבים כי הם זקוקים להדרכה ולהכשרה בנושא שימוש ברשת האינטרנט, פחות מלא־חרדים (25%). כלומר, החוסר במיומנויות דיגיטליות אינו קשור בהכרח לקושי לרכוש מיומנויות או לצורך בהכשרה, אלא לגורמים אחרים.

תרשים ו/2

מיומנות בשימוש בטכנולוגיות דיגיטליות חדשות ברשת האינטרנט בתחומים שונים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020 (שיעור המשיבים במידה רבה; ב-%)

על מי מוטלת האחריות להכשיר את האוכלוסייה לשימוש ברשת האינטרנט ברמה הנדרשת? השיעור הגבוה ביותר בקרב האוכלוסייה החרדית חושבים כי האחריות מוטלת בעיקר על כל אדם בעצמו (42%) ולאחר מכן על המדינה (38%). בקרב לא-חרדים המגמה הפוכה: השיעור הגבוה ביותר חושבים כי האחריות מוטלת בעיקר על המדינה (53%) ואחר כך על האדם בעצמו (35%).

3.1. בטיחות ברשת

רכיב נוסף של אוריינות דיגיטלית הוא השימוש הבטוח ברשת – האפשרות להשתמש בטכנולוגיה באופן יעיל ובטוח ולהישמר מפני סכנות פוטנציאליות.

חרדים הגולשים ברשת מדווחים פחות על פגיעות. רק 14% נפגעו מפשיעה באינטרנט ו-23% נחשפו לתוכן פוגעני (לעומת 24% ו-37% בקרב לא-חרדים, בהתאמה). הסבר אפשרי אחד

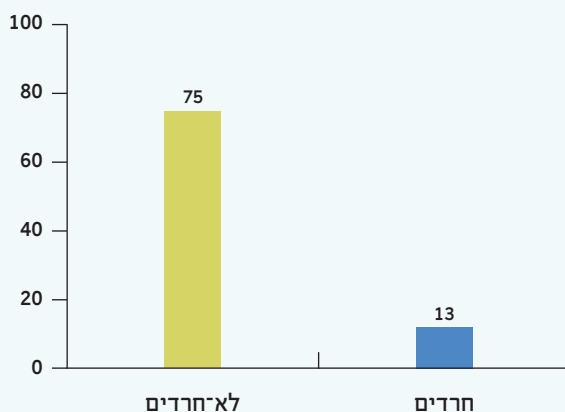
הוא השימוש המוגבל יחסית של חרדים ברשתות החברתיות באינטרנט, שבהן פעמים רבות גולשים נחשפים לתכנים פוגעניים. לצד זאת, חרדים עושים שימוש נמוך יותר באמצעי הגנה ברשת: 48% מדווחים כי החליפו סיסמאות בשנה שקדמה לסקר, ו-59% משתמשים בתוכנות הגנה, לעומת 64% בקרב הלא־חרדים שהחליפו סיסמאות ומשתמשים בתוכנות הגנה.

פן נוסף של בטיחות ברשת נוגע לשימוש של ילדים ונוער. ראשית, שיעור הילדים והנוער (מתחת לגיל 18) שמשתמשים באינטרנט עומד על 13% בלבד בקרב כלל הנשאלים החרדים ועל 19% בקרב החרדים הגולשים באינטרנט. שיעור זה נמוך בהרבה בהשוואה ללא־חרדים (75%). הורים חרדים מגבילים את הגישה והשימוש ברשת של ילדיהם יותר מהורים ללא־חרדים (88% לעומת 57%, בהתאמה), וכן את זמן השימוש ברשת (76% לעומת 62%, בהתאמה). כמו כן, יותר הורים חרדים לילדים הגולשים באינטרנט מעידים כי הם יודעים במידה רבה מה הילדים עושים ברשת, בהשוואה להורים ללא־חרדים (67% לעומת 57%, בהתאמה).

ייתכן שהשימוש המוגבל של ילדים חרדים באינטרנט מסביר את הנתון שפחות הורים חרדים חוששים משימוש של ילדיהם באינטרנט, בהשוואה להורים ללא־חרדים (42% לעומת 61%, בהתאמה). נתון זה יכול להסביר גם את השימוש המופחת באמצעים להגנה ברשת בקרב הורים חרדים. כך, 30% מן ההורים החרדים קיבלו הדרכה על שמירת הבטיחות של ילדיהם ברשת, לעומת 44% מן ההורים הלא־חרדים; ו-75% מן ההורים החרדים שוחחו עם ילדיהם והסבירו להם על הסיכונים ברשת, לעומת 85% מן ההורים הלא־חרדים.

תרשים 3/ו

שיעור השימוש של ילדים ונוער באינטרנט, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020 (ב-%)

4.1. עמדות כלפי טכנולוגיה והשפעת הטכנולוגיה

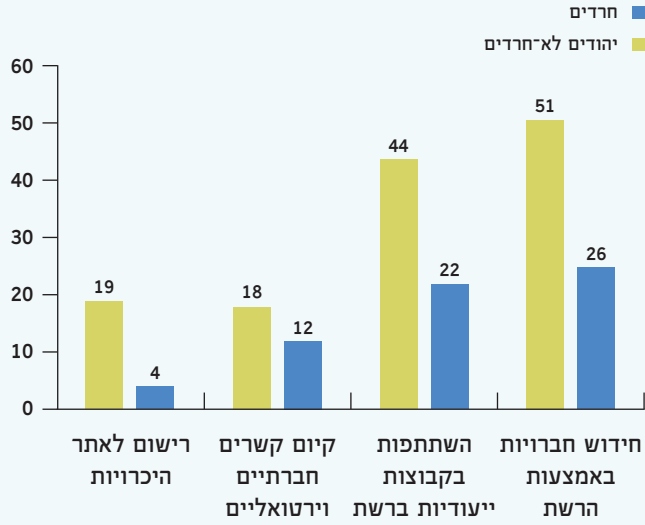
במסגרת הסקר החברתי נבדקו עמדות המשיבים בכל הנוגע לאינטרנט ולטכנולוגיות דיגיטליות. באופן כללי, חרדים מביעים הערכה פחותה כלפי טכנולוגיה. פחות חרדים (48%) חושבים שטכנולוגיות דיגיטליות משפרות את איכות החיים, לעומת לא־חרדים (82%). ואולם כאשר מפלחים את התשובות בקרב רק מי שגולשים באינטרנט, הפער מצטמצם מאוד (63% ו-84%, בהתאמה). כמו כן, פחות חרדים חושבים שטכנולוגיות דיגיטליות מצמצמות פערים חברתיים, בהשוואה ללא־חרדים (49% לעומת 66%, בהתאמה). הפער בעניין זה בין חרדים ללא־חרדים נשמר גם כאשר מפלחים את התשובות בקרב הגולשים באינטרנט בלבד (53% לעומת 66%).

לטכנולוגיות דיגיטליות יש השפעה מכרעת על אופיים וטיבם של הקשרים החברתיים. מרבית המשיבים, ללא הבדלים בין קבוצות באוכלוסייה, שומרים על קשרים בעיקר על ידי מפגשים או קשר טלפוני; בחברה החרדית הקשר הטלפוני דומיננטי יותר ממפגשים (46% לעומת 40%), ואילו בחברה הלא־חרדית מפגשים דומיננטיים יותר מקשר טלפוני (37% לעומת 26%). הפער המשמעותי בין האוכלוסיות נוגע לשמירה על קשר בעיקר דרך אפליקציות מסרים כגון וואטסאפ: רק 11% מן החרדים שומרים על קשר בעיקר באופן הזה, לעומת 33% מן הלא־חרדים.

כמו כן, שיעור החרדים המשתמשים ברשת האינטרנט לטובת קשרים חברתיים נמוך יותר. כך למשל, לחרדים הגולשים באינטרנט יש פחות קשרים חברתיים וירטואליים (12% לעומת 18% בקרב לא־חרדים); הם פחות מחדשים חברויות באמצעות האינטרנט (26% לעומת 51%); פחות משתמשים בקבוצות ייעודיות ברשת (22% לעומת 44%), ופחות נרשמים לאתרי היכרויות (4% לעומת 19%).

תרשים 4/ו

שימוש באינטרנט לטובת קשרים חברתיים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020
(בקרב גולשים בלבד; ב-%)

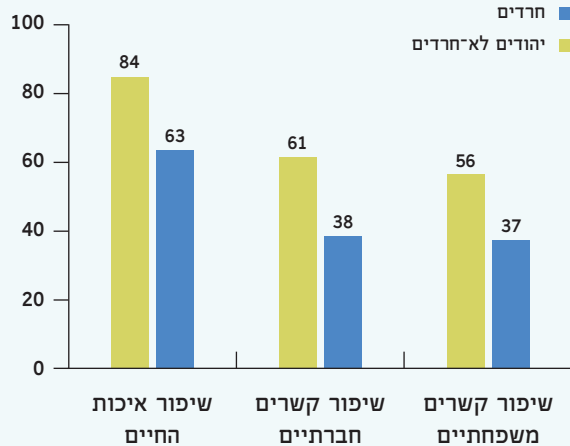

כאשר בוחנים את העמדות כלפי ההשפעות של טכנולוגיות דיגיטליות על קשרים משפחתיים וחברתיים עולה כי שיעור החרדים החושבים שטכנולוגיות משפרות את הקשרים נמוך יותר (27% ו-28% בקרב חרדים, לעומת 54% ו-57% בקרב לא-חרדים). בהתאמה לכך, חרדים גם סבורים בשיעורים גבוהים יותר מלא-חרדים שלטכנולוגיות אין השפעה על הקשרים החברתיים והמשפחתיים (63% ו-57%; 35% ו-36%, בהתאמה).

גם מפילוח רק של הגולשים החרדים (ללא חרדים שאינם גולשים) עולה ששיעור הסבורים שהאינטרנט משפר את היחסים המשפחתיים והחברתיים נמוך יותר מאשר הסבורים כך בקרב יהודים לא-חרדים הגולשים באינטרנט (37% ו-38%; 56% ו-61%, בהתאמה).

תרשים 5/ו

השפעות הטכנולוגיה על קשרים ואיכות חיים, לפי קבוצת אוכלוסייה, 2020 (בקרב גולשים בלבד; ב-%)

סיכום

הטלטלה הטכנולוגית שעברה על העולם בעשרות השנים האחרונות, והתבטאה בראש ובראשונה בחדירת האינטרנט והטלפון החכם, לא פסחה על העולם החרדי. למרות המחאה והביקורת הפנים-חרדיות על הסכנות הטמונות באינטרנט, הנתונים העדכניים שבידינו מלמדים ששני שלישים מאוכלוסייה זו גולשים ברשת. עם זאת, דפוסי השימוש באינטרנט בקרב גולשים חרדים עשויים להיות שונים מאלו של גולשים לא-חרדים. כפי שראינו, רבים מהם מתמקדים בשימושי אינטרנט פרקטיים ולא חברתיים, בעלי מיומנות טכנולוגית נמוכה יותר ובעלי הערכה נמוכה יותר לתרומה הטמונה במהפכה הדיגיטלית לאיכות החיים ולקשרים החברתיים. ואולם נוכחנו לדעת שישנה קבוצת חרדית אחרת – שמשמשת באינטרנט גם לצרכים חברתיים, בעלת מיומנויות טכנולוגיות גבוהות והערכה גבוהה לתרומה הטמונה במהפכה הדיגיטלית לאיכות החיים ולקשרים החברתיים. אלא שגם קבוצה זו נוטה להיות הזירה מאוד בעניין השימוש באינטרנט ובעניין סינון השימוש של ילדים.

החברה החרדית נחלקת אפוא כיום לשלוש קבוצות עיקריות בכל הקשור לאינטרנט: הקבוצה הראשונה, השמרנית, נוטה להתעלם מן החידושים הדיגיטליים וממשיכה להחרים את השימוש באינטרנט; השנייה, הפרגמטית, מזהה את הצורך בשימוש באינטרנט ומאמצת אותו לצורך תקשורת, מידע, חיי העבודה ומגוון שירותים, תוך כדי הסתייגות מן הפונקציות

החברתיות שהרשת מציעה; הקבוצה השלישית, המודרנית, מאמצת את מרבית החידושים הטמונים באינטרנט. המשתייכים לקבוצה זו משתמשים במגוון הפלטפורמות שברשת, בכלל זה החברתיות, ואינם רואים באינטרנט איום לאורח חייהם. ואכן, בשנים האחרונות חווינו תנועה גדולה של חרדים לעבר שימוש הולך וגובר באינטרנט. בשנים הבאות נדע אם החדירה של האינטרנט במגזר החרדי תתרחב לא רק בהיקפי הגלישה אלא גם בדפוסי השימוש ברשת.

ד"ר לי כהנר היא גאוגרפית חברתית. חוקרת בתוכנית "חרדים בישראל" במכון הישראלי לדמוקרטיה; מרצה בכירה ומכהנת בתפקיד ראש החוג לגאוגרפיה ולימודי סביבה במכללה האקדמית לחינוך אורנים. עוסקת בהתפתחות המרחב החרדי בישראל ובקבוצות החרדיות המודרניות.

ד"ר גלעד מלאך הוא ראש התוכנית "חרדים בישראל" במכון הישראלי לדמוקרטיה ומרצה במחלקה למדעי המדינה באוניברסיטת בר-אילן. מומחה לתכנון מדיניות ציבורית לאוכלוסייה החרדית בתעסוקה, בשירות הצבאי, בהשכלה הגבוהה ובחינוך.

יעל בכר היא עוזרת מחקר בתוכנית "חרדים בישראל" במכון הישראלי לדמוקרטיה וחוקרת עמיתה במכון ברוקדייל למחקר חברתי-ישומי. בעלת תואר שני ביישוב סכסוכים מאוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

החברה החרדית היא חברה מגוונת, מורכבת ודינמית, יחידה ומיוחדת ברבדים מסוימים ודומה לכלל החברה ברבדים אחרים. מהם פניה היום, אילו מגמות מסתמנות בה מאז תחילת שנות האלפיים, במה מתבטאים מאפייניה הייחודיים לעומת כלל החברה, ובמה היא דומה לה?

החברה החרדית בישראל גְּלָה בשני העשורים האחרונים בקצב מהיר ועוברת שינויים מואצים, תולדה של השתלבותה הבלתי נמנעת בחברה הכללית. מעצבי מדיניות וחוקרים, ארגוני המגזר השלישי, אנשי תקשורת והציבור הרחב - כולם סקרנים ורוצים לדעת עוד על התהליכים הללו, אך כדי להשלים לעצמם את התמונה חסרים להם נתונים ומידע שיטתי מהימן ועקבי. **שנתון החברה החרדית בישראל 2021** מכנס בפעם השישית במקום אחד את מרב המידע הכמותי הקיים היום על החברה החרדית הישראלית ומסרטט תמונה שלמה ומעודכנת שלה על בסיס מידע סטטיסטי וניתוח נתונים בתחומים רבים וחשובים - דמוגרפיה, חינוך, רווחה ורמת חיים, תעסוקה, אורחות חיים, דפוסי הצבעה, דיור ומשפחתיות. מקום מיוחד בכרך זה ניתן לניתוח דפוסי השימוש באינטרנט במגזר החרדי.

מחיר מומלץ: ₪ 64
דצמבר 2021
מסת"ב: 4-382-519-965-978

www.idi.org.il

0 4500001290 5
דאנאקוד 450-1290